

Suriname en het **Caraïbisch-koloniale netwerk**

*De positie van koloniaal Suriname in een mondiaal netwerk ten tijde
van de negentiende eeuw*

D. La Brijn

Eindopdracht Research Master

Colonial & Global History

ECTS: 30

K. Fatah-Black

01-07-2019

Woorden: 24.539

Inhoudsopgave

	Inleiding	3
1	Het plantersnetwerk	14
2	De missie van het Moravische Broederschap	28
3	<i>De American Mediterranean</i>	43
	Conclusie	60
	Geraadpleegde primaire bronnen	69
	Literatuurlijst	73

Inleiding

In zijn werk wijst de historicus Edmund Morgan op een interessante tegenstelling binnen de Amerikaanse geschiedenis.¹ Morgan omschrijft hoe de opkomst van ideeën over vrijheid en gelijkheid in de Verenigde Staten tussen de zeventiende en negentiende eeuw gepaard gingen met een verdere uitbreiding van slavernij.² Hij betoogt hoe de negentiende eeuw in de Amerikaanse geschiedenis benaderd kan worden als de *Age of Liberty*, omdat in verschillende kolonies van de Nieuwe Wereld werd gevochten om onafhankelijkheid, zoals in Noord-Amerika of Haïti. De drang naar vrijheid verbond de verschillende Amerikaanse kolonies aan elkaar, net als slavernij. Zo werd de Amerikaanse onafhankelijkheid gerealiseerd door de grootschalige verkoop van plantageproducten als tabak, vervaardigd met slavenarbeid.³ Daarbij kende de Amerikaanse wereld een grootschalige slavenmarkt, welke verdere verbindingen tussen de verschillende kolonies faciliteerde. De grote rol van slavernij en de verbindingen die hieruit voortkwamen, zorgen ervoor dat Morgan deze periode ook omschrijft als de *Age of Slavery*. In het historische onderzoek van Greg Grandin wordt deze paradox verder uitgewerkt. Aan de hand van de verbindingen die bestonden dankzij de slavenhandel probeert Grandin aan te tonen hoe verschillende Amerikaanse kolonies verbonden waren door middel van een groot, globaal netwerk. Grandin benadrukt dat de Amerikaanse, koloniale wereld van de negentiende eeuw was verbonden met de Europese rijken en de handel in Azië. Deze mondiale invalshoek is een belangrijke bijdrage aan het historisch onderzoek naar de koloniale wereld en de slavernij die hierbinnen werd uitgevoerd, omdat het een poging doet om deze systemen buiten de nationale kaders te plaatsen die in de historiografie nog altijd de overhand hebben. Grandin onderstreept het argument van Morgan door te betogen dat de verschillende verbindingen tussen de Amerikaanse kolonies voor belangrijke invloeden zorgden binnen deze kolonies.

In het onderzoek naar specifieke Amerikaanse kolonies worden de inzichten van Morgan en Grandin te weinig gebruikt, zodat er onvoldoende aandacht is voor de verbonden koloniale wereld van de negentiende eeuw. Zo wordt er in belangrijke hedendaagse bijdragen aan onderzoek naar Surinaamse slavernij voornamelijk aandacht gegeven aan de implementatie van slavernij op de plantage, zonder dat er nagegaan wordt hoe mondiale verbindingen deze

¹ G. Grandin, *The empire of necessity. Slavery, freedom, and deception in the New World* (New York 2014) 6-8.

² E.S. Morgan, 'Slavery and freedom. The American paradox', *The Journal of American History* 59:1 (1972) 5-29, aldaar 5-6.

³ *Ibidem*, 6-7.

plantages konden beïnvloeden.⁴ Het lokale perspectief dat in deze onderzoeken vaak centraal staat, heeft de globale invalshoek naar de achtergrond verdrongen. Een mondiaal perspectief zou hier een meerwaarde hebben, omdat de positie van Suriname binnen een grotere Atlantische wereld hiermee bepaald kan worden. Dit zou kunnen aantonen dat Suriname niet onlosmakelijk met Nederland was verbonden, zoals in de historiografie vaak wordt aangenomen. Dit probleem wordt besproken door Karwan Fatah-Black, die beschrijft hoe historisch onderzoek naar Suriname in de periode 1650-1800 gedomineerd wordt door de band die bestond tussen de kolonie en Nederland. Fatah-Black roept op tot de ‘dekolonisatie’ van deze geschiedschrijving, zodat er recht gedaan kan worden aan de veelzijdigheid aan verbindingen die er binnen de Atlantische wereld bestonden met Suriname.⁵ Deze oproep is terecht en lijkt ook te gelden voor de verdere slavernijgeschiedenis van Suriname, tot aan de emancipatie in 1863.

Voordat er ingegaan kan worden op de historiografie rondom de Surinaamse kolonie is het zinvol om te bepalen hoe er naar deze verbonden koloniale wereld gekeken moet worden. Hier bieden de inzichten van McNeill en McNeill een uitkomst. In *The human web* tonen zij aan hoe mondiale connecties bijdroegen aan de ontwikkeling van diverse gemeenschappen door de tijd heen. Zij betogen hoe beschavingen al sinds de ontwikkeling van het gesproken woord in staat waren met elkaar te communiceren en zodoende menselijke ‘webben’ konden creëren, waarbinnen eenvoudig ideeën en producten konden worden uitgewisseld. Hoewel deze verbindingen eerst vrij los van elkaar ontstonden en een beperkt bereik hadden, zorgden technologische ontdekkingen en bijvoorbeeld vooruitgang op het gebied van zeevaart ervoor dat de wereld steeds kleiner werd. Als gevolg hiervan kon men eenvoudiger en frequenter informatie met elkaar uitwisselen. Mede hierdoor had zich in de vroegmoderne periode een groot netwerk ontwikkeld, waarbinnen mensen voortdurend met elkaar in contact konden staan en ideeën met elkaar konden uitwisselen, bijvoorbeeld over slavernij. Deze verbindingen, die gedurende de vroegmoderne tijd bestonden en pas als gevolg van de Industriële Revolutie geleidelijk zouden veranderen, worden door McNeill en McNeill omschreven als het *cosmopolitan web*.⁶ Binnen dit netwerk werd veel uitgewisseld via maritieme verbindingen.

⁴ E.M.L. Klinkers, ‘The transformation and downfall of plantation culture in Suriname’, in: W. Klooster ed., *Migration, trade, and slavery in an expanding world. Essays in honor of Pieter Emmer* (Leiden 2009) 289-304; H.E. Lamur, ‘The slave family in colonial 19th-century Suriname’, *Journal of Black Studies* 23:3 (1993) 371-381; A. van Stipriaan, ‘The Suriname rat race. Labour and technology on sugar plantations, 1750-1900’, *The West India Guide* 63:1/2 (1989) 94-117.

⁵ K. Fatah-Black, ‘Suriname en de wereld, 1650-1800. Een Atlantisch en mondiaal perspectief’, *OSO: Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 31:2 (2012) 177-191, aldaar 177-179.

⁶ J.R. McNeill en W.H. McNeill, *The human web. A bird's-eye view of world history* (New York 2003) 6-8.

Het netwerk dat McNeill en McNeill omschrijven, had een belangrijke rol in de uitwisseling van diverse zaken tussen de verschillende kolonies. Hierbij is het belangrijk te definiëren wat dit netwerk was en hoe het eruit zag. In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van de netwerk-definitie van de socioloog Joost van Loon. Hij omschrijft hoe een netwerk bestaat uit *knooppunten*, *verbindingen* en *patronen*. De knooppunten zijn de plaatsen waar de verbindingen samenkomen. Deze verbindingen bepalen op hun beurt wat binnen een netwerk valt en wat niet. Ten slotte geeft het patroon aan hoe het netwerk verloopt en wat het bereik ervan is.⁷ Van Loon constateert verder dat netwerken nooit een bepaalde kant opwerken, maar in elke richting bewegen en dat hierin nooit een eenduidig centrum aangewezen kan worden. De positie van een knooppunt tot het centrum wordt hierbij bepaald door het aantal verbindingen die samenkomen in dit knooppunt. Hoe meer verbindingen, hoe centraler het knooppunt ligt binnen het netwerk.⁸

Het netwerk dat binnen de Atlantische wereld bestond, maakte de uitwisseling van informatie en producten mogelijk en was van groot belang voor de Amerikaanse kolonies. Zo ook voor de vele plantages binnen deze kolonies die vanaf de zestiende eeuw werden aangelegd en voornamelijk in dienst stonden van de Europese economie. De verbindingen werden door de planters gebruikt om op de hoogte te blijven van de nieuwste planttechnieken, terwijl de verbouwde plantageproducten binnen dit web efficiënt en betrouwbaar verhandeld konden worden. Tegelijkertijd gebruikten de vele planters die ervoor kozen om buiten de kolonie te wonen dit netwerk om hun plantage aan te kunnen sturen, zoals vaak het geval was in Suriname en Jamaica.⁹ Hier lieten de planters hun plantages vaak beheren door een speciaal aangenomen administrateur, die de planters op de hoogte moest houden door middel van een structurele correspondentie. Echter, in historisch onderzoek is veelal de meeste aandacht voor de slavenhandel die langs de lijnen van dit web kon ontstaan. Deze handel leverde de planters tussen de zestiende en negentiende eeuw een betrouwbare stroom aan slaven op. De wijze waarop planters hun *cosmopolitan web* konden inzetten om hun plantage te beheren of innoveren, wordt zelden besproken in de literatuur. Zo omschrijft de historicus Van Stipriaan in zijn analyse van Suriname hoe planters probeerden om hun gronden op verschillende wijzen te innoveren. Hoewel hij beschrijft dat veel van deze planters niet in Suriname woonden en het beheer vaak hadden uitbesteed, bespreekt hij niet hoe de planters vanuit Nederland in staat

⁷ J. van Loon, 'Network', *Theory, Culture & Society*, 23:2/3 (2006) 307-314, aldaar 307.

⁸ Ibidem, 307-308.

⁹ B.W. Higman, *Plantation Jamaica 1750-1850. Capital and control in a colonial economy* (Kingston 2005) 17-29; A. van Stipriaan, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993) 294-295.

waren beslissingen te kunnen maken over hun plantages, of hoe ze wisten waar ze hun geld in moesten investeren.¹⁰ De planters hadden hiervoor hun *cosmopolitan web* nodig.

In historisch onderzoek naar de Surinaamse plantagegemeenschappen wordt zelden gekeken naar de wijze waarop de planters hun uitgebreide netwerk gebruikten om de plantage te beheren. Dergelijk onderzoek naar de plantagegemeenschappen van de negentiende eeuw heeft een eenduidig beeld van Suriname opgeleverd, waarin de planters worden neergezet als brute en arrogante personen die vooral in korte tijd veel winst wilden behalen uit hun gronden.¹¹ Van Stipriaan merkt daarbij in zijn analyse op hoe er in het verleden vaak een statisch beeld van de Surinaamse kolonie is gecreëerd, waarin vooral de nadruk wordt gelegd op de politieke invloed van het koloniale regime. In deze studies wordt vooral gewezen op de invloed van deze politieke krachten. Zo beschreef Tannenbaum in 1946 hoe er in het Caraïbisch gebied drie grote systemen van slavenregimes bestonden. De Spaans-Portugese gebieden kenden een mild systeem, de Nederlandse en Engelse gebieden hadden een brute variant en er bestond een tussenvorm in de Franse gebiedsdelen. Volgens Tannenbaum werden deze variaties gecreëerd door het lokale politieke klimaat.¹² Van Stipriaan bekritiseert deze typologie, omdat dit een vereenvoudigde afspiegeling van het gehele Caraïbische gebied is. Hierin is er nauwelijks aandacht voor de verbindingen die bestonden binnen het Caraïbische gebied en de economische en sociale invloeden die hieruit voortkwamen. Zelf stelt Van Stipriaan hierom een breder perspectief voor, waarin aandacht moet zijn voor al deze relaties. Ook wil hij hierin de Surinaamse plantages als centraal uitgangspunt stellen, omdat hier volgens hem alle verbindingen samenkomen.

Deze voorgestelde methode wordt toegepast in de studie van Oostindie, die met zijn werk ingaat op de economische ontwikkeling van twee Surinaamse plantages. Oostindie besteedt aandacht aan de manier waarop slaven op de plantage werden behandeld en hoe beperkt de invloed van het koloniale regime was op de plantage.¹³ Het lokale perspectief dat Oostindie hanteert, laat zien hoeveel er weggelaten wordt in overwegend politieke analyses, zoals die van Tannenbaum.¹⁴ Toch valt er wat aan te merken op deze invalshoek. Zo worden de mondiale verbindingen die over de Atlantische Oceaan en de Caraïbische Zee liepen nauwelijks nog besproken als gevolg van het hanteren van dit lokale perspectief. Zoals Fatah-Black beschrijft, was Suriname met veel omliggende gebieden verbonden en niet enkel met

¹⁰ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*.

¹¹ Ibidem, 9-10.

¹² Ibidem, 6-7.

¹³ G. Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht 1989) 413-416.

¹⁴ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 11-13; Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou*, 8-13.

Nederland.¹⁵ Zo stonden planters vaak op verschillende manieren in contact met de grotere planterswereld, dankzij hun globale contacten. De lokale invalshoek van Van Stipriaan en Oostindie levert nuttige kennis op, maar vergeet te benadrukken dat Suriname binnen een groot, globaal netwerk bestond. Dit netwerk en het gebruik hiervan moet in historisch onderzoek verder benadrukt worden, zodat historici bewust worden van de veelzijdigheid aan relaties die zo kenmerkend waren voor de koloniale wereld van de negentiende eeuw. Om een globaler perspectief op te stellen voor Suriname, kan gekeken worden naar de wijze waarop de planters hun kosmopolitische verbindingen konden inzetten om de meeste waarde uit hun plantages te halen.

Om de bedrijfsvoering op de plantages zo efficiënt mogelijk te laten verlopen, konden planters informatie inwinnen uit diverse plantersgidsen en boeken die dankzij de mondiale verbindingen konden circuleren. Zo konden planters in het zuiden van de Verenigde Staten zich abonneren op *Debow's Review*, waarin artikelen verschenen over bijvoorbeeld de aard en rechtvaardiging van slavernij, de beste manieren om gewassen te verbouwen en adviezen van diverse plantagehouders over het beheer van de plantage. Zo werd er in 1851 een uitgebreid stuk ingestuurd door een anonieme planter uit Mississippi, waarin werd ingegaan op de manier waarop hij met zijn slaven omging en hoe hij ervan was overtuigd dat deze omgang met slaven ervoor zorgde dat zijn plantage een winstgevende onderneming was. Met zijn inzending hoopte hij andere planters te helpen met het oprichten van een succesvol bedrijf.¹⁶ Ook in Suriname werd informatie uitgewisseld, zowel op een lokaal als globaal niveau. Zo waren veel planters en hun administrateurs geabonneerd op de plantershandleidingen van Teenstra en Hering. Hierin werd er vanuit een wetenschappelijke benadering naar de plantage gekeken, terwijl de auteurs ook de laatste ontwikkelingen in de planterswereld deelden met hun lezers. Zo stonden er dikwijls artikelen uit *Debow's Review* in de Surinaamse gidsen. Dankzij deze gidsen waren veel planters op de hoogte van de ontwikkelingen in de planterswereld, hoewel ze deze ontwikkelingen lang niet altijd meenamen in hun bedrijfsvoering.¹⁷

Naast deze circulatie van informatie die bestond over de Caraïbische Zee, was er ook de verbinding over de Atlantische Oceaan met het koloniserende land. Hoewel deze relatie in de historiografie al veel aandacht heeft gehad, mag er niet worden ontkend dat deze connectie de omgeving creëerde waarbinnen andere relaties zich konden ontwikkelen en manifesteren. Hierom is het niet zinvol om in historisch onderzoek deze verbinding volledig achterwege te

¹⁵ Fatah-Black, 'Suriname en de wereld', 177.

¹⁶ A Mississippi planter, 'Management of negroes upon southern estates', *Debow's Review* 10:6 (1851) 621-627.

¹⁷ Van Stipriaan, 'The Suriname rat race', 106-107.

laten. Zo wijst Paton in haar analyse van koloniaal Jamaica op de invloedrijke verbinding tussen de kolonie en Engeland, waardoor Engelse ideeën gemakkelijk doorgevoerd konden worden in de Jamaicaanse slavernijgemeenschap.¹⁸ De invloed van het koloniale regime die wordt benadrukt door Paton, geldt ook voor de verhouding tussen Suriname en Nederland. Het koloniale regime werd aangestuurd vanuit Nederland en het was de Nederlandse staat die de voorwaarden creëerde waarbinnen de plantages konden functioneren. Zo besloot koning Willem I per wet in 1829 dat een Nederlandse organisatie Surinaamse slaven religieus mocht laten onderwijzen, zodat de continuïteit van de plantages gewaarborgd zou blijven.¹⁹ Ook speelde de koloniale staat een grote rol in het bewaken van de vrede rondom de plantages. Zo stuurde de Nederlandse regering regelmatig expedities naar de binnenlanden van Suriname om marronopstanden de kop in te drukken of om gevluchte slaven op te sporen.²⁰ De Surinaamse kolonie was op meerdere vlakken een belangrijk, prestigieus bezit voor het Nederlandse rijk, waardoor er een grote, koloniale bemoeienis bestond.

De Atlantische Oceaan en de Caraïbische Zee maakten het mogelijk dat de lokale Surinaamse plantages aan veel invloeden werden blootgesteld. In de historiografie is overwegend aandacht voor de politieke invloeden van nationale staten en koloniale regimes. Zo ook in het werk van Dale Tomich, waarin hij een nieuwe benadering van de slavernijperiode voorstelt. Tomich wil slavernij in Amerika opdelen in twee periodes, welke worden gescheiden door verschuivingen in de houdingen tegenover slavernij in de politieke arena. Zo omschrijft Tomich het grootste gedeelte van de negentiende eeuw als de periode van *second slavery*, waarin er politieke acties werden ondernomen om de slavenhandel terug te dringen. Door de geleidelijke afschaffing van deze handel tussen Afrika en de Amerikaanse continenten vanaf 1808, onder politieke druk van Engeland, veranderde volgens Tomich de manier waarop de Amerikaanse plantagegemeenschappen invulling moesten geven aan slavernij. Doordat de aanvoer aan Afrikaanse slaven wegviel, moesten planters op zoek naar alternatieve manieren om hun slavenmacht op peil te houden. *Second slavery* wordt tegelijkertijd gekenmerkt door een verdere expansie van de plantageslavernij, zodat aan de verhoogde vraag naar koloniale producten op de wereldmarkt tegemoetgekomen kon worden. De voorheen op landbouw gerichte kolonies veranderden hiermee in arbeidsintensieve gebieden, waar het uitbreiden van

¹⁸ D. Paton, *No bond but the law. Punishment, race, and gender in Jamaican state formation, 1780-1870* (Durham 2004) 1-18.

¹⁹ Nationaal Archief Den Haag (verder NA), Archief van Van den Bosch (verder AvdB), inv.nr. 139, 21 september 1827; Ibidem, inv.nr. 148, 4 juli 1829; K. Nimako en G. Willemsen, *The Dutch Atlantic. Slavery, abolition and emancipation* (Londen 2011) 78-79.

²⁰ F. Dragtenstein, *De ondraaglijke stoutheid der wegloopers. Marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768* (Utrecht 2002) 240-241.

de plantageomzetten van het allergrootste belang werd. *Second slavery* zou duren tot ongeveer halverwege de negentiende eeuw, toen nationale staten er langzaam voor kozen om slavernij definitief af te schaffen. Deze periode kenmerkte zich vooral door een verandering van de plantagesamenlevingen en een toenemend belang in de productie van de plantages. Het belangrijkste waar dit concept echter op wijst, is de manier waarop de sluiting van de trans-Atlantische slavenhandel de West-Indische kolonies op meerdere vlakken veranderde. De gebieden die Tomich analyseert, de Verenigde Staten, Cuba en Brazilië, kenden in deze periode geen matiging van slavernij, maar juist een opleving waarin intensivering, expansie en innovatie van het bestaande slavernijsysteem centraal stonden.²¹

Hoewel *second slavery* zich vooral lijkt te uiten als een politiek en economisch concept, geeft het ook een zinvolle invalshoek om de volledigheid van de Surinaamse plantagegemeenschap te analyseren. Het concept wijst op de verandering van slavernij en benadrukt dat deze arbeidsvorm niet gezien kan worden als tijdloos en statisch. Ook laat het zien dat de koloniale staat in deze periode een grote invloed kon uitoefenen op de manier waarop slavernij kon bestaan. Hiermee toont Tomich aan dat de negentiende eeuw geen lineaire route van slavernij naar vrije arbeid kende, maar dat hierbinnen slavernij nog vele veranderingen doormaakte.²² Grandin en Van Stipriaan tonen aan dat de plantages aan verscheidene sociale, economische en politieke invloeden werden blootgesteld, terwijl Tomich zich hier voornamelijk richt op politieke verandering. Dankzij het verbod op de overzeese slavenhandel, wat de periode van *second slavery* langzaam zou inleiden, veranderde geleidelijk de relatie tussen slaaf, meester en de koloniale staat. Tegelijkertijd werden de verbindingen die bestonden over de Atlantische Oceaan en de Caraïbische Zee door de laatste twee gebruikt om te kunnen anticiperen op deze vernieuwde situatie. *Second slavery* wijst hiermee op de veranderende relatie binnen slavernij en de invloed die de wereldeconomie hierop uitoefende.²³

Met het concept wordt de nadruk gelegd op de verandering van slavernij binnen de verschillende kolonies en de manier waarop deze veranderingen tot stand kwamen. Tomich geeft hiermee een aanzet tot een belangrijk vernieuwend perspectief binnen de historiografie. Echter, het belang dat Tomich hecht aan de politieke verbindingen binnen deze koloniale wereld, zorgt ervoor dat de volledigheid van de mondiale verbindingen niet naar voren komt in zijn werk. Dit is jammer, omdat de afschaffing van de slavenhandel planters dwong om sociale

²¹ R. Blackburn, 'Why the second slavery?', in: D.W. Tomich ed., *Slavery and historical capitalism during the nineteenth century* (Lanham 2017) 1-36, aldaar 1-10.

²² S. Chalhoub, 'The politics of second slavery', *Slavery & abolition* 39:2 (2018) 435-437, aldaar 435-436.

²³ D.W. Tomich, 'Introduction', in: Idem, *The politics of second slavery* (New York 2016) ix-xi.

en technologische innovatieve maatregelen te implementeren die de toenemende schaarste van slaven zouden kunnen opvangen. Tomich richt zich nog te veel op een politieke invalshoek, waardoor hij alsnog een theoretisch en gedepersonaliseerd beeld van de Amerikaanse kolonies geeft.²⁴ De *second slavery* periode kenmerkte zich vooral door aanpassing, waarin planters en de koloniale staat het globale netwerk zouden gaan inzetten om de problemen van deze periode op te lossen. Hierbij speelde innovatie van het plantagebedrijf een grote rol. Hier werd al eerder verwezen naar Van Stipriaan, die wijst op pogingen van Surinaamse planters om technologische verbetering door te voeren op hun plantages.²⁵ Van Stipriaan had hier sterker moeten benadrukken hoe de staat en de planters hun eigen *cosmopolitan web* konden inzetten om deze innovatie te realiseren. Van Stipriaan beschrijft hier bijvoorbeeld niet hoe deze beslissingen tot stand kwamen, hoe de planters aan deze technieken kwamen, of hoe niet-technologische innovatie gelijktijdig werd ingezet op de plantages. Er moet hier concreet worden benoemd welke maatregelen de planters namen om hun bedrijf veilig te stellen, wat hen hiertoe bewoog en hoe zij tot deze ideeën kwamen. Deze veranderingen binnen het plantagebedrijf, gestuurd door een *cosmopolitan web* en beïnvloed door de veranderingen van *second slavery*, lijken in de historiografie nu niet voldoende aandacht te krijgen.

Door hier Suriname binnen een globaal netwerk te plaatsen, wordt er een poging gedaan om te analyseren hoe de Surinaamse slavernij dankzij *second slavery* aan veranderingen werd blootgesteld. In dit onderzoek zal dit concept gebruikt worden om te bepalen hoe er in deze periode invulling werd gegeven aan slavernij na de geleidelijke sluiting van de slavenhandel. De aanvang van *second slavery* in Suriname is hier bepaald op 1826. Hoewel de slavenhandel tussen Afrika en Suriname al in 1814 werd verboden, werden er nog aanzienlijke hoeveelheden slaven illegaal Suriname binnengevoerd. Dit stopte pas in 1826, toen planters verplicht al hun slaven moesten registreren. Tussen 1814 en 1826 zou het aanbod aan slaven steeds verder terugnemen, zodat planters hun slavenmacht steeds lastiger zouden kunnen aanvullen met nieuwe slaven. Slavernij stopte volledig in 1863 en is hierom als eindjaar van deze analyse gekozen. In deze analyse zal aandacht zijn voor meerdere factoren, waaronder politieke, economische, religieuze en sociale. Het perspectief waarin Suriname hier wordt geplaatst, moet ervoor zorgen dat de historiografie over deze kolonie enigszins wordt gedekoloniseerd, hoewel er benadrukt moet worden dat de koloniale verbinding tussen Suriname en Nederland belangrijk was tijdens deze periode. Toch is het ook noodzakelijk om Suriname in een globaler perspectief

²⁴ Ibidem, ix-xi; D.W. Tomich, 'The second slavery and world capitalism. A perspective for historical inquiry', *International Review of Social History* 63:3 (2018) 477-501, aldaar 479-482.

²⁵ Van Stipriaan, 'The Suriname rat race'.

te plaatsen, waardoor wordt aangetoond hoe verschillende relaties invloed konden hebben op de plantagebedrijven en slaven. Om verbindingen tussen Suriname en andere gebieden te analyseren, zal hier ingegaan worden op de positie van Suriname binnen een *cosmopolitan web* en de wijze waarop de Atlantische Oceaan en de Caraïbische Zee hierbinnen een belangrijke rol innamen. Hierom is de hoofdvraag van dit werk: *Hoe werd door de plantage-eigenaars en het Nederlandse koloniale bewind hun 'cosmopolitan web' ingezet om ten tijde van de 'second slavery' periode de winstgevendheid van plantages en de Surinaamse kolonie veilig te stellen en welke plek had de Surinaamse plantage-economie binnen dit 'web'?* Om deze vraag in volledigheid te kunnen beantwoorden, zullen er in drie hoofdstukken delen van het *cosmopolitan web* worden geanalyseerd. In de eerste twee hoofdstukken zal aandacht zijn voor de verbindingen die verliepen over de Atlantische Oceaan, terwijl er in het derde hoofdstuk ingegaan zal worden op de relaties tussen Noord-Amerika en Suriname.

Het eerste hoofdstuk zal ingaan op de manier waarop planters hun plantages vanuit Nederland konden beheren en hier beslissingen over konden nemen. Aan de hand van de zakelijke correspondentie tussen planters en administrateurs zal worden ingegaan op het uitgebreide plantersnetwerk dat in Nederland bestond. Naast de analyse van dit netwerk zal er ook betoogd worden dat de administrateur een aanzienlijke rol had in het aansturen van ingrijpende beslissingen op de plantage en dat zijn functie belangrijker was dan vaak wordt gesuggereerd.²⁶ In het tweede hoofdstuk zal vervolgens ingegaan worden op het initiatief van de Haagse Maatschappij om religieus onderwijs onder de Surinaamse slaven te stimuleren en uit te breiden. Aan de hand van het archief van de Moravische Broeders zal geanalyseerd worden hoe het Moravisch Broederschap erin slaagde om binnen Suriname een uitgebreid netwerk op te zetten dat ervoor zorgde dat een steeds groter gedeelte van de slavenpopulatie werd blootgesteld aan het christelijke geloof.²⁷ Tegelijkertijd wordt hier nagegaan hoe planters dit religieuze onderwijs zagen als een mogelijkheid om sociale innovatie te bewerkstelligen op de plantages. Ten slotte zal in het derde hoofdstuk de intensieve en belangrijke verbinding tussen Noord-Amerika en Suriname besproken worden, die zowel door planters als de natiestaat werd gebruikt om Suriname in technisch en sociaal opzicht te verbeteren. Hier zal gebruik gemaakt worden van douaneregisters om te bepalen hoe belangrijk de handelsrelatie met Noord-Amerika was, terwijl de plantersgids van Hering en correspondentie tussen de

²⁶ Dit hoofdstuk zal tevens voortbouwen op een eigen, ongepubliceerd onderzoek.

²⁷ E.M.L. Klinkers, 'Moravian missions in times of emancipation. Conversion of slaves in Suriname during the nineteenth century', in: M. Gillespie en R. Beachy ed., *Pious pursuits. German Moravians in the Atlantic world* (New York 2007) 207-222.

Nederlandse staat en buitenlandse bedrijven zullen worden gebruikt om te bepalen op wat voor manieren technische kennis Suriname kon bereiken. Ook zal hier worden ingegaan op pogingen van de Nederlandse regering om Amerikaanse ex-slaven over te nemen uit de zuidelijke gebieden van de Verenigde Staten aan het einde van de *second slavery* periode. Uiteindelijk geven deze drie hoofdstukken gezamenlijk een antwoord op de hoofdvraag, welke in de conclusie behandeld zal worden. Daarin zal afgewogen worden hoe het globale perspectief en de invalshoek van *second slavery* nieuwe inzichten bieden op Suriname. Verder zal hier nagegaan worden hoe de hier gebruikte methode Suriname in een gedekoloniseerd perspectief heeft geplaatst. Ook zal beargumenteerd worden hoe het globale netwerk waarbinnen Suriname zich bevond, omschreven kan worden als het Caraïbisch-koloniale netwerk. Hier zal uiteengezet worden dat deze term benadrukt dat Suriname belangrijke niet-koloniale invloeden kende en dat deze relaties tegelijkertijd werden geformaliseerd door de koloniale verhouding met Nederland.

In dit onderzoek is gebruikgemaakt van een diverse hoeveelheid primair bronnenmateriaal. Hierin zijn archiefstukken van verschillende plantages en Nederlandse staatsfunctionarissen geraadpleegd, maar ook is er gekeken naar de archieven van Duitse missionarissen en Amerikaanse handelaren. Verder is er aandacht voor de diverse plantersadviezen die in deze tijd circuleerden. In deze selectie van bronnen is rekening gehouden met de veelzijdigheid aan plantages en belangen die in Suriname bestonden, door de verschillende bronnen en invalshoeken een gelijke mate van aandacht te geven. Ook is de keuze gemaakt om een grote diversiteit aan bronnen uit diverse landen te raadplegen, omdat dit het beste laat zien dat het netwerk waarbinnen Suriname bestond niet enkel werd gebruikt door de Nederlandse kolonisator. Hoewel een gedeelte van de bronnen uit Nederland afkomstig zijn, kan Suriname ook niet helemaal losgezien worden van Nederland. Er bestond een invloedrijke relatie, welke ook in dit werk aan de orde zal komen. Hiernaast laten deze bronnen ook een verdere relatie zien met bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Duitsland. De diversiteit aan bronnen in dit werk toont aan hoe verschillende verbindingen konden bestaan en hoe deze connecties een invloed hadden op de manier waarop er invulling werd gegeven aan *second slavery*. Vanzelfsprekend zijn alle gebruikte bronnen kritisch geanalyseerd en is er bewust rekening gehouden met de perspectieven die zij vertegenwoordigen. Alleen door al deze perspectieven in acht te nemen, kan er werkelijk worden benaderd hoe een *cosmopolitan web* gebruikt kon worden om op de *second slavery* periode in te spelen.

Niet alleen is de benadering van dit werk een belangrijke toevoeging aan de historiografie. Ook zullen de gevonden resultaten een nuttige bijdrage leveren aan de

maatschappelijke discussie over het Nederlandse koloniale verleden en het fenomeen van globalisatie. Bij het Nederlands koloniaal verleden wordt voornamelijk gewezen op de rol van de Nederlandse staat, zonder dat hier iets wordt gezegd over de positie van de Nederlandse kolonies buiten deze koloniale relatie om. Daarbij wordt globalisatie niet snel gekoppeld aan deze discussies, terwijl deze periode zich juist kenmerkte door mondiale verbindingen en uitwisseling. Hier wordt de koloniale relatie tussen Suriname en Nederland behandeld, maar tegelijkertijd in een breder en globaler perspectief geplaatst. Alleen dan kan er werkelijk ingeschat worden hoe deze kolonie functioneerde en in hoeverre Nederlands koloniaal beleid hier invloed op had. Hiermee wordt er geprobeerd meer aandacht te genereren voor de verbonden koloniale wereld van de negentiende eeuw.

1. Het plantersnetwerk

Je dois dire aussi, à la louange des colons de Surinam, que la plus grande partie d'entre eux font tout ce qui dépend d'eux pour rendre supportable l'esclavage à ces malheureux; et que beaucoup de colons sont portés par l'humanité, plus encore que par l'intérêt, à entretenir chez les nègres l'attachement, la confiance, et surtout l'amour d'une honnête distraction.²⁸

In 1839 werd in Brussel *Voyage à Surinam* uitgegeven, een reisverslag geschreven door Pierre Benoit. De Belgische avonturier en schilder wilde met zijn verslag een objectief en volledig beeld geven van de Surinaamse kolonie. In de Europese naties was er niet veel bekend over deze kolonie, waardoor men het vooral moest hebben van dergelijke verslagen.²⁹ Hoewel de Nederlandse economie ieder jaar werd aangevuld met Surinaamse plantageproducten als suiker, hadden de Nederlandse consumenten geen goed beeld van Suriname en de aanwezige plantages. Men was bekend met slavernij, maar er was niet altijd veel duidelijkheid over de manier waarop hier invulling aan werd gegeven. Reizigers als Benoit hadden hierom een belangrijk aandeel in het beeld dat in Europa bestond van deze West-Indische kolonies. Volgens Benoit was slavernij een essentieel onderdeel van de Surinaamse kolonie, omdat de plantagegronden slaven nodig hadden om te kunnen produceren voor de Europese markt. Benoit was ervan overtuigd dat slaven beter tegen de Surinaamse hitte en het vochtige klimaat bestand waren dan andere arbeiders, waardoor zij beter konden gedijen in deze omgeving.³⁰ Bovenstaand citaat van Benoit wijst hierbij op de belangrijke rol van de plantagehouders in Suriname. Volgens Benoit hielpen de planters de slaven om hun leven dragelijker en beter te maken. Daarbij werden de planters volgens Benoit gedreven door menselijkheid en niet door zelfinteresse, waarbij zij de slaven hielpen om ook vooral afleiding te vinden bij elkaar.

Benoit zag slavernij als een noodzakelijkheid om de Europese consument aan zijn West-Indische producten te laten komen en was er tevens van overtuigd dat de slaven het niet zo slecht hadden. *Voyage à Surinam* is toch ook vooral een beschrijving van een Europese kolonie

²⁸ P.J. Benoit, *Voyage à Surinam. Description des possessions Néerlandaises dans la Guyane par P.J. Benoit* (Brussel 1839) 23-24.

²⁹ R. Daalder, 'Fraaie gezigten van Neerland's West-Indiën. Suriname en de Antillen in het werk van Gerard Voorduyn', in: Idem e.a. ed., *De ontdekking van de wereld. Nederlanders in onbekend vaarwater, 1600-2000* (Zutphen 2003) 91-102, aldaar 98-101.

³⁰ Benoit, *Voyage à Surinam*, 13.

die in dienst stond van een externe economie.³¹ Er is hierin vooral aandacht voor de bedrijvigheid van de plantages, zonder dat er gestrafte slaven of prestigieuze slavenhouders worden beschreven of afgebeeld.³² Dit perspectief is opvallend, omdat in de historiografie nu een beeld bestaat waarin de planters vooral worden omschreven als berekende zakenlui die voornamelijk economische belangen hadden bij hun plantages. Hierbij moeten er vraagtekens geplaatst worden bij de menselijke gedrevenheid van de planters die Benoit bespreekt. Het karakter van de Surinaamse slavernij wordt door veel historici juist aangemerkt als één van de meest wrede vormen waarin slavernij binnen de Amerikaanse continenten kon bestaan. Hierin werden de planters juist gedreven door hun economische en vooral kortzichtige belangen, waarbij ze zich weinig aantrokken van het lot van de slaven.³³ Zo reisde Stedman tussen 1772 en 1777 naar Suriname en beschreef hij het egoïstische karakter van de planters, die zichzelf zagen als de vorsten van hun eigen landerijen. Zijn beschrijving sluit beter aan bij de manier waarop ze in de historiografie worden omschreven:

*Such absolute power indeed cannot fail to be peculiarly delightful to a man, who, in all probability, was in his own country, Europe, a – nothing. But, in this colony, this is too frequently the case, where plantations are sold upon credit, and left (by the absent proprietor) to the appraisers, (...). These are the planters who are the pest of the colony, (...), while he lives at the above rate, pays nobody, under pretence of bad crops, mortality amongst the slaves. But like an upstart rascal massacres the negroes by double labour, ruins and pillages the estate of all its productions, which he clandestinely sells for ready money, makes a purse, and runs away.*³⁴

Suriname kenmerkte zich ten tijde van *second slavery* daarbij door een hoog percentage absente slavenhouders. In de negentiende eeuw werden een groot gedeelte van de Surinaamse plantages niet direct aangestuurd door de eigenaars zelf, omdat zij er vaak voor kozen om in Europa te wonen. Dit was een ontwikkeling die al was begonnen aan het einde van de achttiende eeuw, maar zijn hoogtepunt kende in deze periode.³⁵ In plaats hiervan werd de plantage beheerd

³¹ E. Kolfin, 'De muze met een missie. Verbeeldingen van slavernij in de West c. 1650-1860', *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 16:1 (1997) 5-20, aldaar 9-11.

³² S.W. de Groot, 'Naar aanleiding van het herdrukken van Benoit's Voyage à Surinam', *Nieuwe West-Indische Gids* 46:1 (1968) 292-296, aldaar 294.

³³ Dragtenstein, *De ondraaglijke stoutheid der wegloopers*, 25-26.

³⁴ J.G. Stedman, *Narrative of a five years' expedition, against the revolted negroes of Surinam, in Guiana, on the wild coast of South America, from the year 1772, to 1777. Elucidating the history of that country and describing its productions* (Londen 1813) 60.

³⁵ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 294-295.

door een divers aantal personen, waarbij een aangestelde administrateur het hoogste gezag op de plantage voerde. Een structurele verbinding tussen de planter en zijn administrateur was hierom nodig om de belangen van de eerste te kunnen realiseren, terwijl het voor de planter belangrijk was dat de administrateur deskundig was, zelfstandig beslissingen kon maken en eventuele tekortkomingen van de plantage kon identificeren en aankaarten bij de eigenaars. Door deze relatie is het voor de negentiende eeuw minder relevant het gedrag van de planters jegens de slaven te analyseren, omdat zij deze slaven zelden of nooit hadden gezien. Het is wel belangrijk om in te gaan op de aansturing van de Surinaamse plantages vanuit Nederland en hoe deze werd gerealiseerd door de correspondentie die bestond tussen de administrateurs en planters. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op deze bestuurlijke relatie en de manier waarop de Atlantische Oceaan deze verhouding vormgaf. Hier zal worden geanalyseerd hoe dit maritieme netwerk invloed had op het beheer van de Surinaamse plantagebedrijven. Daarnaast zal beargumenteerd worden hoe de beleidsvorming op de plantage en de beslissingen die hier werden gemaakt mede mogelijk werden gemaakt door de administrateur en zijn deskundigheid.

Binnen de discussie over de aard van de Surinaamse slavernij is er voornamelijk aandacht voor de manier waarop plantage-eigenaars keken naar hun Surinaamse bezittingen. Wilden ze hier door middel van roofbouw zoveel mogelijk kapitaal aan onttrekken en in korte tijd veel winst maken of hadden de planters ook een doel op het oog voor de langere termijn?³⁶ Van Stipriaan maakt in zijn werk een onderscheid tussen de korte- en langetermijnstrategieën door een scheiding aan te brengen tussen *roofbouw* en *overleven*. Hij betoogt dat veel planters voornamelijk roofbouw pleegden op hun plantages en ten koste van de omgeving en slaven vooral snel veel geld wilden verdienen zonder dat ze in de gronden investeerden. De aanwezige planters en administrateurs waren daarentegen vooral aan het overleven en zagen hierdoor vaker langetermijndoelen. Daarbij ziet Van Stipriaan hoe voornamelijk suikerplanters niet tegen innovatie waren en actief pogingen ondernamen om de productie op hun plantages constant te verbeteren.³⁷ Het is opvallend dat Van Stipriaan bij de analyse van het lokale niveau geen aandacht heeft voor het hoge percentage absente planters die Suriname in de negentiende eeuw kenmerkte. Doordat veel planters buiten Suriname woonden, hadden ze geen binding met hun grond en konden ze onmogelijk zonder hulp beslissen welke innovatieve impulsen hun plantages nodig hadden. De relatie die er bestond tussen de Surinaamse administrateur en de Nederlandse eigenaars beïnvloedde daarbij de manier waarop de eigenaars naar hun bezit keken. Veel eigenaars hadden hun Surinaamse bezit nog nooit gezien en misten hierdoor zowel

³⁶ Ibidem, 12-14.

³⁷ Van Stipriaan, 'The Suriname rat race', 112-113.

een fysieke als psychologische verbinding met hun plantage, slavernij en de slaven.³⁸ Hierom moet er in historisch onderzoek meer aandacht zijn voor de aanzet tot innovatie die vaak kwam van de administrateur. Zoals blijkt uit de correspondentie tussen verschillende administrateurs en de eigenaars, werd er van de administrateur verwacht dat deze suggesties aanleverde om de plantage op meerdere vlakken te innoveren. Om daadwerkelijk deze innovatie te kunnen doorvoeren, had de administrateur op zijn beurt de toestemming en het financiële vermogen van de eigenaars nodig. De administrateur functioneerde als de plaatsvervanger van de planter en was hierom een belangrijke factor binnen het plantagebedrijf.

Het plantagebeheer in Suriname bestond uit verschillende personen. Bij de afwezigheid van de planter werden de bestuurlijke taken op de plantage waargenomen door een directeur die door de administrateur was aangesteld. Om de slaven aan te sturen en hun zo nodig te corrigeren, gebruikte de directeur op zijn beurt blanke opzichters en bastiaans (of *basya*'s). Deze laatste groep bestond uit geprivilegieerde slaven die, in ruil voor iets meer rechten en vrijheden, de rest van de slaven moesten controleren en corrigeren. Hierom hadden zij ook vaak een leidende functie binnen de slavengemeenschap.³⁹ Helemaal bovenaan de plantagehiërarchie bevond zich de administrateur, waaraan de directeur verantwoording over de resultaten van 'zijn' plantage moest afleggen. Bij ongewenst gedrag of tegenvallende resultaten van de directeur was het aan de administrateur om hem te straffen of ontslaan. De administrateur was hierom de centrale figuur binnen het plantagebeheer. Met behulp van verschillende directeuren was hij in staat een aantal plantages te onderhouden voor verschillende eigenaars. De directeuren hielden de administrateur op de hoogte van de verschillende plantages die onder zijn verantwoording vielen. De administrateur werd op zijn beurt geacht deze informatie weer te gebruiken om de eigenaars inzicht te verschaffen in hun bezit. Voor de absente eigenaars was deze informatie cruciaal, omdat ze alleen zo konden weten wat er op hun Surinaamse gronden speelden en welke economische beslissingen ze moesten maken. Alleen met behulp van deze kennis konden de eigenaars bepalen hoeveel hun bezit waard was en wat het ieder jaar zou opleveren. Daarbovenop was de deskundigheid van de administrateur nodig om dure beslissingen omtrent innovatie of renovatie op de plantage te kunnen maken.

Naarmate steeds meer planters ervoor kozen om buiten Suriname te gaan wonen en hun plantage door iemand anders te laten beheren, kreeg de betekenis van de administrateur binnen het plantagebedrijf een grotere rol. Doordat steeds meer planters hun plantage aan dergelijke

³⁸ D. Lee, *Slavery and the Romantic imagination* (Philadelphia 2002) 12-13.

³⁹ N.Z. Davis, 'Judges, masters, diviners. Slaves experience of criminal justice in colonial Suriname', *Law and History Review* 29:4 (2011) 925-984.

personen toevertrouwen, kreeg een kleine groep mensen een steeds groter gedeelte van de Surinaamse plantages onder hun verantwoordelijkheid. Dit maakte de administrateurs een machtige en invloedrijke groep mensen binnen de kolonie. Het was hun taak om ervoor te zorgen dat de plantages ieder jaar positieve cijfers voortbrachten, terwijl het tegelijkertijd hun verantwoordelijkheid was om de gewassen van de plantages te laten vervoeren naar Europa. Door deze hechte verbinding met de buitenlandse markt was de interne Surinaamse economie onstabiel en bijna volledig gericht op Nederland. Deze dienstbaarheid van de Surinaamse kolonie wordt goed beschreven in een ingestuurde brief uit 1847 door een lezer van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, die zich zorgen maakte om deze situatie. In zijn brief omschrijft hij de belangrijke rol van de administrateurs, die al het verdiende geld en de verbouwde producten naar Nederland moesten opsturen. Dit maakte van Suriname een Nederlands wingewest, wat verder werd versterkt door de economische en berekende houding van de eigenaars. Zij moesten volgens de lezer vooral worden gezien als zakenlui die voornamelijk veel geld wilden verdienen aan hun landerijen. Door deze gehele situatie was de Surinaamse economie volledig gericht op Nederland.⁴⁰ Dit artikel is interessant, omdat het laat zien hoe belangrijk de positie van de administrateur was en wat voor functie hij vervulde binnen zowel de Surinaamse economie, als de koloniale relatie tussen Nederland en Suriname.

Hiernaast wijzen de Nederlandse kranten op de economische belangen van de eigenaars en een verdere functie van de administrateur. Zo bevatten veel kranten specifieke advertenties, waarin de verkoop van Surinaamse plantages wordt aangekondigd. In deze advertenties werd ingegaan op de gebouwen op de plantage, maar ook op de gewassen en slaven. Deze praktijk toont aan hoe de planters omgingen met hun grond, die ze zagen als een bezit waar ze zich op ieder moment van konden ontdoen. Men handelde heel gemakkelijk in hun landerijen, waarbij enkel rekening werd gehouden met de economische en kortzichtige belangen van de eigenaars. Verder wordt er in deze advertenties vaak verwezen naar de administrateur, die een geïnteresseerde koper meer informatie kon verstrekken over de aangeboden plantage. De administrateur was het contactpersoon in Suriname en wist immers het meeste over de plantage, meer dan de officiële eigenaar.⁴¹

⁴⁰ H. Bruins, 'Onderscheid tusschen Demerary en Suriname', *Nieuw Rotterdamse Courant* (25 februari 1847) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010081984:mpeg21:a0040>> (11 februari 2019).

⁴¹ Zie voor twee voorbeelden van deze advertenties: 'Voorloopige advertentie', *Opregte Haarlemsche Courant* (20 maart 1827) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010517460:mpeg21:a0005>> (11 februari 2019); 'Advertentie', *Algemeen Handelsblad* (22 december 1847) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010072376:mpeg21:a0019>> (11 februari 2019).

Onderling waren de absente eigenaars in Nederland georganiseerd in een plantersnetwerk. Om dit netwerk te kunnen benaderen moet hier nogmaals gerefereerd worden aan de netwerk-definitie van Van Loon, welke in de inleiding reeds besproken is.⁴² Het netwerk was een belangrijk onderdeel van het plantagebedrijf. Dit plantersnetwerk realiseerde verschillende verbindingen, waardoor de Surinaamse grond werd verbonden aan de eigenaars en investeerders van de plantage. Het plantersnetwerk was gecentreerd in Nederland. Hier stonden de eigenaars en investeerders structureel met elkaar in contact, zodat ze gemakkelijk beslissingen konden maken over het beheer van de plantage. Om dergelijke besluiten te kunnen maken had de Nederlandse afdeling van dit netwerk informatie nodig, welke werd aangeleverd door de verbinding tussen de eigenaars en de Surinaamse administrateurs. Deze verbinding was essentieel binnen het plantersnetwerk.

Dit was bijvoorbeeld het geval rondom de plantage *Annasburg*, waar directeur Luden duidelijk een centraal knooppunt belichaamde binnen het netwerk. Deze directeur woonde in Amsterdam en onderhield een verbinding met de administrateur van zijn plantage. Zelf was de directeur verplicht om ieder jaar met zijn aandeelhouders de resultaten van de plantage te bespreken aan de hand van de cijfers die de administrateur hem aanleverde. Deze organisatie werkte alleen wanneer de verbinding over de Atlantische Oceaan goed gebruikt werd, anders zou het vertrouwen in *Annasburg* snel wegvallen.⁴³ Ook binnen de familie Gülcher en aanverwanten werd er voornamelijk onderling gecorrespondeerd over de resultaten van de verschillende plantages die zij in bezit hadden. Zo wilde mevrouw J.A. Voet, familie van eigenaar Gülcher, zich ontdoen van de obligaties die ze bezat van *Rust en Werk* en andere plantages, omdat ‘*daar het sedert jaaren een renteloos capitaal is geweest en nog blijft.*’⁴⁴ De zoon van mevrouw Voet, wie door zijn moeder was gemachtigd om haar zaken te beheren, besprak op zijn beurt de resultaten van de plantages *Berkshoven* en *Oostrust* met de eigenaar. Deze zoon had al eerder contact gehad met zijn neef Gülcher over de inkomsten en uitgaven van deze plantages over het jaar 1831. Hij beschrijft hoe zijn moeder erop vertrouwde dat ‘*na zoveel gemaakte onkosten, geduurende eenige jaaren, zoo tot verbetering, als tot onderhoud van genoemde plantagien, een gunstiger saldo dan het jaar 1830 zal opleeveren.*’ Zonder verder uit te wijden over deze verbeteringen of hier meer van te willen weten, hoopte de geldschietster dat ze nu eindelijk de vruchten kon plukken van al haar jaren aan steun en investeringen in de

⁴² Van Loon, ‘Network’, 307.

⁴³ NA, Archief Van Dam van Isselt, inv.nr. 529, 1 juli 1820.

⁴⁴ NA, Archief van Gülcher (verder AG), inv.nr. 34.9, 14 februari 1832.

plantages.⁴⁵ Verder werd hier over de resultaten van de plantage *Rust en Werk* geschreven dat mevrouw Voet hoopte dat de suiker van haar Surinaamse bezit spoedig in Nederland zou aankomen, zodat ze eindelijk een gedeelte van haar investeringen zou kunnen terugverdienen.⁴⁶

Bovenstaande correspondentie laat zien hoe er binnen een plantersnetwerk, gesitueerd in Nederland, voornamelijk resultaatgericht over de plantages werd gesproken en hoe deze bezittingen vrij abstract werden geanalyseerd. Wanneer de plantages geen omzetten genereerden, moesten de eigenaars zich verantwoorden tegenover de obligatie- en aandeelhouders. Voor de eigenaars was het voornamelijk belangrijk dat zij de hoge verwachtingen van de verschillende investeerders konden waarmaken. Hierin waren twee zaken van belang: de functie van de administrateur en de verbinding die met hem bestond over de Atlantische Oceaan. Binnen het Nederlandse netwerk bespraken de gedeelde eigenaars de toekomst van de plantage en werden er beslissingen gemaakt over investeringen en renovatie, hoewel de eigenaars deze nooit zelf uitvoerden. Hier werd de administrateur ingeschakeld. Zijn rol nam vanaf het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw alleen nog maar verder toe. In deze periode kochten succesvolle planters steeds meer plantagegronden van de minder grote en welvarende planters.⁴⁷ Om deze steeds groter wordende plantagebedrijven te kunnen onderhouden, waren de eigenaars steeds meer aangewezen op de lokale controle en deskundigheid van de administrateur. Hij handelde op zijn beurt vanuit de orders die hij ontving vanuit het plantersnetwerk. Hij werd ingezet om verschillende zaken te regelen, zoals de dagelijkse gang van zaken en de boekhouding op de plantage, maar ook de koop of verkoop van een stuk grond werd aan hem toevertrouwd. Hierom was zijn functie enorm uitgebreid en vitaal voor het functioneren van de plantage.

Uit het takenpakket van de administrateur wordt duidelijk dat hij door de eigenaars werd gebruikt als verlengstuk van hun eigen, zakelijke oriëntatie. Terwijl de eigenaars vooral veel winst wilden halen uit hun bezit en hierom wellicht in de categorie van *roofbouw* vallen, was de administrateur erbij gebaat om de plantagebedrijven zo lang mogelijk intact te houden, omdat dit zijn voornaamste bron van inkomen was. De eigenaars maakten in Nederland beslissingen over hun gronden en het was aan de administrateur om deze uit te voeren. Uit deze relatie wordt vooral duidelijk dat beide groepen graag wilden dat de plantage goede resultaten boekte, waardoor zowel de eigenaars als de administrateurs dezelfde doelen nastreefden. Hierin

⁴⁵ Ibidem, 24 februari 1832.

⁴⁶ Ibidem, 30 mei 1832.

⁴⁷ L.J. Ragatz, *The fall of the planter class in the British Caribbean, 1763-1833. A study in social and economic history* (New York 1963) 37-38.

had de administrateur vooral een ondersteunende en uitvoerende functie. Deze rol komt goed naar voren tijdens de koop of verkoop van een nieuwe plantagegrond. Zo werd administrateur Karsseboom er in 1838 op uitgestuurd uit naam van de gezamenlijke eigenaars van de plantage *Spieringshoek* om de verlaten grond *Thyronne* te kopen. De administrateur slaagde er uiteindelijk in deze koop te bewerkstelligen, hoewel dit geen simpele opdracht bleek te zijn. Zo was het gebruikelijk om tijdens de koop van een plantagegrond de officiële landmetingen te raadplegen, zodat niet van de vooraf opgestelde grenzen afgeweken zou worden. Tijdens de koop van *Thyronne* meldden zich de administrateurs van de omliggende plantages, die ervoor wilden waken dat er geen delen van hun plantagegronden in de koop betrokken werden. In de kantlijn van de landmetingen wordt er gewezen op de moeite die deze administrateurs deden om hun eigen gronden hiertegen te beschermen.⁴⁸ Niet alleen laat deze situatie zien hoeveel waarde er werd gehecht aan landmetingen en begrenzingen, die strak gedefinieerd moesten worden om conflicten te voorkomen en bezit te bepalen, maar het wijst ook op de taak van de administrateurs om het land dat ze onder hun verantwoordelijkheid hadden te beschermen tegen concurrenten.⁴⁹ Hoewel het niet hun eigen grond was, was het hun taak om de productiviteit en continuïteit van deze gronden veilig te stellen voor de toekomst.

Nadat de eigenaars van plantage *Spieringshoek* in 1838 nog een succesvolle koop wisten te bewerkstelligen, besloten ze in 1853 dat ze van de plantage en de later toegevoegde grond af wilden. De heren Van den Ende en De Meinetzhagen, de toenmalig administrateurs van de plantage, werden door de leden van de families Van der Velden en Outhoorn gemachtigd om de verkoop van hun plantage te regelen.⁵⁰ De documenten die ingaan op het aanbieden van de plantage op de markt wijzen hierbij direct op de manier waarop de eigenaars hun administrateurs ook dit volledig lieten regelen. Van den Ende en De Meinetzhagen moesten het koloniale bestuur benaderen om de verkoop aan te melden, ze werden geacht alle informatie te verschaffen die de koop van de plantage zou bevorderen en ze moesten optreden als getuige van de overeengekomen verkoop. Hierin wordt verder de ondersteunende functie van de administrateur duidelijk. Om de plantage te verkopen, was het van belang dat de potentiële kopers konden beschikken over alle informatie van de plantagegrond, zodat de waarde van deze grond bepaald kon worden. Deze waarde werd vastgesteld aan de hand van de landmetingen, aangevuld met *‘alderzelve slavenmagt, gronden, fabrijs, gebouwen en verder toe behooren benevens der zelve heerschende en lijdende servituten regten en geregtigheden, volgens*

⁴⁸ NA, Archief van Plantage Spieringshoek, inv.nr. 2, 29 juni 1838.

⁴⁹ Ibidem, inv.nr. 4.

⁵⁰ Ibidem, inv.nr. 5, 25 april 1853.

inventaris (...).⁵¹ Om bijvoorbeeld het aanwezige aantal slaven op *Spieringshoek* in kaart te brengen, vroegen de administrateurs om een uittreksel uit het koloniale slavenregister. In dit document, dat in de koopacte werd bijgevoegd, stond aangegeven welke slaven er werkzaam waren op de plantage, wat hun naam was, wanneer ze waren geboren en eventuele extra opmerkingen.⁵² Na het aanleveren van deze informatie en het vinden van een koper, werd de plantage uiteindelijk verkocht voor een bedrag van 24.000 gulden. Het slagen van deze gehele transactie moet worden toegeschreven aan de ondersteunende rol van de administrateurs die binnen Suriname alle informatie aanleverden, in opdracht van de eigenaars de plantage onder de aandacht wisten te brengen van potentiële kopers en erop toezagen dat de kooponderhandelingen goed verliepen. Het was tevens de verantwoordelijkheid van de administrateurs om een goede en betrouwbare koper te vinden.

Naast het regelen van de grote zakelijke wensen van de eigenaars, werden de administrateurs dagelijks ingezet om ervoor te zorgen dat het beheer van de plantage in goede banen werd geleid. Daarbij moest de administrateur de eigenaars goed inlichten over het verloop van de plantage en de jaarlijkse resultaten die hier werden geboekt. De rapportages over het beheer en de resultaten van de plantage waren belangrijk voor de eigenaars, die vanuit het buitenland probeerden om een plantagebedrijf te besturen en vanzelfsprekend graag wilden weten of zij dit bedrijf konden houden of misschien beter van de hand konden doen. Hierom was het voor de eigenaars belangrijk dat de hoeveelheid en kwaliteit van de informatie die hen bereikte structureel en goed was. Om dit te garanderen, werden er contracten opgesteld tussen de administrateurs en eigenaars, waarin stond genoteerd welke taken de eerste groep zoal had en hoeveel en hoe frequent ze relevante informatie moesten opsturen. Zo werd er op 17 februari 1811 een contract opgesteld voor Pieter Heydorn en Adrianus Koppelman, die werden aangesteld op de suikerplantage *Siparipabo*. In hun contract stond vermeld wat ze moesten doen en welke verantwoordelijkheden hiermee gepaard gingen:

*En verklaarden opnieuw (...) volmagtig te maken de Heeren Pieter Heydorn en Adrianus Koppelman gezamenlijk omme te hebben de beheering en administratie der Suikerplantagie, genaamt Siparipabo, (...). [T]e zorgen voor het onderhoud der gronden, gebouwen, slaven en slavinnen, de producten gadeteslaan, die afteschepen of verkoopen; alle uitstaande gelden te incasseren en daar voor alle verschuldigde lasten te betalen.*⁵³

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, 10 januari 1853.

⁵³ NA, Archief van Copes van Cattenburch (verder ACC), inv.nr. 82, 17 februari 1811.

Bovenstaande passage laat de verdere omvang van de functie van administrateur zien. Heydorn en Koppelman hadden de verantwoording over de gehele plantage en werden ook geacht de financiële dimensie van de plantage te beheren. Om het onderhoud van de gronden en de productie van de plantage te verzorgen, was het voor de administrateur tevens van belang dat hij met de eigenaars in contact bleef over de staat van de grond en de gebouwen. Als dit verslechterde en negatieve gevolgen had voor de productie en vooropgestelde doelen van de plantage, was het aan het plantagebeheer om dit tijdig bij de eigenaars te melden. Als plaatselijke deskundige en iemand die constant met de plantage bezig was, kon de administrateur wijzen op innovatieve maatregelen die ervoor konden zorgen dat de plantage weer productief werd. De administrateur kon bijvoorbeeld de eigenaars overhalen om een stoommachine aan te schaffen. Ook kon hij met de eigenaars ervoor kiezen om de plantage open te stellen voor het religieus onderwijs van de slavenpopulatie. Het perspectief en de lokale inzichten die de administrateur binnen deze discussies aandroeg, wijzen wederom op het belang van de Atlantische verbinding binnen het functioneren en innoveren van de Surinaamse plantagebedrijven.

Zo speelde deze verbinding een cruciale rol in 1824, toen er onder de eigenaars van *Siparipabo* een discussie losbrak of er in de plantage geïnvesteerd moest worden na een alarmerend rapport van administrateur Kleine.⁵⁴ De administrateur had geconstateerd dat de productie van de plantage steeds verder terugnam. Dit had gedeeltelijk te maken met het verval dat op de plantage was ingezet bij de diverse gebouwen, die onderhouden en gerenoveerd moesten worden. Ook rapporteerde Kleine dat er veel trekdieren op de plantage waren gestorven, welke altijd een belangrijke taak binnen de bedrijfsvoering hadden gehad. Normaliter kocht Kleine in deze situatie nieuwe dieren op de markt, maar door de hoge vraag van deze beesten in andere gebieden van het continent was hun prijs buitenproportioneel toegenomen. Kleine rapporteerde dat door deze lastige situatie veel omliggende plantages ervoor hadden gekozen om te investeren in een stoommachine, welke het werk van de trekdieren kon overnemen en tevens een hogere productie kon realiseren. De administrateur zag dat de eigenaars het verval en de tegenvallende resultaten van de plantage enkel konden stoppen als zij een bedrag van dertigduizend gulden in hun grond zouden investeren. De manier waarop Kleine de eigenaars inlicht, laat zien dat de administrateur een kundig man was. Hij kon zowel lokale als globale ontwikkelingen die invloed hadden op de plantage identificeren en gebruiken

⁵⁴ Ibidem, inv.nr. 76, 26 april 1824, f. 81.

om zijn eigen plantage te verbeteren. Zo wist hij de meerwaarde van stoommachines op Surinaamse plantages te beschrijven, maar beseftte hij tegelijkertijd hoe duur dergelijke machines waren. Hij verwees hierom expliciet naar de investeringen die de omliggende plantages hadden gedaan om zijn eigen suggesties in een beter perspectief te plaatsen tegenover de eigenaars. Tegelijkertijd wist Kleine dat de waarde van suiker op de wereldmarkt in deze periode minder was en dat de tegenvallende resultaten van *Siparipabo* hierom invloed konden hebben op zijn eigen positie op de suikerplantage. De eigenaars konden naar aanleiding van zijn verslag ervoor kiezen om de plantage te verkopen. Echter, Kleine benadrukt in zijn brief dat hij de zaken van de eigenaars belangeloos waarneemt en geen reden ziet om de situatie in zijn voordeel te beschrijven.⁵⁵ Hij legt hierom de toekomst van de plantage en zijn functie in handen van de eigenaars, waarbij hij zijn uiterste best deed om deze eigenaars vanuit zoveel mogelijk perspectieven inzicht te verschaffen in alle potentiële oplossingen. Hierom stuurde hij meerdere brieven, waarin hij inging op de meerwaarde van een stoommachine, de manier waarop deze kon worden ingezet en de invloed die het had op de grond van de plantage.⁵⁶

Kleine mengde zich hier actief in de discussie die tussen de eigenaars gaande was. Uiteindelijk waren de eigenaars bijna overtuigd en hadden zij contact gehad met twee Engelse fabrikanten van stoommachines. Echter, gedurende de onderhandelingen overleed administrateur Kleine en wilden de eigenaars van hun nieuwe administrateur weten wat hij zou adviseren. Aan hem werd ook gevraagd hoe hij stond tegenover het aanschaffen van een stoommachine. De nieuwe administrateur raadde dit niet aan en vond dat de plantage haar schulden niet meer kon afbetalen, zelfs als de productie door een stoommachine zou toenemen. Hierom zagen de eigenaars uiteindelijk alsnog af van de stoommachine, ondanks de positieve feedback die ze tot dan hadden gekregen van Kleine.⁵⁷ Het is opvallend hoe de houding van de eigenaars in deze situatie beïnvloed kon worden door de administrateur, die een aanzienlijk effect had op de uiteindelijke investeringen die de eigenaars deden.

De functie van administrateur was cruciaal en behelsde diverse beleidsterreinen. Zijn taken stopten niet bij het bewaken en uitbreiden van de plantagegrenzen en het geven van goede raad aan de eigenaars. De voornaamste functie van de administrateur hing samen met het waarborgen van de continuïteit van de plantage en het registreren van diens productie. Zo werd er in 1804 een instructielijst opgesteld voor de hier eerder genoemde administrateur Koppelman van de plantage *Siparipabo*, waarin zestien taken stonden genoteerd die hij voor de eigenaars

⁵⁵ Ibidem, 7 april 1823, f. 78a.

⁵⁶ Ibidem, 20 februari 1825, f. 86; Ibidem, inv.nr. 79, z.d. 1824 en 1 november 1824.

⁵⁷ Ibidem, inv.nr. 79, 1 november 1824 en juni 1826.

op de plantage moest uitvoeren. De verschillende taken gingen in op de boekhouding, het welzijn van de slavenpopulatie en het op de hoogte stellen van de eigenaars. Zo wordt er in de eerste drie artikelen van de instructielijst vastgesteld dat de administrateur ieder half jaar een volledige lijst van inkomsten en uitgaven van de plantage moest opstellen, waarin ook aangegeven moest worden hoe de plantagegrond werd benut. De eigenaars wilden aan de hand van een *'Staat der gronden'* precies weten welk gedeelte van de grond braak lag en op welk gedeelte verbouwd werd. Daarbij moest hier precies aangegeven worden welke beslissingen de administrateur had gemaakt en waarom hij deze keuzes en kosten had gemaakt. Verder wilden de eigenaars door middel van een statistisch overzicht weten hoe de slavenmacht zich had ontwikkeld. Hierin moesten de weggelopen en gestorven, maar ook de geboren en aangekochte slaven worden weergegeven.⁵⁸

Naast het geven van een economisch beeld van de plantage, wordt er in de instructielijst ook nadrukkelijk gewezen op de verantwoordelijkheid die Koppelman had tegenover de plantageslaven. Zo beschrijft het vijfde artikel: *'De heeren administrateurs, (...), zal zorg dragen dat de slaaven door de blanke op de plantage oftewel door de zwarte neeger officiers niet werden mishandeld maar dezelve behoorlijk aant werk gehouden (...).'*⁵⁹ Hij moest er verder op toezien dat de slaven voldoende te eten hadden, zoals in het zesde artikel wordt beschreven.⁶⁰ Volgens de eigenaars kon mishandeling en een tekort aan voedsel ervoor zorgen dat de slaven op een gewelddadige wijze in opstand kwamen tegen het plantageregime, zoals dat al was voorgevallen in andere kolonies als Saint-Domingue. De eigenaars waren bang dat voedselschaarste en mishandeling ervoor kon zorgen dat hun eigen koloniale bezit in gevaar kwam. De eigenaars wilden nadrukkelijk dat de administrateur de goede orde bewaakte, *'op dat daar zoo veel mogelijk alle desorders die reeds in de naburige colonien de overhand genomen, voor te komen.'*⁶¹ De taken van de administrateur van *Siparipabo* waren hiermee voornamelijk gericht op de resultaten en continuïteit van de plantage. Hiernaast wilden de eigenaars ook van hem weten hoe hij de productie voor het komende half jaar ging realiseren, zoals wordt besproken in het vierde artikel.⁶² Hierom wilden de eigenaars ook een lijst van benodigde materialen en hun bijbehorende kosten ontvangen. De eigenaars konden aan de hand van deze lijst inschatten of de ingecalculerde kosten nodig waren, of dat sommige van deze uitgaven onnodig werden geacht. Hier had de administrateur ruimte om innovatieve

⁵⁸ Ibidem, inv.nr. 80, 22 mei 1804, f. 18.

⁵⁹ Ibidem, f. 19.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, f. 18.

investeringen bij de eigenaars aan te kaarten, hoewel hij de goedkeuring van hen nodig had om ook daadwerkelijk iets te kunnen uitvoeren.

Al met al kan worden gesteld dat de Atlantische verbinding die bestond tussen de eigenaars van de Surinaamse plantages en de administrateurs cruciaal was binnen het grotere plantersnetwerk. In dit hoofdstuk is dit plantersnetwerk geanalyseerd aan de hand van verschillende verbindingen en knooppunten, welke er samen voor zorgden dat de Surinaamse plantages beheerd konden worden. In de *second slavery* periode woonde het grootste gedeelte van de Surinaamse planters buiten Suriname, waardoor de economische resultaten die de planters voor ogen hadden, vooral gerealiseerd moesten worden door de speciaal aangewezen administrateurs. Uit de hier geanalyseerde contracten en correspondentie tussen eigenaars en administrateurs blijkt dat het niet zozeer de eigenaars waren die veel besloten omtrent innovatie en plantagezaken, zoals de historiografie suggereert, maar dat de administrateurs hierin een grote rol hadden. Hun functie was uiterst veelzijdig en centraal voor het beheer van de plantage. Ze moesten er voor waken dat de plantage genoeg middelen genereerde en moesten er tevens op toezien dat deze producten de Nederlandse havens bereikten. Verder werd er van de administrateur geacht dat hij alles van de plantagegronden wist en tijdig innovatieve suggesties aandroeg om deze plantagegronden op een wenselijk productieniveau te houden. Hiernaast had de administrateur veel juridische taken, waarbij hij de verantwoordelijkheid had over het kopen en verkopen van stukken grond, het bepalen van de waarde van de plantage en het bewaken van de plantagegrenzen.

Hoewel het plantersnetwerk voor het grootste gedeelte gesitueerd was in Europa, waar aandeelhouders en eigenaars voortdurend met elkaar overlegden over de resultaten van de plantage, de producten die ze hieruit ontvingen en de mogelijke investeringen die ze konden doen, moet er in historisch onderzoek verder aandacht besteed worden aan de enkele verbinding die bestond tussen de eigenaars en de administrateur binnen dit netwerk. Het lokale perspectief dat de administrateur vanuit Suriname bood, leidde voor een groot gedeelte het beeld dat binnen de Europese afdeling van het plantersnetwerk bestond van de Surinaamse bezittingen. De absente planters waren zelf ook bewust van het belang van deze verbinding, waardoor er duidelijke afspraken werden gemaakt over de kwaliteit en hoeveelheid aan informatie die de administrateur geacht werd op te sturen. Het is hierom lastig om werkelijk iets te kunnen zeggen over de instelling van de eigenaars, die in de negentiende eeuw vaak absent waren en de plantage voornamelijk aan de hand van cijfers wilden analyseren. Door de fysieke en psychologische afstand die de planters hadden met hun Surinaamse bezit, konden zij vanuit een economische invalshoek hun plantage benaderen. Hier moet aan worden toegevoegd dat beleid

niet enkel tot stand kwam door de administrateur. De hier geanalyseerde verbindingen binnen het plantersnetwerk vormden daar wel de basis voor. Toch probeerden de absente eigenaars ook op andere manieren het beleid op hun plantage te beïnvloeden en de problemen van *second slavery* op te vangen. Zo gaven sommigen, in overleg met hun administrateurs, toestemming om zendelingen toe te laten op de plantage. Hoe het religieus onderwijs op de Surinaamse plantages werd gerealiseerd en in de loop van de negentiende eeuw steeds groter werd, zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

2. De missie van het Moravische Broederschap

De bedoelingen en werkzaamheden dezer Maatschappij worden genoegzaam kenbaar voor de zoo even gegevene omschrijving. Het doel zou niet zijn bevordering van Godsdienstige beschaving in het algemeen, maar bijzonder onder de zwarte bevolking. Dezer volksplanting, waartoe wij neger-slaven en vrijnegers, zoo ook de kleurlingen, (...), betrekken. En men zoude dit doel, bij uitsluiting van andere daartoe leidende middelen, eeniglijk trachten te bereiken door middel der Moravische broeders, welke goede pogingen ter godsdienstige vorming onzer slaven men door de meest gepaste middelen zoude trachten te ondersteunen, ten einde den kring hunner werkzaamheden uitbreiden en aan hun onderwijs eene meer doelmatige strekking te geven.⁶³

Bovenstaande doelstelling werd in 1828 opgesteld door het bestuur van de ‘Maatschappij ter bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de slaven en kleurlingen in de kolonie Suriname’. Dit bestuur bestond uit een groep gegoede burgers die zich in de bestuurlijke lagen van de Nederlandse samenleving bevonden. Toen zij in 1828 de Maatschappij oprichtten, maakten zij concrete plannen om de slaven die de plantages in Suriname bewerkten, actief religieus onderwijs aan te bieden. Op deze manier hoopten ze van de slaven betere personen te maken.⁶⁴ Deze staatslieden hadden aanvankelijk niet veel met de Surinaamse slaven te maken, waardoor het opvallend is dat zij zich opeens zo actief wilden inzetten voor het welzijn van de anonieme slaven. Om het doel te bewerkstelligen, probeerde de Maatschappij in Nederland andere Nederlanders te mobiliseren voor haar plannen door leden te werven en geld in te zamelen. De Maatschappij slaagde er al snel in om het doel onder de aandacht te brengen in Nederland door twee jaar na de oprichting al 250 leden te hebben. Het bestuur rapporteerde trots dat deze leden uit alle lagen van de bevolking kwamen, waaronder ‘*de aanzienlijksten mannen van ons vaderland.*’⁶⁵ Ook koning Willem I was op de hoogte van de plannen van de Maatschappij en steunde haar.⁶⁶ In de inleiding werd al verwezen naar de wetsuitvaardiging van de koning, waarin hij de Maatschappij toestemming gaf om in Nederland geld te werven

⁶³ Het Utrechts Archief (UA), Archief van het Zeister Zendingsgenootschap (AZZ), inv.nr. 180, f. 1-2.

⁶⁴ NA, Archief van Maatschappij godsdienstig onderwijs Suriname (hierna AMS), inv.nr. 1, z.j. f. 1-4 en september 1829.

⁶⁵ Ibidem, inv.nr. 9, 25 februari 1830.

⁶⁶ Ibidem, 1829, f. 30-31.

voor haar doel. Verder steunde Willem I de Maatschappij door in 1832 ‘ten blijke van zijn belangstelling’ tweehonderd gulden te doneren.⁶⁷

De oprichting van de Maatschappij en het grote draagvlak dat ze wist te bewerkstelligen in Nederland, onder voornamelijk de statelijke elite van de samenleving, is een interessante ontwikkeling die een ander perspectief biedt op de manier waarop er in Nederland naar de Surinaamse kolonie werd gekeken. De oprichting van de Maatschappij past bij de ontwikkelingen die speelden in het begin van de negentiende eeuw. Ten gevolge van de sluiting van de slavenhandel en de onrust die ontstond in verschillende kolonies als onderdeel van de *Age of Liberty*, moesten zowel planters als de Nederlandse staat een oplossing verzinnen om maatschappelijke onrust en slavenopstanden in de Surinaamse kolonie te voorkomen, zodat niet hetzelfde zou gebeuren als op Saint-Domingue of Jamaica. Ook zorgde de sluiting van de slavenhandel ervoor dat planters met een arbeidstekort te kampen kregen. Binnen deze context kan de oprichting van de Maatschappij gezien worden als een initiatief met statelijke goedkeuring, met als doel het veiligstellen van de Surinaamse kolonie en al haar inkomsten. De Maatschappij en haar middelen moesten ervoor zorgen dat er een geavanceerd religieus netwerk in Suriname werd aangelegd, welke de vele plantages aan elkaar verbond. In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op de totstandkoming van dit religieuze netwerk in Suriname. Hiervoor zal het netwerk vanuit een steeds kleiner perspectief benaderd worden, terwijl er constant aandacht gevestigd wordt op de manier waarop deze initiatieven het religieuze leven van de slaven konden beïnvloeden.

Het hoofdkantoor van de Maatschappij was gevestigd in Den Haag, waardoor er vaak gesproken werd van de Haagse Maatschappij. De leden die de Maatschappij geworven had, werden geacht financieel een kleine bijdrage te leveren. Dit geld werd vervolgens door het bestuur ingezet om de religieuze missie in Suriname te financieren. De bestuurlijke elite hield zich niet zelf bezig met deze religieuze scholing, maar had dit uitbesteed aan het Moravische Broederschap. Het bestuur had gekozen voor dit zendelingengenootschap, dat zijn oorsprong had in Duitsland, omdat zij al enige ervaring hadden met het onderwijzen van slaven en andere kleurlingen in de Surinaamse regio. Hoewel hun netwerk in Suriname vrij beperkt was, hadden ze wel al iets kleins opgebouwd. Verder beschikte het Moravische Broederschap over de kennis om op een goede manier te communiceren met de slaven, waardoor het bestuur van de Maatschappij hen zag als de meest geschikte groepering om de slaven in Suriname op te voeden.⁶⁸ De keuze voor de Moravische Broeders werd door de zendelingen zelf met veel

⁶⁷ Ibidem, inv.nr. 3, 14 juni 1832, f. 3-5.

⁶⁸ Ibidem, inv.nr. 2, 23 juni 1831, f. 2-9.

enthousiasme onthaald, al moet men ook enigszins verrast zijn geweest. De zendelingen deden namelijk al vanaf 1735 pogingen om de Surinaamse slaven te onderwijzen, maar werden hierdoor steeds gehinderd door de Surinaamse planters en administrateurs die hen de toegang tot de plantage vaak ontzegden. De Moravische Broeders waren actief in Suriname om, naast plantageslaven, de Indianen en marrons te bekeren tot het christelijke geloof.⁶⁹ De planters waren vaak tegenstander van het religieus onderwijzen van hun slaven, omdat slaven werden gezien als werktuigen. Daarnaast zou religieus inzicht hen op verkeerde en opstandige ideeën kunnen brengen.

Deze afkeurende houding van de planters veranderde tijdens de *second slavery* periode, toen de aanvoer aan Afrikaanse slaven naar Suriname langzaam afnam. Door het akkoord dat tussen de Britse en Nederlandse regeringen werd gesloten in 1814, werd de slavenhandel in theorie verboden en de *second slavery* periode langzaam ingeleid. Hier werd bepaald dat het niet langer was toegestaan slaven vanuit Afrika naar Suriname te vervoeren. Echter, tussen 1814 en 1826 kende Suriname nog een overgangperiode naar *second slavery*, waarin er een aanzienlijke stroom illegale slaven Suriname binnenkwamen. Deze handel werd in 1826 pas definitief gestopt, toen het Surinaamse planters verplicht werd gesteld om al hun slaven te laten registreren.⁷⁰ Door de geleidelijke controle die er kwam op de import van Afrikaanse slaven, werden nieuwe slaven in Suriname steeds schaarser en nam hun waarde aanzienlijk toe.⁷¹ Planters konden, naast deelnemen in illegale slavenhandel, proberen om slaven aan te kopen in andere plantagegemeenschappen uit naburige kolonies, wat wel toegestaan was. Echter, aan deze manier zaten ook hoge kosten verbonden.⁷² Hierom gingen planters liever op zoek naar alternatieve manieren om de plantages winstgevend te houden en slavernij rendabel.⁷³

Lamur beschrijft in zijn artikel hoe planters aan het einde van de achttiende eeuw klaagden over de minieme aanvoer aan nieuwe slaven, waardoor er een grote schaarste aan nieuwe arbeidskrachten was ontstaan. De gecombineerde hoge vraag naar nieuwe arbeiders en het lage aanbod van slaven, zorgde ervoor dat de aankoopprijs van een slaaf aanzienlijk toenam. Zo betaalde in 1785 een planter vierhonderd Surinaamse gulden voor een slaaf, terwijl hij hier

⁶⁹ J.M. van der Linde, *Het visioen van Herrnhut en het apostolaat der Moravische Broeders in Suriname, 1735-1863* (Paramaribo 1956) 8-9.

⁷⁰ P.C. Emmer, 'Suriname and the decline of the Dutch slave trade', *Revue Française d'Histoire d'Outre-Mer* 62:1 (1975) 245-251, aldaar 248.

⁷¹ J.M. van Winter, 'Public opinion in the Netherlands on the abolition of slavery', in: M.A.P. Meilink-Roelofs ed., *Dutch authors on West Indian history. A historiographical selection* (Den Haag 1982) 100-128, aldaar 100-105.

⁷² G.E. O'Malley, *Final passages. The intercolonial slave trade of British America, 1619-1807* (Chapel Hill 2014).

⁷³ P.C. Emmer, *The Dutch slave trade, 1500-1850* (New York 2006) 128-129.

vier jaar later zeshonderd gulden voor betaalde. De slechte aanvoer aan slaven en de hoge kosten die gepaard gingen met het aankopen van een slaaf, dwong de planters om op zoek te gaan naar andere oplossingen, bijvoorbeeld door het geboortecijfer van slaven te verbeteren.⁷⁴ Ook kozen sommige planters ervoor om te investeren in nieuwe technieken, zoals stoommachines.⁷⁵ In de historiografie wordt vaak verwezen naar deze technologische innovaties die verschillende planters deden om het arbeidstekort tegen te gaan.⁷⁶ Echter, een andere methode die men in de loop van de negentiende eeuw steeds vaker hanteerde, was het openstellen van de plantage voor de Moravische Broeders. Door de slavengemeenschap kennis te laten maken met het christelijke geloof en zo de levenswijze van de slaven te verbeteren, probeerden de planters hun plantage op een sociale manier te innoveren. Met deze sociale innovatie probeerden de planters hetzelfde te bereiken als wanneer ze een stoommachine aankochten. De planters wilden de continuïteit van hun bedrijf veiligstellen, zo nodig met behulp van zendelingen.

Ook de Haagse Maatschappij was zich bewust van de positieve effecten die religieus onderwijs kon hebben op de Surinaamse kolonie. In 1831 formuleerde het bestuur in zijn jaarverslag de gewenste effecten die de zendelingen moesten hebben op de slaven. Hierin werd beweerd: *‘dat het christendom naarstige, eerlijke en getrouwen menschen maakt, had dit ten gevolge, dat de, door hen [Moravische Broeders] onderwezene, slaven geene verkeerde zucht naar vrijheid koesterden, en hunne meesters met ijver, ja met liefde dienden.’*⁷⁷ Naast dat de lessen van de Moravische Broeders ervoor moesten zorgen dat slaven een beter karakter ontwikkelden en dat de band tussen meester en slaaf sterker werd, hoopten planters ook een doel voor de lange termijn te bewerkstelligen dat hen in staat stelden om het arbeidstekort op te kunnen vangen. Het religieuze onderwijs moest slaven laten inzien hoe cruciaal het hebben van een gezin was, dat was gebouwd op de christelijke waarden. Als slaven deze wenselijke tweeoudergezinnen zouden stichten, zou dit een positief effect hebben op de geboortecijfers van de slavenpopulatie.⁷⁸ Hiermee diende religieus onderwijs meerdere doelen en werd het voor steeds meer planters een aantrekkelijk alternatief om de voortgang van het plantagebedrijf te kunnen garanderen. De Moravische Broeders zouden dit project vormgeven en werden vanaf

⁷⁴ H.E. Lamur, ‘The impact of Maroon wars on population policy during slavery in Suriname’, *The Journal of Caribbean History* 23:1 (1989) 1-27, aldaar 4-7.

⁷⁵ E. van den Boogaart en P.C. Emmer, ‘Plantation slavery in Surinam in the last decade before Emancipation. The case of Catharina Sophia’, *Annals of the New York Academy of Sciences* 292:1 (1977) 205-225, aldaar 209-210.

⁷⁶ Van Stipriaan, ‘The Suriname rat race’.

⁷⁷ NA, AMS, inv.nr. 2, 23 juni 1831, f. 2.

⁷⁸ Klinkers, ‘Moravian missions in times of emancipation’, 207-209.

1828 op steeds meer plantages hartelijk ontvangen door eigenaars en administrateurs. Zelf waren de zendelingen hier erg blij mee. Zo verklaarden zij meerdere malen tegenover het bestuur van de Haagse Maatschappij ‘*in één jaar tijds verder gevorderd te zijn, dan in de vijftig voorgaande jaren.*’⁷⁹

De samenwerking tussen de Haagse Maatschappij en het Moravisch Broederschap is van grote waarde voor het argument van dit onderzoek, omdat het wederom wijst op de positie van Suriname binnen een groter, mondiaal netwerk. Daarbij waren de Moravische zendelingen niet enkel actief in Suriname of Duitsland, maar stonden ze erom bekend dat ze een uitgebreid netwerk hadden opgebouwd binnen de Amerikaanse continenten, Afrika en Europa. De Moravische Broeders onderhielden een correspondentie tussen de verschillende afdelingen binnen het religieuze netwerk, met knooppunten in, onder andere, Amerika, Engeland, Duitsland en Nederland.⁸⁰ De verrichtingen en resultaten van de verschillende afdelingen werden bijgehouden en uitgegeven in een gedrukt bundel.⁸¹ De zendelingen stonden zo op een efficiënte en gecentraliseerde manier met elkaar in contact en waren op de hoogte van elkaars successen.

Uit de rapporten en vergaderingen van de Haagse Maatschappij valt op te maken dat de zendelingen in Suriname steeds meer steun genoten en op steeds meer plantages verwelkomd werden. In 1837 werden de zendelingen al op meer dan 65 plantages toegelaten, wat mede te danken was aan de financiële steun die ze kregen van de Maatschappij en het uitgebreide netwerk dat ze tussen de Surinaamse plantages hadden weten aan te leggen.⁸² De rapporten lijken te suggereren dat de zendelingen de gewenste impact op de Surinaamse slaven hadden. Van der Linde betoogt echter dat de Moravische Broeders geen significante sociaaleconomische invloed hebben uitgeoefend op de plantagekolonie en de diverse slavengemeenschappen. Volgens hem moet de impact van het religieuze onderwijs pas gevonden worden in de jaren na de afschaffing van de slavernij, vanaf 1863.⁸³ Hoewel ook tijdsgenoten opmerken dat de inspanningen van de Moravische Broeders ervoor hebben gezorgd dat de ex-slaven na 1863 dankzij het evangelie en het kerkelijk netwerk ondersteuning kregen in het leven dat ze nu zelfstandig moesten opbouwen, kan er niet worden ontkend dat dit netwerk een langer formatieproces kende.⁸⁴ Het Moravische Broederschap had al snel de

⁷⁹ NA, AMS, inv.nr. 1, z.j., f. 3.

⁸⁰ A. Regier, ‘Anglo-German connections in William Blake, Johann Georg Hamann, and the Moravians’, *Studies in English Literature, 1500-1900* 56:4 (2016) 757-776.

⁸¹ NA, AMS, inv.nr. 9. 1829.

⁸² Ibidem, inv.nr. 8, 30 juni 1836, f. 1-5.

⁸³ Van der Linde, *Het visioen van Herrnhut*, 237-239.

⁸⁴ UA, AZZ, inv.nr. 85, 2 juli 1874.

beschikking over een uitgebreid religieus netwerk van gebouwen, plantages en diverse functies, welke inderdaad hielpen om de oude slaven in de periode na de afschaffing van de slavernij sociaaleconomisch te ondersteunen.⁸⁵ Dit netwerk kwam echter tot stand door de pogingen van de Haagse Maatschappij om planters te laten inzien wat de waarde van de zendelingen was én door de financiële steun vanuit de Nederlandse samenleving, vóór de periode van de emancipatie.

Het succes van de Moravische Broeders en het slagen van het doel van de Haagse Maatschappij hingen duidelijk samen met de manier waarop de zendelingen erin slaagden hun religieuze netwerk in Suriname op te bouwen en in hoeverre ze de diverse slavengemeenschappen konden bereiken. Niet alleen was het hierin belangrijk dat de zendelingen verslag deden van hun verrichtingen en dit opstuurde naar de Haagse Maatschappij, maar het was ook essentieel dat de zendelingen eenvoudig de plantages konden bereiken en plaatsen konden faciliteren, waardoor de slaven in staat waren hun geloof uit te oefenen en onderwezen konden worden. Hierom was het belangrijk dat de zendelingen zowel een Surinaams, intern netwerk als een internationaal, extern netwerk wisten te onderhouden. Alleen de combinatie van deze contacten zou ervoor kunnen zorgen dat dit systeem succesvol was, hoewel het functioneren vooral steunde op de werking van het interne netwerk. Dit netwerk werd onderhouden door de directeuren van de zendelingen zelf. Toen de overeenkomst tussen de Haagse Maatschappij en de Moravische Broeders werd gesloten, verzochten de zendelingen dat de Haagse Maatschappij zich niet zou bemoeien met het benoemen en plaatsen van de zendelingen in Suriname. Dit was iets wat ze zelf wilden regelen. De directeuren zouden op hun beurt weer contact houden met het bestuur van de Maatschappij.⁸⁶

Door de geografische kenmerken van de Surinaamse plantages was het voor de zendelingen moeilijk om effectief onderwijs aan te kunnen bieden op de verschillende plantages. Deze gronden lagen vaak in moeilijk te bereiken gebieden, zoals moerassen en dichtbeboste omgevingen. De beste manier om de plantages te bereiken, was door middel van de diverse rivieren die de gronden met elkaar verbonden. De zendelingen maakten ook gebruik van de waterwegen om de plantages te bereiken. Gezien de aanvankelijk kleine hoeveelheid aan geld en bezittingen die de zendelingen hadden, werden de planters geacht om zelf een boot te sturen om de zendelingen op te halen als ze wilden dat de slaven religieus onderwezen

⁸⁵ J. Postma, 'Slavery, religion, and abolition in Suriname', *Nieuwe West-Indische Gids* 71:3/4 (1997) 309-316, aldaar 313.

⁸⁶ NA, AMS, inv.nr. 2, 23 juni 1831, f. 16-19.

moesten worden.⁸⁷ Door deze onhandige gang van zaken was het voor veel planters nog geen aantrekkelijke situatie om de zendelingen tot de plantage toe te laten. Hierom hadden de zendelingen in de beginjaren van hun missie nog maar toegang tot vijftien plantages. Deze hoeveelheid nam echter in een aantal jaren toe tot meer dan 65 plantages in 1837.⁸⁸ Om deze aanzienlijke groei te bewerkstelligen, vroegen de zendelingen in 1831 aan de Haagse Maatschappij geld te sturen om twee zaken te realiseren. Ten eerste wilden zij kunnen beschikken over een eigen plantage (met slaven) te midden van alle plantagebedrijven, waarop de zendelingen konden wonen en gemakkelijk andere plantages konden bezoeken. Daarnaast wilden ze *‘een vaartuig met de daarbij behorende negers, om de Zendelingen van de eene plantage naar de andere over te brengen, en eindelijk voor het onderhoud der Zendelingen gezorgd moest worden.’*⁸⁹ Het is niet opmerkelijk dat de zendelingen vroegen om slaven die hen moesten ondersteunen bij hun dagelijkse werkzaamheden, omdat de zendelingen zich nooit hadden uitgesproken tegen slavernij. Hun doel was enkel het verspreiden van het christelijke geloof onder de gekleurde bevolking van de diverse Amerikaanse kolonies. Hoewel ze hier in Suriname lang moeite mee hadden, zou de financiële steun vanuit Den Haag vanaf 1828 de zendelingen enorm helpen. Dit geld kon worden ingezet om te investeren in een vaste nederzetting en een boot, zodat de zendelingen het beperkte netwerk dat ze voor 1828 hadden, snel konden uitbreiden.

De zendelingen hielden heel nauwkeurig bij hoeveel hun missie ieder jaar opleverde. In rapporten die jaarlijks werden opgestuurd naar het Moravische provinciebestuur in Zeist, werd in detail besproken hoeveel nieuwe plantages de zendelingen aan hun Surinaamse netwerk hadden weten toe te voegen en hoeveel nieuwe mensen ze via deze plantages wisten te bereiken. Niet alleen waren deze rapporten zeer gedetailleerd, maar ze geven ook een goede inkijk in de manier waarop de zendelingen hun netwerk hadden opgebouwd en hoe ze erin slaagden ieder jaar weer meer slaven kennis te laten maken met het christelijke geloof. Uit deze rapporten valt direct af te leiden dat de basis van het Moravische netwerk werd gevormd door individuele plantages. Deze plantages dienden als centra, van waaruit de zendelingen naar de naburige plantages konden reizen. Het beste voorbeeld van deze plantages was *Charlottenburg*, welke door de Moravische Broeders was aangekocht om te dienen als hun eigen plantage. Vanuit deze plantage, welke uitgroeide tot een groot religieus bolwerk binnen Suriname, konden de zendelingen een heel scala andere plantages bezoeken. Veel andere plantages werden in de loop

⁸⁷ Ibidem, inv.nr. 4, 27 juni 1833, f. 2-5.

⁸⁸ Ibidem, inv.nr. 8, 29 juni 1837, f. 8-13.

⁸⁹ Ibidem, inv.nr. 2, 23 juni 1831, f. 17.

van de jaren daarentegen opengesteld door de planters zelf. Hier is *Rust en Werk* een voorbeeld van. Deze plantage werd beschikbaar gesteld door de eigenaars Gülcher en Chevalier en werd door de zendelingen gebruikt als plaats waar de slaven van naburige plantages naartoe konden om religieus onderwezen te worden. Ook woonden er op de plantage zendelingen die naar de omliggende plantages trokken om daar slaven te onderwijzen.⁹⁰

Aan het einde van 1859 zond de zendeling, die verantwoordelijk was voor de christelijke missie in Suriname, vanuit Paramaribo het rapport van dat jaar naar de Moravische Broeders in Zeist. In zijn rapport besprak hij de resultaten die de zendelingen in dat jaar hadden bereikt in Suriname. In zijn brief gaat hij in op de diverse plantages die de zendelingen onder hun hoede hadden en de pogingen die ze daar ondernamen om het christelijke geloof te verspreiden. Hierbij besprak hij uitgebreid het aantal slaven dat de zendelingen hadden weten te bekeren of zelfs mochten dopen.⁹¹ Het rapport bevatte ook een tweetal tabellen die cijfermatig ingingen op de verrichtingen van de Broeders. Deze tabellen geven een inkijk in de omvang van het Moravische netwerk én de effectiviteit waarop dit gehele netwerk slaven kon bekeren tot het christendom. De eerste tabel is getiteld ‘*Zu unsere Pflege befanden sich am Schlüsse des Jahres 1859*’, welke hieronder in Figuur 1 is weergegeven.⁹²

Suriname.
Zu unsere Pflege befanden sich am Schlüsse des Jahres 1859:

<i>Stiptrik.</i>	<i>Man. tot. grav.</i>	<i>Commiss. castrus.</i>	<i>Man. Gekult. gewassens. Rivier.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>	<i>Man. Gekult. Gekult. Gekult.</i>
<i>Paramaribo.</i>	1673	1208	1069	3950	495	567	580	1642	5592		
<i>Beeckhuizen</i>	4	10	67	14	91	53	120	184	275		
<i>Olevia</i>	8	29	249	123	401	159	221	20	400		
<i>Assinani, Nipisija</i>	30	170	1111	499	1780	436	1021	224	1884		
<i>Para.</i>	9	16	175	74	265	131	181	18	330		
<i>Saramacca.</i>	13	107	332	236	675	115	188	121	424		
<i>Charlottenburg.</i>	57	302	1888	1055	3245	1503	2434	210	4147		
<i>Annas zegg.</i>	16	96	497	675	1268	160	557	95	812		
<i>Rust en Werk</i>	8	69	260	153	482	193	198	76	467		
<i>Lelindaal</i>	10	138	435	212	885	163	265	109	527		
<i>Heerendijk.</i>	10	82	290	190	562	155	171	58	684		
<i>Salom (Cosoni)</i>	10	235	284	387	906	32	98	63	143		
<i>Waterlool (Chikani)</i>	2	42	222	116	380	5	5	1	386		
<i>Bambey.</i>	26	26	34	89	149	12	10	5	27		
<i>Totaal</i>	177	2995	7052	4992	15039	3807	6336	1591	11724		
<i>Zijn voorgaand jaar, Dec. 1858</i>	180	2867	6608	4505	13980	3471	6695	1450	11606		
<i>do. , 1857</i>	183	2767	6387	4033	13187	3411	6395	1347	11453		
<i>do. , 1856</i>	182	2607	5976	3513	12096	3243	6719	1158	11220		

Figuur 1. Schematische weergave van Moravisch netwerk in Suriname in 1859. Bron: UA, AZZ, inv.nr. 85, 20 juni 1859.

⁹⁰ UA, AZZ, inv.nr. 830, 30 oktober 1854.

⁹¹ Ibidem, inv.nr. 85, 20 juni 1859.

⁹² Ibidem.

Aan de hand van de eerste kolom (*Distrikte*) kan meteen geduid worden hoe omvangrijk het Moravisch netwerk in werkelijkheid was. Deze kolom bevat voornamelijk plantages, waaronder de eerder genoemde plantages *Charlottenburg* en *Rust en Werk*. De plantages in deze kolom dienden als Moravische posten die door de zendelingen gebruikt werden als centra voor hun religieuze missie. Vanuit deze plantages wilden ze zoveel mogelijk slaven binnen het district bereiken. Zoals blijkt uit de tweede kolom (*Plantagen*), wisten de zendelingen een hoog aantal plantages te bereiken door dit systeem. Deze kolom laat zien hoeveel plantages er onder het religieuze gezag van de centrale plantage vielen. Dankzij deze verdeling van het Moravische netwerk in verschillende delen, konden de zendelingen in 1859 al beschikken over een aantal van 177 plantages. Door de verdeling van de districten konden de zendelingen met een klein aantal centra een grote hoeveelheid plantages bereiken. Niet alleen laat dit zien hoe effectief dit netwerk in de praktijk was, maar het toont ook aan dat dit web zich eenvoudig kon uitbreiden.

Vanzelfsprekend waren de zendelingen niet alleen bezig met de uitbouw van hun netwerk, maar probeerden ze ook ieder jaar meer slaven te betrekken in hun religieuze onderneming. Het verloop hiervan wordt duidelijk aan de hand van de vijfde, negende en tiende kolom. De vijfde kolom (*Sumen aller getauften*) geeft het aantal gedoopte individuen op de plantage weer en wordt in 1859 gegeven op 15.039 mensen. Hoewel dit resultaat veelbelovend lijkt, moeten deze cijfers wel in de juiste context geplaatst worden. De 15.039 gedoopte slaven vallen in het niet bij de totale omvang van de Surinaamse slavenpopulatie. Zo kende Suriname in 1860 een aantal van 37.001 slaven, wat betekende dat nog niet de helft van alle slaven gedoopt waren.⁹³ Hiertegenover staat dat het doorlopen van de christelijke doop een bewijs was dat deze individuen werkelijk betrokken waren bij de belangrijke zaken van het christelijke geloof. Het bestuur van de Haagse Maatschappij wees hier ook op in het jaarverslag van 1835, waarin werd betoogd dat het dopen geen vanzelfsprekendheid was waar alle slaven direct voor in aanmerking zouden komen. Alleen de slaven die ‘*door eenen onbesproken wandel bewijzen van hun geloof gegeven hebben*’, mochten uiteindelijk worden gedoopt, waardoor sommigen een lang traject moesten doorlopen.⁹⁴

Daarnaast was er nog een aanzienlijke groep slaven die niet was gedoopt. Terwijl sommigen nog in afwachting waren van hun doop, waren anderen nog maar net met het christendom in aanraking gekomen of werden ze niet waardig genoeg geacht om te worden gedoopt. Deze categorieën, die zijn weergegeven in de kolommen zes, zeven en acht, waren samen ook nog is goed voor een aantal van 11.734 personen. Wanneer deze kolommen bij

⁹³ Van den Boogaart en Emmer, ‘Plantation slavery in Surinam’, 209-210.

⁹⁴ NA, AMS, inv.nr. 6, 25 juni 1835, f. 4.

elkaar worden opgeteld, wordt duidelijk hoeveel slaven de zendelingen wisten te bereiken, zoals is weergegeven in de tiende kolom (*Total*). In 1859 was dit aantal 26.773, terwijl de teller drie jaar eerder nog op 23.316 stond. De Moravische Broeders wisten in een korte tijd een stijging van vijftien procent te bewerkstelligen, wat een positieve ontwikkeling lijkt te zijn. Hier moet aan worden toegevoegd dat de som van alle gedoopte slaven, zoals deze is weergegeven in de vijfde kolom, een steeds groter aandeel in deze gehele stijging krijgt. Toch laten deze cijfers niet het volledige bereik van het Moravische netwerk zien. De zendelingen probeerden ook nog op andere manieren door te dringen tot de plantages die de administrateurs en eigenaars afgesloten hielden. Deze meer onzichtbare pogingen van zendelingen hingen samen met het onderwijs dat de Moravische Broeders aanboden aan de slavenkinderen:

In de scholen voor de kinderen der negers, zijn geregeld 's morgens tusschen de 50 en 60 jongens, en des namiddags even zoo vele meisjes. Dit onderwijs der kinderen van de negers draagt schone vruchten; want deze kinderen worden vervolgens naar verschillende plantaadjen gezonden, en zoo wordt het christendom verbreed en bekend gemaakt, ook op plantaadjen, waar de toegang aan de Zendelingen nog niet vergund is.⁹⁵

Het onderwijzen van slavenkinderen was belangrijk en had een essentieel aandeel in het werk van de zendelingen, zoals blijkt uit de eerder getoonde tabel. In de vierde kolom (*Neu-getaüfste*) wordt een onderscheid gemaakt tussen *Erwachsene* en *Kinder*. Hieruit valt af te lezen dat een derde van het totale aandeel gedoopte individuen bestond uit kinderen, welke op hun beurt weer invloed uitoefenden op de slavengemeenschappen van hun eigen plantages, ook als deze waren afgesloten voor plaatselijke zendelingen. Daarnaast waren deze kinderen zo bekend met het christendom dat ze dit op latere leeftijd waarschijnlijk ook een rol lieten spelen in hun eigen gezin. Op deze manier reikte het netwerk en de invloed van de Moravische Broeders nog verder dan bovenstaande cijfers laten blijken. Daarbij lijkt het Moravische netwerk uiteindelijk een grote stempel te drukken op veel plantagegemeenschappen, of deze nou gesloten waren of niet.

Om het meest effectief religieus onderwijs te kunnen bieden, was het voor de Moravische Broeders belangrijk dat ze toegang kregen tot verschillende plantages en op sommige gronden toestemming kregen om een centrale en permanente post op te richten. Eén van de plantages waar de zendelingen toestemming kregen om een post te stichten, was *Rust en Werk*, welke de eigenaars in 1844 openstelden voor de zendelingen.⁹⁶ Hiervoor schonken de

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ NA, AG, inv.nr. 34.13, 17 februari 1860, f. 3-10.

eigenaars een oud gebouw op de plantage aan de Moravische Broeders, welke ze konden gebruiken als kerk. Er werden ook een aantal gebouwen omgebouwd tot huizen, waar een aantal zendelingen in konden wonen.⁹⁷ De opening van deze nieuwe Moravische post ging gepaard met een groot feest, waarbij de slaven en zendelingen gezamenlijk liederen zongen, de nieuwe kerk inwijdden en de administrateur en eigenaars van de plantage bedankten voor hun gulle gebaar.⁹⁸ De *Surinaamsche Courant* deed verslag van deze festiviteiten en benadrukte in dit bericht de grote rol van de eigenaars Gülcher en Chevalier. Zij waren volgens de krant bereid af te zien van een gedeelte van de totale omzet van de plantage om deze te gebruiken om het salaris van een permanent aanwezige godsdienstdocent te bekostigen. Ook werd een gedeelte van de plantagegrond afgestaan aan de zendelingen, waardoor dit stuk grond geen omzet meer kon genereren.⁹⁹ Echter, deze genereuze instelling van de eigenaars was in 1855 verdwenen. In dit jaar werd een nieuw contract opgesteld tussen de Moravische Broeders en de eigenaars, waarin opnieuw de voorwaarden werden bepaald waaronder de zendelingen de grond op de plantage mochten gebruiken. Uit dit nieuwe contract blijkt dat de eigenaars wilden verdienen aan de grond die de Moravische Broeders gebruikten. In de overeenkomst werd bepaald dat de zendelingen de eerder verkregen gebouwen nu moesten huren en dat de eigenaars niet langer betaalden voor de godsdienstdocent. De eigenaars hadden deze strengere en zakelijkere voorwaarden opgesteld, omdat ze de belangen van hun aandeelhouders moesten verdedigen. Na enige onderhandeling zouden de zendelingen uiteindelijk akkoord gaan met deze voorwaarden, ook omdat de plantage een belangrijke functie had in het verspreiden van het geloof binnen het district.¹⁰⁰ De onderhandeling tussen beide partijen laat zien hoe de religieuze doelen van de zendelingen konden botsen met de economische idealen van de planters. Aan de andere kant laat dit ook zien dat de eigenaars liever niet van de zendelingen af wilden. Zij hoopten dat het werk van de zendelingen hun plantage vanuit een bedrijfseconomisch perspectief zou veiligstellen.

Deze hoop zou werkelijkheid worden, zoals zal blijken uit het verslag dat Johan Gottlieb Wünsche naar de eigenaars verstuurde in 1860. Wünsche werkte op de plantage en was de verantwoordelijke predikant voor het gehele Moravische district. In de brief die Wünsche naar de eigenaars stuurde, schreef hij dat hij ervan was overtuigd dat de plantage voortaan wél de gewenste hoeveelheid suiker zou produceren. De stijgende productiviteit van de plantage was

⁹⁷ Ibidem, inv.nr 34.11, oktober 1844.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ UA, AZZ, inv.nr. 830, 30 oktober 1854.

volgens de predikant het gevolg van zijn religieuze werk, dat ervoor had gezorgd dat de slaven nu meer als een eenheid samenwerkten en hun krachten bundelden. Daarbij had men nu meer plezier in het plantagewerk, waardoor zelfs gevluchte slaven terugkeerden naar de plantage.¹⁰¹ Ook beschrijft Wünsche hoe de plantage was uitgegroeid tot een religieus centrum, hoewel hij in zijn brief niet verder ingaat op de details of statistische gegevens rondom deze groei. Uit de verslagen die Wünsche voor zichzelf en het zendelingengenootschap schreef, is echter wel op te maken hoe de plantage binnen het district geplaatst moet worden. Uit Figuur 1 valt af te lezen dat de plantage een klein aantal gronden onder haar hoede had, maar dat het aantal aan de kerk verbonden slaven gestaag groeide. Bij de oprichting van de Moravische post in 1844 vielen er vijf plantages onder het district, welke samen enkel 21 gedoopte slaven opleverden. In 1859 was dit aantal gestegen tot 482 slaven, terwijl er tegelijkertijd drie plantages aan het district waren toegevoegd. Hoewel deze plantages ver verwijderd lagen van de zendelingenpost op *Rust en Werk*, waren deze aanwinsten volgens Wünsche wel cruciaal voor het verspreiden van het christendom in de regio.¹⁰²

In het verslag dat Wünsche voor het jaar 1845 schreef over zijn verrichtingen op *Rust en Werk* ging de broeder nog verder in op de betekenis van de plantage binnen het algehele district. Hieruit wordt duidelijk dat de plantage inderdaad diende als centrum waar slaven en hun kinderen naartoe mochten om kerkdiensten bij te wonen en onderwezen te worden. In het verslag spreekt Wünsche wel zijn teleurstelling uit over de lage opkomsten tijdens de zondagse kerkdiensten, die hierdoor niet het gewenste effect hadden op de volwassen slaven. Veel slaven kozen ervoor om achterstallig werk op hun plantage in te halen op zondag, of deze vrije tijd te benutten om hun eigen kostgrond te bewerken. Daartegenover was Wünsche wel zeer te spreken over de opkomst van de slavenkinderen die doordeweeks op *Rust en Werk* werden onderwezen.¹⁰³ Om ervoor te zorgen dat ook de volwassenen genoeg in contact bleven met het christendom, trok Wünsche geregeld naar de omliggende plantages die deel waren van het district. Hier gaf hij kerkdiensten en las hij verzen voor. Zo verslaat Wünsche zijn bezoeken aan de kerken van de plantages *Berlijn* en *Johannesburg*, waar hij met de gedoopte slaven sprak.¹⁰⁴ Daartegenover stond dat, wanneer slaven wel tijd hadden, ze vaak vanaf deze plantages naar *Rust en Werk* gingen om daar met het geloof bezig te zijn. De positionering van de zendingspost was hierom essentieel voor de manier waarop de slaven invulling konden

¹⁰¹ NA, AG, inv.nr. 34.13, 17 februari 1860, f. 1-2.

¹⁰² Ibidem, f. 3-10.

¹⁰³ UA, AZZ, inv.nr. 829, z.d. 1845.

¹⁰⁴ Ibidem.

geven aan hun geloof. Of ze nu tijd hadden of niet, de zendelingen konden hun altijd tamelijk eenvoudig bereiken.

Ook andere Moravische posten werden op soortgelijke manieren gepositioneerd, zoals blijkt uit de verslagen van de plantage *Charlottenburg*. Deze plantage fungeerde als een groot en belangrijk knooppunt binnen het Moravische religieuze netwerk in Suriname. Er woonden meerdere zendelingen op de plantage die naar de vele naburige plantages trokken om slaven te onderwijzen. Tegelijkertijd bezochten ieder jaar een groot aantal slaven de plantage.¹⁰⁵ Toch was er een essentieel onderscheid tussen deze plantage en *Rust en Werk*. Doordat de laatste plantage eigendom was van absente eigenaars, werd er van Wünsche verwacht dat hij ook de eigenaars op de hoogte hield van de progressie die werd gemaakt. In deze verslagen liet Wünsche zich uit over de aard van de verschillende plantagebesturen in de regio en de manier waarop de zendelingen erin slaagden de slaven van deze plantages aan te trekken tot het christendom.¹⁰⁶ De eigenaars hadden geld en ruimte gespendeerd aan het zendingswerk en wilden vanzelfsprekend weten of hun aandeel effect had. Voor de eigenaars was het belangrijk om te weten of het religieuze onderwijs aansloeg op de slaven binnen het district, zodat de continuïteit van de plantages in deze periode gewaarborgd kon worden. Uiteindelijk was de reden waarom de Moravische Broeders toegang kregen tot de plantages gebonden aan de hoop van de eigenaars dat het christelijke geloof voor stabiliteit binnen de plantagegemeenschappen kon zorgen. Een goede religieuze opvoeding zou onrust en opstand op de plantage verminderen, terwijl het tegelijkertijd een oplossing moest bieden voor de hoge sterftcijfers en de lage geboortecijfers onder de slavenpopulatie.

Concluderend kan er worden gesteld dat het doel dat de Haagse Maatschappij in 1828 opstelde in de periode van *second slavery* zeker zou slagen. Op meerdere niveaus was de Maatschappij succesvol. Zo bleek dat ze in een korte tijd een breed publiek op de been kon brengen om de Surinaamse kolonie te ondersteunen. De financiële steun die de Maatschappij kreeg vanuit de Nederlandse samenleving, werd vervolgens ingezet ten gunste van het Moravisch Broederschap, die uit naam van de Maatschappij het religieus onderwijs onder de Surinaamse slaven mocht verzorgen. Dit was een interessante omslag, omdat de Moravische Broeders voor 1828 bijna geen toegang kregen tot de Surinaamse plantages en hierom geen waardevol en uitgebreid netwerk konden opzetten. Na 1828 lukte dit duidelijk wel. In dit hoofdstuk is een onderscheid gemaakt tussen het interne, Surinaamse netwerk en het externe, internationale netwerk van de zendelingen. Beiden waren nodig om het doel van de

¹⁰⁵ Ibidem, inv.nr. 827, z.j.

¹⁰⁶ NA, AG, inv.nr. 34.13, f. 3-10.

Maatschappij en het Moravische Broederschap te bewerkstelligen. Hierbij vertoont het externe netwerk veel overeenkomsten met de verbindingen die bestonden tussen de absente planters en hun bezittingen in Suriname, welke in het eerste hoofdstuk aan bod zijn gekomen. De Maatschappij werd binnen dit netwerk structureel op de hoogte gesteld via de Moravische afdeling in Zeist, die verslagen en rapporten ontving uit Paramaribo.

Het interne netwerk was van groot belang om ervoor te zorgen dat de zendelingen zoveel mogelijk slaven en plantages konden bereiken. Dankzij de moeilijke bereikbaarheid en het isolement waarin veel plantages functioneerden, was het initieel lastig voor veel zendelingen om door te dringen tot veel slavengemeenschappen die zich ophielden op de plantages. Door het project van de Maatschappij kwam hier verandering in. De Maatschappij zorgde ervoor dat steeds meer planters, die zich ophielden in Nederland en hierdoor op de hoogte waren van de activiteiten van de Maatschappij, steeds meer zagen in sociale en religieuze innovatie op de plantages. Verder ondersteunde de Maatschappij de verschillende initiatieven van de Moravische Broeders om het netwerk intern te verstevigen. Twee van de belangrijkste punten waren hierin de aankoop van een boot en een eigen plantage, *Charlottenburg*. Uit interne rapporten blijkt dat plantages als *Charlottenburg* cruciaal waren voor de Moravische missie om het christelijke geloof te verspreiden onder de slavenbevolking. De plantages dienden als centrale posten van waaruit zendelingen naar diverse nabijgelegen plantages konden trekken om slaven in aanraking te kunnen laten komen met het christendom en met hen het geloof uit te oefenen. Verder dienden veel van deze plantages ook als centraal punt waar slaven uit de buurt naartoe konden om religieus onderwezen te worden.

Vanzelfsprekend kochten de zendelingen niet allerlei plantages, maar kregen ze soms van de planter toestemming om een post op zijn plantage op te richten. Uit dergelijke overeenkomsten blijkt wederom de zakelijke en afstandelijke instelling die de planters hadden aangaande hun Surinaamse bezittingen. Planters hoopten dat de Moravische missie ervoor kon zorgen dat slaven zich minder opstandig gedroegen, een hoger geboortecijfer konden bewerkstelligen en zelfs dat hun slaven beter en productiever gingen werken. De vrijheid die de Moravische Broeders hierin kregen en de resultaten die ze in een korte tijd boekten, lijken te laten zien dat de zendelingen wel degelijk een significante invloed hadden op de sociaaleconomische positie van de slaven binnen de plantagegemeenschap. Deze invloed zou na de emancipatie in 1863 alleen maar verder toenemen. Daarbovenop laat de constructie van het Moravische netwerk goed zien hoe het *cosmopolitan web* en vooral het Atlantisch netwerk het mogelijk maakte dat een Duits zendingsgenootschap door een Nederlands initiatief in Suriname kon worden ingezet om de belangen van het Nederlandse bewind en de absente

planters te bewerkstelligen. Het web werd niet alleen gevormd door de planters en administrateurs die met elkaar communiceerden, maar ook door de zendelingen die onderling en met hun opdrachtgevers in Den Haag contacten onderhielden. In dit hoofdstuk is er hiermee gewezen op de sociale innovatie die veel planters probeerden te implementeren op hun plantages ten tijde van *second slavery*. Echter, velen keken ook naar de technologische ontwikkelingen die zich binnen de Noord-Amerikaanse plantages ontvouwd. Deze Noord-Amerikaanse connecties konden effectief benut worden door het maritieme netwerk dat bestond rondom de Caraïbische Zee. Deze verbinding vulde aan wat het Atlantische netwerk niet kon bieden. In het volgende hoofdstuk zal deze Noord-Amerikaanse verbinding verder geanalyseerd worden.

3. De *American Mediterranean*

De Surinaamse kranten publiceerden in de negentiende eeuw ieder kwartaal de hoeveelheden producten die van de Surinaamse plantages naar Nederland werden gestuurd en andersom. Zo vertrokken er in 1853 vijftien schepen vanuit de haven van Paramaribo naar Nederland met een hoeveelheid van 6.403.642 pond suiker, 13.398 pond koffie en 117.305 pond katoen.¹⁰⁷ Deze hoeveelheden waren niet uitzonderlijk, want in 1858 werden soortgelijke hoeveelheden naar Nederland opgestuurd.¹⁰⁸ Deze cijfers wijzen op de functie die Suriname vervulde als wingewest van het Nederlandse koloniale rijk, zoals dit ook naar voren kwam in de voorgaande hoofdstukken. De absente eigenaars probeerden zoveel mogelijk geld te genereren ten koste van hun Surinaamse gronden, waar ze voornamelijk een economische waarde aan verbonden. Uit het tweede hoofdstuk bleek daarnaast hoe de Nederlandse regering deze economische functie graag in stand wilde houden door projecten te steunen die de rust in Suriname konden bewaren. Het Nederlandse beleid was erop gericht om de continuïteit van de Surinaamse plantagebedrijven te waarborgen, zodat de stroom aan Surinaamse producten die de Nederlandse markt ieder jaar bereikte, niet zou ophouden. Suriname was verbonden met Nederland en onderhield binnen een maritiem netwerk meerdere contacten met het moederland. Er waren contacten met planters en regeringsfunctionarissen, maar ook met zendelingen. De Atlantische Oceaan had een belangrijke bijdrage in de vorm waarin deze relatie tussen kolonie en kolonisator bestond.

De bovengenoemde artikelen uit de Surinaamse kranten wijzen echter op een verdere verbinding met Suriname buiten het Nederlands koloniale netwerk om. Naast de aandacht die er is voor de Nederlandse handel, wordt de handel met Noord-Amerika apart genoemd. Toen er in het tweede kwartaal van 1858 tien schepen naar Nederland vertrokken, zeilden er ook zes naar het noorden. Zij vervoerden verschillende producten, voornamelijk melasse. De zes Amerikaanse schepen namen hier 125.380 gallon van mee, terwijl de tien Nederlandse schepen hier enkel 8.073 gallon van hadden ingeladen. Suriname was een Nederlands wingewest en hun onderlinge relatie was belangrijk, maar de verbinding die bestond tussen Noord-Amerika en Suriname was wellicht net zo essentieel voor het functioneren van de kolonie. In dit hoofdstuk zal geanalyseerd worden hoe de relatie tussen Suriname en Noord-Amerika eruit zag. Hierbij

¹⁰⁷ 'Statistiek', *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 11 augustus 1853
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011191878:mpeg21:a0007>> (22 maart 2019).

¹⁰⁸ 'Statistiek', *Surinaamsch Weekblad*, 25 juli 1858
<<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011190226:mpeg21:a0031>> (22 maart 2019).

zal deze verhouding geplaagd worden binnen de koloniale relatie tussen Nederland en Suriname.

In de negentiende eeuw bevonden zich in de Verenigde Staten omvangrijke plantages. In de verschillende staten waren uitgestrekte gebieden ingericht om gewassen als rijst, katoen en tabak te verbouwen voor zowel binnenlands gebruik als de internationale handel, waarbij er voornamelijk gesteund werd op slavernij.¹⁰⁹ Het overschot aan de verbouwde Noord-Amerikaanse gewassen complimenteerde de slavengemeenschappen in het Caraïbisch gebied en Zuid-Amerika, waar deze producten nodig waren om de slaven te onderhouden. Door andere klimaatomstandigheden of grondsoorten konden gewassen als katoen of tarwe niet altijd worden verbouwd in deze gebieden. Hierom was de handelsbetrekking tussen Suriname en Noord-Amerika al sinds de zeventiende eeuw van groot belang. De Noord-Amerikanen brachten regelmatig producten als hout, voedsel en ezels naar de haven van Paramaribo.¹¹⁰ Ook was er onder de planters een grote vraag naar Amerikaanse textiel en tabak, welke niet op grote schaal verbouwd konden worden op de drassige Surinaamse plantagegronden. Deze producten werden door de planters nodig geacht om hun slaven te verzorgen. Voor de Noord-Amerikaanse handelaren was Suriname hierom een aantrekkelijke afzetmarkt, zodat de Nederlandse kolonie snel in hun handelsnetwerk werd opgenomen. Deze verbinding werkte daarbij ook de andere kant op. De Amerikaanse schepen werden in Paramaribo volgeladen met Surinaamse melasse. Daarbij vergezelden de Surinaamse planters de handelaren regelmatig naar Amerikaanse havensteden als Boston, zodat ze daar zelf hun producten konden verkopen.¹¹¹ Op deze manier kwamen Surinaamse planters in aanraking met de Noord-Amerikaanse plantage-economie, waar ze kennis konden opdoen en zakenrelaties konden aanleggen. Hierdoor stond Suriname niet alleen via de Atlantische Oceaan in verbinding met Nederland, maar ook via de Caraïbische Zee met Noord-Amerika.

In het werk van Fatah-Black wordt duidelijk dat de handelsrelatie tussen Suriname en Noord-Amerika tot de achttiende eeuw van groot belang was. De artikelen uit de Surinaamse kranten laten zien dat in de negentiende eeuw deze relatie werd voortgezet.¹¹² Deze handelsrelatie biedt een nieuw perspectief op de positionering van Suriname binnen het

¹⁰⁹ I. Berlin, *Generations of captivity. A history of African-American slaves* (Cambridge 2003) 9-11.

¹¹⁰ K. Fatah-Black, *White lies and black markets. Evading metropolitan authority in colonial Suriname, 1650-1800* (Leiden 2015) 49-51; 184-185.

¹¹¹ Ibidem, 183.

¹¹² Ook na de slavernijperiode en tot ver na de Tweede Wereldoorlog bleef de handel tussen Suriname en de Verenigde Staten belangrijk. Zo bleek de Surinaamse bauxietindustrie cruciaal voor de Amerikaanse oorlogsindustrie. Zie hiervoor: C. Lamur, *The American takeover. Industrial emergence and Alcoa's expansion in Guyana and Suriname 1914-1921* (Dordrecht 1985).

cosmopolitan web, omdat dit laat zien dat Suriname niet enkel een koloniale functie bekleedde. Een concept dat werd geïntroduceerd door Alexander von Humboldt suggereert hoe Suriname binnen dit globale netwerk geplaatst kan worden. Deze Pruisische reiziger maakte tussen 1799 en 1804 een reis door het Caraïbisch gebied en legde in zijn verslag nadruk op de diverse relaties die tussen alle kolonies in het gebied bestonden. Volgens Von Humboldt konden deze verhoudingen zich ontwikkelen door de Caraïbische Zee, welke een verbindende functie binnen het Amerikaanse netwerk vervulde. Hierom verwees hij naar de Caraïbische Zee als de ‘*American Mediterranean*’. Von Humboldt trok een parallel met het Europese handelsnetwerk dat zich situeerde rond de Middellandse Zee en Europese, Afrikaanse en Aziatische gemeenschappen in staat stelden contacten met elkaar te onderhouden. Hij zag hoe de Caraïbische Zee de bewoners van de Spaans-Amerikaanse, Portugees-Amerikaanse en Noord-Amerikaanse gebieden ook een mogelijkheid bood om eenvoudig met elkaar te handelen. Met zijn concept wilde Von Humboldt een vergelijking maken tussen de handelsnetwerken van de Oude en Nieuwe Wereld.¹¹³

Door de positionering van veel West-Indische kolonies aan de Caraïbische Zee en de goede aansluiting die ze hadden op het water, konden er gemakkelijk informatie en producten uitgewisseld worden.¹¹⁴ In het artikel van Brandon wordt dit beeld van Von Humboldt verder ondersteund. Brandon probeert in zijn artikel een relatie tussen slavernij en de opkomst van kapitalisme bloot te leggen. Hierin betoogt hij hoe historici er goed aan zouden doen om bepaalde internationale kapitaalstromen te volgen, welke zouden bepalen hoe de Atlantische wereld zich ontwikkelde. Binnen deze analyse zou er voornamelijk aandacht moeten zijn voor de inter-Amerikaanse verbindingen.¹¹⁵ Hoewel Brandon hierin gelijk heeft, lijkt hij zich in zijn analyses voornamelijk te willen beperken tot economische relaties.¹¹⁶ Echter, de *American Mediterranean* bestond, net als het *cosmopolitan web*, uit veel meer dan economische of politieke verbindingen. Het Amerikaanse netwerk kan gezien worden als een onderdeel van het globale netwerk, waarbij het totaal van politieke, economische en technologische uitwisselingen juist invloed hadden op de ontwikkeling van individuele kolonies. Zo bood in de *second slavery* periode dit Amerikaanse netwerk diverse oplossingen om het tekort aan arbeid in de kolonies op te vangen, bijvoorbeeld door de circulatie van nieuwe planttechnieken

¹¹³ S. Gillman, ‘Humboldt’s American Mediterranean’, *American Quarterly* 66:3 (2014) 505-528, aldaar 505-508.

¹¹⁴ O’Malley, *Final passages*.

¹¹⁵ P. Brandon, ‘Rethinking capitalism and slavery. New perspectives from American debates’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 12:4 (2015) 117-137, aldaar 136-137.

¹¹⁶ P. Brandon, ‘Gert Oostindie and Jessica V. Roitman, Dutch Atlantic connections, 1680-1800. Linking empires, bridging borders’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 13:1 (2016) 158-160.

en een plan om Afro-Amerikanen naar de Surinaamse plantages te sturen. Hierom werd dit netwerk uitvoerig gesteund door de Nederlandse staat, die nauw samenwerkte met de Noord-Amerikaanse regering. Daarom moet in de analyse van het Surinaamse koloniale netwerk ook aandacht zijn voor de *American Mediterranean* en de invloed die dit netwerk met zich meebracht.

Veel West-Indische kolonies waren zo aangelegd dat ze een goede en makkelijke verbinding hadden met de Caraïbische Zee. Hierdoor was er veel uitwisseling tussen de verschillende kolonies, die werden gereguleerd door de koloniale machtshebbers. Guterl constateert in zijn werk hoe de slavenhouders uit de zuidelijke gebieden van de Verenigde Staten dankzij dit netwerk relaties konden onderhouden met de omliggende kolonies. Daarbovenop betoogt Guterl dat het hierom niet zinvol is om de negentiende eeuw te analyseren aan de hand van sterk afgebakende landsgrenzen en natiestaten. Juist dankzij de zee wisselden slavenhouders constant kennis uit, onder andere met behulp van artikelen of handel. Deze verbindingen waren bijvoorbeeld van invloed op de manier waarop de Noord-Amerikaanse slavenhouders omgingen met hun eigen Burgeroorlog en de uiteindelijke emancipatie van de Afro-Amerikaanse gemeenschap.¹¹⁷ Guterl werkt hiermee het argument van Von Humboldt verder uit, hoewel hij zich hierbij voornamelijk richt op de enkelzijdige verbinding tussen de Noord-Amerikaanse slavenhouders en hun contacten buiten de Verenigde Staten. Hiermee suggereert hij dat Noord-Amerika het centrum van de *American Mediterranean* vormde en dat uitwisseling voornamelijk ten gunste van de Verenigde Staten plaatsvond. De relatie die bestond tussen Suriname en de Verenigde Staten laat echter zien dat dit niet het geval was. Hoewel Suriname een belangrijk afzetgebied was voor de Amerikaanse plantagehouders, boden de verschillende Amerikaanse slavengemeenschappen tegelijkertijd een uitstekende mogelijkheid voor de Surinaamse planters om winst te maken en succesvolle innovatieve maatregelen over te nemen.

Toen de Sociëteit van Suriname de Surinaamse kolonie nog beheerde, werd al meerdere malen gerapporteerd hoe verschillende Noord-Amerikaanse schepen regelmatig aanmeerden in de haven van Paramaribo om daar hun producten te verkopen en tegelijkertijd grote hoeveelheden melasse aan te kopen.¹¹⁸ Melasse was een product dat ontstond tijdens de productie van suiker en bleek een belangrijk exportproduct te zijn voor de Surinaamse suikerplanters. Meer dan zeventig procent van hun totale melasse productie werd geëxporteerd

¹¹⁷ M.P. Guterl, *American Mediterranean. Southern slaveholders in the age of emancipation* (Londen 2008) 1-12; 185-186.

¹¹⁸ NA, Archief van de Sociëteit van Suriname, inv.nr. 401, 16 augustus 1793 en 20 augustus 1793, f. 221-225.

naar het buitenland, waardoor het één van de belangrijkste inkomstenbronnen voor de planters was. Hierdoor hadden zij een welkome toevoeging aan hun omzet, welke een belangrijk aandeel had in het maken van winst binnen deze sector.¹¹⁹

Melasse was daarentegen niet het enige product dat van belang was in deze Surinaams-Amerikaanse handelsrelatie, zoals blijkt uit de documenten die door M. Abrahams Wittering werden opgestuurd naar Nederland. Deze ambtenaar was werkzaam in de haven van Paramaribo en het was zijn taak om toezicht te houden op alle producten die via de haven Suriname verlieten of binnenkwamen. De in de haven aanwezige douane had hiermee een controle over alle producten die via Suriname werden verhandeld.¹²⁰ Deze gegevens werden verwerkt en opgestuurd naar de Nederlandse regering, zodat er een beeld geschetst kon worden van de opbrengsten van de West-Indische kolonie. Wittering werd geacht Johannes van den Bosch te contacteren, wie commissaris-generaal van de West-Indische bezittingen was onder koning Willem I. Wittering ging in 1828 in zijn brief ook in op de meerwaarde van de handel met Noord-Amerika. Volgens hem had deze handel meerdere voordelen voor zowel de Surinaamse planters als de Surinaamse economie:

*Reeds (...) veele Jaren is de vaart der Noord Amerikaansche scheepen op deze kolonie, in de aanvoer die dezelve tragten, voor de kolonie zeer nuttig en voordeelig geacht geworden. Ja zelfs in eene grote mate bijna onontbeerlijk geweest.*¹²¹

Uit de cijfers van Wittering blijkt dat de handel met Noord-Amerika inderdaad op meerdere vlakken van groot belang was voor Suriname. Ten eerste moesten de Amerikaanse producten ervoor zorgen dat de plantagehouders hun grote slavenmacht konden verzorgen. In 1827 bevonden zich in Suriname officieel 56.669 slaven, terwijl er maar 3.146 blanken waren.¹²² Het onderhoud van deze grote groep slaven mocht niet te veel geld kosten, anders zou dit de winsten van de plantagehouders beperken. Tegelijkertijd mocht deze groep ook niet verwaarloosd worden, want dit zou zorgen voor onrust en een hoog sterftecijfer. Om de slaven te onderhouden hadden de plantages producten als rijst, tarwe en tabak nodig, welke niet of nauwelijks werden verbouwd binnen de Surinaamse economie. De Noord-Amerikaanse handelaren boden hier een uitkomst, omdat deze producten in de Verenigde Staten wel op grote

¹¹⁹ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 166-167.

¹²⁰ NA, AvdB, inv.nr. 123, z.j.

¹²¹ Ibidem, inv.nr. 169, 2 juni 1828.

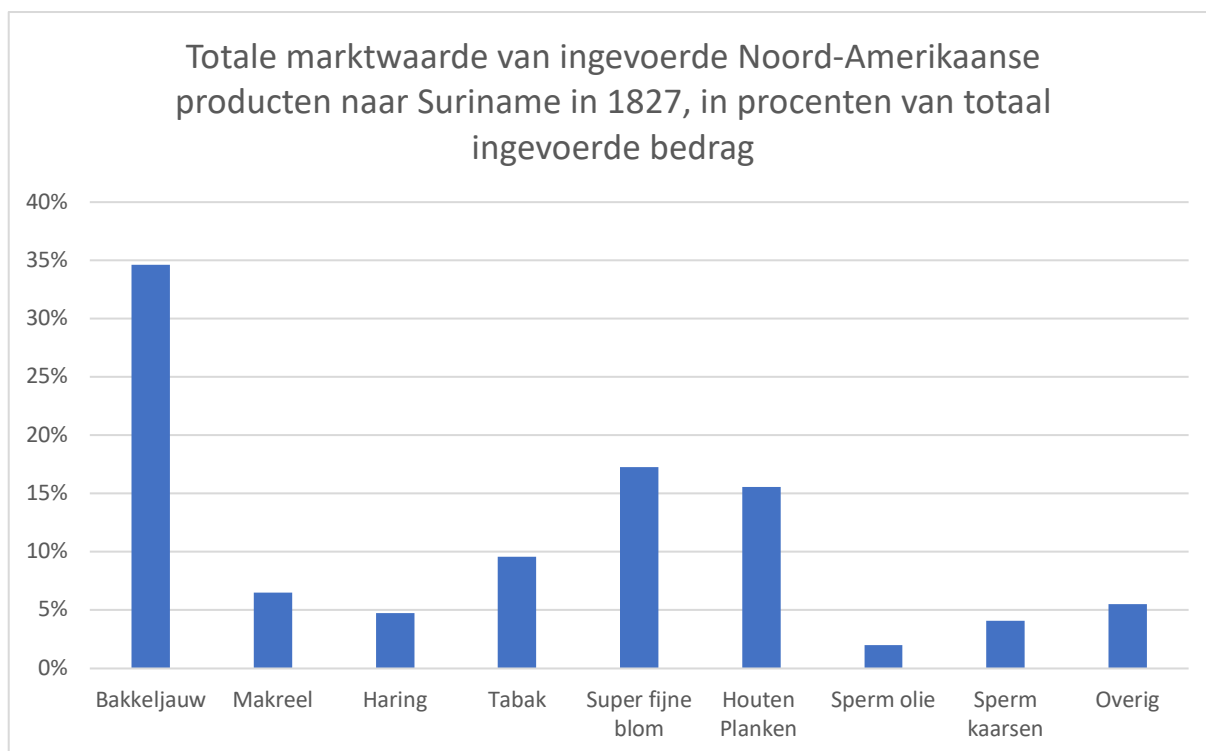
¹²² Ibidem, inv.nr. 144, z.d., 1827.

schaal werden verbouwd. Ook verkochten de handelaren gezouten vis, zoals haring, makreel en bakkeljauw. Door deze structurele aanvoer aan Amerikaanse producten waren de planters in staat om op een vrij goedkope manier hun slaven te onderhouden. Daarbovenop was het aanbod van dergelijke Amerikaanse goederen op de Surinaamse markt zo groot, dat ook de weinig vermogende vrije kleurlingen, die vaak in Paramaribo woonden, gemakkelijk aan goedkoop voedsel konden komen. Wittering was positief gestemd over deze hele situatie, die ervoor zorgde dat Suriname geen voedseloproer meemaakte.¹²³

Volgens Wittering zorgde Noord-Amerika gedeeltelijk voor het onderhoud van de Surinaamse populatie. Uit de douanedocumenten kan daarbij opgemaakt worden hoe de samenstelling van deze Noord-Amerikaanse handel er precies uitzag. Er werd een register bijgehouden voor alle Noord-Amerikaanse schepen, wat al wijst op de speciale handelsrelatie. Dit register laat zien dat er in 1827 een totaal van 42 Noord-Amerikaanse schepen aanmeerden in Paramaribo, welke bij elkaar een waarde van 274.314,55 gulden aan invoerbare goederen bij zich hadden. Om een beeld te krijgen van de samenstelling van hun vracht is hier een systematische steekproef genomen van deze schepen, waarbij een interval van drie is aangehouden. Hierdoor zijn de data van veertien schepen in deze analyse meegenomen. Van deze schepen zijn de waardes van al hun verschillende producten genoteerd, zodat er een beeld ontstaat van de omvang waarin bepaalde producten naar Suriname werden verscheept. De veertien schepen voerden totaal een waarde van 111.211,57 gulden in, vóórdat zij hierover invoerrechten moesten betalen. Dit betekent dat de hier meegenomen schepen samen veertig procent van de totale waarde van 1827 invoerden. De waardes die zij per product invoerden zijn procentueel afgezet tegenover het totaal ingevoerde bedrag van deze schepen, waardoor er bepaald kan worden welke Amerikaanse producten het grootste aandeel hadden in de Surinaams-Amerikaanse handel. In Figuur 2 zijn deze gegevens overzichtelijk weergegeven. Uit deze grafiek valt af te lezen dat het grootste aandeel werd gevormd door blom (tarwemeel), tabak, planken en diverse vissoorten (bakkeljauw, makreel en haring). Na de verkoop van deze goederen laadden de Amerikaanse handelaren hun schepen voornamelijk vol met melasse, waarvan de vraag op de Amerikaanse markt hoog was. In 1827 werd er door dezelfde 42 schepen een waarde van 271.652,40 gulden aan melasse meegenomen.¹²⁴ Dit was het enige product dat in de douanepapieren wordt genoemd aangaande de Noord-Amerikaanse export, waardoor er aangenomen mag worden dat Amerikaanse handelaren specifiek voor dit product kwamen.

¹²³ Ibidem, inv.nr. 169, 2 juni 1828.

¹²⁴ Ibidem, inv.nr. 167, 11 juni 1828 en f. 1-42.

Figuur 2. Steekproef gehouden onder 42 Noord-Amerikaanse schepen die in 1827 producten invoerden in Suriname, in procenten. Procentuele waardes als deel van de totale ingevoerde waarde, welke gegeven was op 274.314,55 gulden. Bron: NA, AvdB, inv.nr. 167, f. 1-42.

De grote hoeveelheden aan etenswaren die door de Noord-Amerikaanse schepen werden ingevoerd en het feit dat dezelfde schepen een aanzienlijke voorraad melasse kochten, maakte dat de Noord-Amerikaanse schepen door het Nederlandse regime de voorkeur kregen boven andere buitenlandse schepen. Zo konden de suikerplanters zelf niks met de melasse, omdat ze de middelen niet hadden om dit product te verwerken tot rum. Tegelijkertijd was uitvoeren naar Nederland ook geen optie, omdat ook hier men geen ontwikkelde industrie had om het product te verwerken. De hoge vraag van het product in Noord-Amerika zorgde ervoor dat de handelsverhouding tussen Suriname en de Amerikaanse staten werd gesteund door de Nederlandse regering.¹²⁵ Hoewel Suriname als wingewest enkel mocht handelen met Nederlandse schepen en de vervaardigde producten in principe waren bedoeld voor de Nederlandse markt, werd er een uitzondering gemaakt voor de Verenigde Staten. Niet alleen werd het Amerikaanse handelaren toegestaan massaal handel te drijven met Suriname, maar ze betaalden hiervoor ook een gereduceerd bedrag aan invoertarieven vergeleken met andere landen.¹²⁶

¹²⁵ Ibidem, inv.nr. 169, 2 juni 1828.

¹²⁶ M.D. Teenstra, *De landbouw in de kolonie Suriname. Voorafgaand door eene geschied -en natuurkundige beschouwing der kolonie, eerste deel* (Groningen 1835) 152-153.

Hoewel de handel met de Verenigde Staten van groot belang was voor het onderhoud van de Nederlandse West-Indische kolonie, bleek de aanvoer aan goedkope Amerikaanse vissen en granen niet het enige dat door de plantagehouders werd gebruikt om zowel hun slaven als hun gronden te onderhouden. Uit de voorgaande hoofdstukken kwam al naar voren dat planters openstonden voor innovatie van hun plantages, mits dit de continuïteit van hun bezittingen kon garanderen. Historici als Van Stipriaan wijzen hierbij voornamelijk op technologische maatregelen die werden genomen, zoals het gebruik van nieuwe plantmethoden, andere gewassen, of het aankopen van nieuwe gereedschappen en stoommachines. Deze maatregelen moesten het arbeidstekort in Suriname opvangen en ervoor zorgen dat de output van de plantagegronden op een wenselijk niveau bleef. In het eerste hoofdstuk is aangetoond dat het initiatief tot deze maatregelen vaak werd genomen door de aangestelde administrateur. Van Stipriaan wijst er hierbij op dat zowel de planters als de administrateurs vaak wel op de hoogte waren van de laatste ontwikkelingen omtrent de plantagetechnieken en de gewassen die werden gebruikt, vooral op de suikerplantages. In Suriname werd men op de hoogte gehouden door middel van twee plantershandleidingen. Eén van deze handleidingen werd geschreven door Teenstra, de ander door Hering. De gids van Teenstra werd gelezen op meer dan de helft van alle Surinaamse suikerplantages, terwijl Hering iets minder abonnees had in deze kringen. Desalniettemin waren nog meer dan veertig procent van alle Surinaamse suikerplantages vertegenwoordigd in het aantal abonnees van Hering.¹²⁷ In beide werken stonden artikelen over de laatste ontwikkelingen binnen de planterswereld centraal. Naast lokale data over de Surinaamse economie, werd ook uitvoerig ingegaan op buitenlandse experimenten en ontwikkelingen. Hierin werd aandacht besteed aan het testen van nieuwe gewassen en machines. Deze artikelen stelden de Surinaamse planters en hun administratief personeel in staat om op de hoogte te blijven van alle ontwikkelingen binnen de grotere planterswereld. Zij konden de gepubliceerde resultaten van andere plantagegemeenschappen toepassen om hun eigen bedrijfsvoering te verbeteren.

Het werk van Hering ging voornamelijk in op de toegepaste technieken die werden ontwikkeld in de planterswereld en die van toepassing waren op de suikerplantages in de Nederlandse koloniale bezittingen. Hering had hierbij aandacht voor de ontwikkelingen in de Verenigde Staten. Hij publiceerde onderzoeken en liet in zijn artikelen Amerikaanse planters aan het woord. Hiermee hoopte de Nederlandse auteur de Surinaamse suikerplanters een nuttig hulpmiddel aan te bieden. Deze planters konden naar de mening van Hering hun bedrijfsvoering

¹²⁷ Van Stipriaan, 'The Surinam rat race', 106-107.

nog aanzienlijk verbeteren en tegelijkertijd het aandeel van de handarbeid op de plantage verlagen. Om de Nederlandse planters te helpen verwijst de auteur in zijn werk veel naar de suikerplantages van Louisiana, die volgens hem vooropliepen op het gebied van arbeidsbesparing. Door de Surinaamse planters juist met de suikercultuur van Louisiana kennis te laten maken, hoopte hij *‘dat de dag spoedig moge aanbreken, op welken oude vooroordelen vaarwel gezegd worden, die de invoering van de hedendaagsche toestellen belemmerd hebben, en de planters zullen toonen genegen te zijn om het voetspoor van zoodanige volksplantingen te volgen, die thans deze kolonie daarin verre vooruit zijn.’*¹²⁸ Louisiana werd in Amerika aangemerkt als het centrum van de suikerverbouw. Voor zowel Amerikaanse als buitenlandse planters zou deze staat als voorbeeld gebruikt moeten worden om de plantageproductie uit te breiden.¹²⁹ Louisiana kende een uitgebreide suikercultivatie, die het gehele jaar doorging. Slaven moesten er nog harder werken dan op plantages elders en het sterftecijfer was enorm. Daarnaast zocht men hier altijd naar manieren om efficiënter suiker te produceren, gedwongen door de moeilijkheden van het klimaat en het hoge tempo waarin suikerriet geoogst moest worden.¹³⁰ Dit speelde innovatie en experimenten in de hand. De gids van Hering bood de Surinaamse planters de mogelijkheid om in aanraking te komen met het onderzoek dat binnen Louisiana werd gedaan.

Een ontwikkeling waar Hering uitgebreid op inging was bijvoorbeeld de invoering van de ondergrondploeg in Louisiana. Deze ploeg moest ervoor zorgen dat de grond waarop het suikerriet werd verbouwd, langer vruchtbaar zou blijven. Hering bespreekt hoe deze ploeg tot een verbetering van de verbouwde grond moest leiden in Amerika en hoe dit werktuig tegelijkertijd ook problemen binnen de Surinaamse plantages zou kunnen verhelpen. In combinatie met een betere bemesting zou deze ploeg de Surinaamse gronden langer vruchtbaar moeten maken en de planters kwalitatief sterk suikerriet moeten opleveren. Ook eiste de nieuwe ploeg minder handarbeid, omdat het aangestuurd moest worden door trekdieren en maar een paar slaven. De trekdieren konden volgens Hering goedkoop worden geïmporteerd uit Amerika, terwijl de slaven makkelijk omgeschoold konden worden.¹³¹ Naast dit nieuwe werktuig besteed Hering veel aandacht aan de nieuwe machines die in Amerika werden ontwikkeld en ingezet.

¹²⁸ C.J. Hering, *De kultuur en de bewerking van het suikerriet, bevattende de meest volkomene en naauwkeurigste theoretische en practische beschrijving van het suikerriet en deszelfs bewerking, met inbegrip van de laatste verbeteringen, zoowel in Amerika als in Europa, benevens eene beschrijving van al de toestellen tot de suikerbereiding en tot het destilleren van rum, ten gebruike der planters in al de Nederlandsche overzeesche bezittingen, tweede deel* (Rotterdam 1858) vi.

¹²⁹ ‘Sugar planters convention’, *Debow’s Review* 20:2 (1856) 226-228.

¹³⁰ D.A. Pargas, *Slavery and forced migration in the antebellum South* (New York 2015) 148-152.

¹³¹ Hering, *De kultuur en de bewerking van het suikerriet*, 69-73.

In de gids wordt onder andere tot in detail beschreven hoe een nieuw kooktoestel de verwerking van suikerriet in suiker eenvoudiger en efficiënter moest maken. In 1843 waren op dit gebied al meerdere verbeteringen doorgevoerd door R. Rillieux, die opereerde vanuit New Orleans. Zijn ontwerp was in de opvolgende jaren verder getest en verbeterd, zodat het nu voor de Surinaamse suikerplanters een aantrekkelijke machine was geworden om suiker te verwerken. Het toestel van Rillieux was eenvoudig te vervaardigen en te onderhouden, zodat aankoop en onderhoud niet veel geld hoefde te kosten.¹³² Hering gaat in een uitgebreid artikel in op de werking van de kookmachine, de technieken die hierachter schuilgingen en de voordelen die dit apparaat had voor de Surinaamse planters. Uiteindelijk biedt Hering de machines actief aan zijn lezers aan. Hij wijst hen erop dat hij door de Amerikaanse fabrikanten, die waren gevestigd in Philadelphia, gevolmachtigd was om contracten aan te bieden voor de levering van deze machines. De fabrikanten konden op deze manier gemakkelijk de planters aanspreken die zich ophiielden in de Nederlandse koloniale bezittingen en zo meerdere machines verkopen. Zij waren bereid machines te leveren aan alle geïnteresseerden, tegen ‘billijke voorwaarden en kosten’.¹³³

De plantershandleidingen maakten het voor de Surinaamse planters mogelijk om in contact te komen met verschillende buitenlandse leveranciers van stoommachines. Dit was voor de planters noodzakelijk, omdat deze branche in Nederland nog niet ver genoeg was ontwikkeld. Om deze ontwikkeling aan te wakkeren, werd er in 1839 door de firma Dixon en co. de ‘Sociëteit ter vervaardiging en herstel van stoom- en andere werktuigen’ opgericht. Met dit initiatief, gesteund door de Nederlandse staat, werd gehoopt dat het Nederlands fabriekswezen zich kon ontwikkelen en in de toekomst minder hoefde te steunen op buitenlandse kennis. Zo zorgde de achterstand die Nederland kende op het gebied van machines en industriële zaken ervoor dat iedereen die in het bezit was van een dergelijke machine, afhankelijk was van de kennis uit geïndustrialiseerde landen als Engeland en Amerika. De heer Dixon, die het initiatief nam om dit verbond op te richten, wilde met zijn sociëteit het voortouw nemen om Nederland mee te nemen in de industriële ontwikkelingen. De sociëteit moest een platform worden voor jonge Nederlanders om meer gespecialiseerde kennis op te doen over de samenstelling van de machines en de manier waarop ze werkten. Door jongeren te leren werken met machines zou Nederland snel over kundige lieden beschikken die uiteindelijk konden zorgen voor een verdere impuls in de Nederlandse industrie. Verder wilde Dixon op grote

¹³² Ibidem, 84.

¹³³ Ibidem, 89-90.

schaal reparaties aanbieden, zodat men zich niet meer tot Engelse, Belgische of Franse bedrijven hoefde te wenden.¹³⁴

De artikelen die Hering in zijn gids publiceerde, bevestigen dat de Nederlandse planters voor het implementeren van technologische innovatie inderdaad aangewezen waren op de ontwikkelingen en bedrijven die zich in het buitenland bevonden. Naast de diverse plantersgidsen probeerde ook de Nederlandse staat om buitenlandse bedrijven te verbinden met de Surinaamse kolonie. De staat had een speciaal belang in het aantrekken van deze bedrijven, wat te maken had met de belangen die het in de kolonie had. Gezien de grote waarde van de Surinaamse gronden voor de Nederlandse economie, was het aan de staat om ervoor te zorgen dat er een aantrekkelijk vestigingsklimaat in Suriname bestond. Hoewel de staat weinig winst verwachtte uit de Surinaamse bezittingen, zorgden alle producten die op private plantages werden geproduceerd voor belangrijke economische impulsen in het moederland.¹³⁵ Hierom was het van belang dat zowel de absente als de Surinaamse planters tevreden werden gesteld en dat hen werd gegarandeerd dat Suriname het waard was om kapitaal in te investeren. In een brief die Van den Bosch in 1829 opstelde aan koning Willem I over de staat van de Surinaamse kolonie, blijkt wederom hoeveel rekening het koloniale regime hield met de wensen van de lokale planters. Zo maakten de planters bezwaar tegen nieuwe koloniale lasten die door het rijk aan hen werden opgelegd, omdat de Surinaamse opbrengsten al een aantal jaren tegenvielen. Van den Bosch raadde de koning hierom aan om de planters tegemoet te komen en hen geen extra lasten op te leggen, zodat de planters vertrouwen hielden in de Surinaamse economie.¹³⁶ Om dit vertrouwen nog verder te bevorderen, probeerde de staat de beschikbaarheid van stoommachines te stimuleren. Zo had Van den Bosch contact met een bedrijf uit Seraing dat gespecialiseerd was in stoommachines. Het bedrijf zou gemachtigd worden om stoommachines te plaatsen in de Nederlandse West-Indische bezittingen, *'hetwelk de planter en belanghebbenden zoo in de kolonien, als in het moederland vertrouwen inboezemt en het vestigen van stoomwerktuigen aanmoedigen zal.'*¹³⁷ Hoewel er verder geen artikelen te vinden zijn die bevestigen of deze onderhandelingen tussen de regering en het Belgische bedrijf ook werkelijk zijn uitgewerkt in een akkoord, wijzen deze contacten wel op pogingen van de staat om stoommachines actief beschikbaar te stellen in Suriname.

¹³⁴ NA, AvdB, inv.nr. 715, oktober 1839.

¹³⁵ Ibidem, inv.nr. 117, z.j.

¹³⁶ Ibidem, inv.nr. 119, 20 mei 1829, f. 1-2.

¹³⁷ Ibidem, inv.nr. 122, 27 november z.j.

Planters moesten zich voornamelijk wenden tot de verder geïndustrialiseerde landen als zij een stoomwerktuig wilden aanschaffen voor hun plantage. Aan deze buitenlandse en kostbare investering waren meerdere nadelen verbonden, waar de planters zich van bewust waren. Zo inventariseerden de eigenaars van de, in dit werk al eerder genoemde, plantage *Siparipabo* bij twee Engelse bedrijven hoe duur de aanschaf van een stoommachine moest zijn. De bedrijven stuurden beide een offerte naar de planters, waarin ze tevens beloofden dat ze de machine binnen vijf tot zes weken konden uitleveren. De eigenaars correspondeerden onderling over de mogelijkheden die de machine bood en stelden een lijst met voor- en nadelen op. In de besparing van arbeid zagen de eigenaars het grootste voordeel van de stoommachine: *‘Het wint veel handswerk uit, en zulks is voor een plantage, alwaar de slavenmagt niet groot is of veele anderen Malinken zijn, van het grootste belang.’*¹³⁸ Hier wijzen de eigenaars op de grote arbeidsschaarste die was ontstaan door de sluiting van de slavenhandel. Daarnaast noemen ze de Malinken, een West-Afrikaans volk dat ook bekend stond als de Madinka.¹³⁹ Dit volk werd tussen het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw veel verhandeld binnen de Atlantische slavenhandel.¹⁴⁰ De slaven hadden volgens dit citaat geen hoge waarde voor de plantages, vandaar dat de planters hun arbeid eventueel wilden aanvullen met een machine.¹⁴¹ Tegelijkertijd hadden de eigenaars ook hun twijfels bij deze dure investering. Zo schreven ze:

*Ik moet echter opmerken (...) dat het van belang is te weten, of er zich thans een bekwaam man in de Kolonie bevindt om zulk een werktuig behoorlijk te stellen en aan den gang te helpen, terwijl er anders iemand die kundig daarmede zou moeten verzonden worden, hetgeen de onkosten met ca. £ 100 kan verzwaren.*¹⁴²

De eigenaars wisten dat de stoommachine veel waarde kon hebben, omdat het veel handwerk kon overnemen van een zwakke of kleinschalige slavenmacht. Hiernaast waren de eigenaars zich ook bewust van de ondergeschikte positie van Nederland binnen het industrialisatieproces. Niet alleen was het aankopen van een machine hierom duur, maar de

¹³⁸ NA, ACC, inv.nr. 76, 22 juli 1823, f. 82b.

¹³⁹ M.M.P. Zeuske, ‘The names of slavery and beyond. The Atlantic, the Americas and Cuba’, in: U. Schmieder, K. Füllberg-Stolberg en M.M.P. Zeuske ed., *The end of slavery in Africa and the Americas. A comparative approach* (Münster 2011) 51-80, aldaar 72.

¹⁴⁰ W. Hawthorne, *From Africa to Brazil. Culture, identity, and an Atlantic slave trade, 1600-1830* (Cambridge 2010) 67-69.

¹⁴¹ Gedurende de slavenhandel hadden de planters voorkeuren voor de afkomst van hun Afrikaanse slaven. Sommige regio’s zouden betere en sterkere slaven opleveren dan andere. De afkomst van een slaaf had hierom ook invloed op zijn marktwaarde en reputatie bij de planter. Zie hiervoor S.E. Smallwood, *Saltwater slavery. A Middle Passage from Africa to American diaspora* (Cambridge 2007) 166-176.

¹⁴² NA, ACC, inv.nr. 76, 22 juli 1823, f. 82.

eigenaars beseften ook dat ze deze apparatuur niet gemakkelijk konden laten onderhouden in Suriname. Hiervoor moest er iemand van buiten de kolonie komen, omdat in Nederland en Suriname nauwelijks mensen kundig genoeg werden geacht. De eigenaars wisten ook dat ze slaven en de directeur van de plantage moesten opleiden om hen vertrouwd te laten worden met de nieuwe technieken. Mede door al deze tekortkomingen, die vooral te maken hadden met de bijkomende kosten, zagen de eigenaars uiteindelijk af van een stoommachine, ook op aanraden van de administrateur.¹⁴³

De eigenaars van *Siparipabo* wilden na veel overwegingen geen stoommachine kopen, omdat het ontbrak aan vertrouwen in de implementatie van de machine. De planters waren zelf aangewezen op plantersgidsen als ze op de hoogte wilden blijven van de ontwikkelingen op het gebied van technologie, welke zich tevens in het buitenland bevonden. Om werkelijk een machine te kopen, moesten zij contact opnemen met Amerikaanse, Engelse, Franse of Belgische bedrijven. In het eerste hoofdstuk werd gewezen op de zakelijke en rationele wijze waarop de planters naar hun Surinaamse gronden keken. De plantages moesten veel geld opleveren, zonder dat er te veel kosten werden gemaakt. De Nederlandse regering zag Suriname tegelijkertijd ook als een prestigieus wingewest, waarbij de Surinaamse productie veiliggesteld moest worden. Hierom was het belangrijk dat het koloniale regime ervoor zorgde dat de aanbieders van stoommachines en diverse planttechnieken gemakkelijk hun waren konden verspreiden in Suriname. Alleen op deze manier kon de schaarste aan arbeiders in Suriname worden opgevangen, zonder dat dit ten koste ging van het aantal bebouwde plantages. De Nederlandse overheid steunde meerdere initiatieven die kwamen vanuit de maatschappij om deze arbeidsschaarste op te vangen. Niet alleen werden de Moravische zendelingen openlijk gesteund, maar de regering onderhield ook contacten met buitenlandse leveranciers van stoomtechnieken. Hiernaast waren er ook vergevorderde plannen aan het einde van de slavernijperiode in Suriname om Amerikaanse ex-slaven over te laten varen naar de Surinaamse plantages. Op deze manier kon het arbeidstekort verder worden opgevangen en de Surinaamse productie worden veiliggesteld.

In *Debow's Review* werd regelmatig verslag gedaan van alle West-Indische kolonies waarmee de Verenigde Staten veel handel dreven. In 1848 wist het blad te rapporteren dat de Nederlandse regering al in 1842 een commissie in het leven had geroepen, welke moest uitzoeken wat de beste manieren waren om een einde te maken aan slavernij in Suriname. De gouverneur van Suriname gaf toe dat de kolonie nog altijd slavernij kende, omdat men niet de

¹⁴³ NA, ACC, inv.nr. 79, juni 1826.

middelen had om alle planters te compenseren voor de verliezen die ze als gevolg van deze maatregel zouden ondervinden.¹⁴⁴ Emancipatie zou leiden tot hogere kosten rondom het productieproces op de plantages, omdat de arbeiders dan een vast loon moesten ontvangen. Daarbovenop zou emancipatie ook een nieuwe organisatievorm op de plantage eisen.¹⁴⁵ Het actief bevorderen van de handel met Noord-Amerika of het stimuleren van de beschikbaarheid van buitenlandse technieken was niet voldoende, wanneer slavernij definitief beëindigd zou worden. Toch diende zich ten gevolge van de Amerikaanse Burgeroorlog een mogelijkheid aan voor de Nederlandse regering om de Surinaamse planters verder te helpen in hun zoektocht naar nieuwe arbeiders. Hoewel deze oorlog vooral een nationale aangelegenheid was, zou de nieuwe, vrije status die de Amerikaanse slaven in deze periode verkregen een effect hebben op de arbeidsperspectieven van omliggende kolonies. De Verenigde Staten maakten dankzij de Amerikaanse Burgeroorlog een einde aan de binnenlandse slavernij. Hierdoor voorzag president Lincoln een groot arbeidsoverschot op de markt, waardoor zijn regering de mogelijkheid openhield om Afro-Amerikanen te laten emigreren naar de omliggende Europese kolonies.¹⁴⁶

De regeringen van de Verenigde Staten en Nederland startten in 1862 onderhandelingen over de mogelijkheid om Afro-Amerikanen naar Suriname te halen. Nederland wilde graag een gedeelte van deze mensen overnemen. Op deze manier kon de staat het grote Surinaamse arbeidstekort bestrijden, terwijl het hierdoor tegelijkertijd een mogelijkheid creëerde om slavernij af te schaffen zonder de planters te hinderen. De geïnteresseerde Afro-Amerikaanse arbeiders zouden de plaats van de Surinaamse slaven op de plantages innemen, zodat het productieniveau van de gronden op hetzelfde niveau kon blijven. Het was voor de Nederlandse staat belangrijk dat het de Surinaamse planters steunde in de overgang van slavernij naar vrije arbeid, gezien de grote en desastreuze gevolgen die het afschaffen van slavernij kon hebben op de productie van de plantages.¹⁴⁷ Het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken stond open voor de aanvragen van diverse Europese koloniale machten die het wensten om hun tekort aan arbeiders op te vangen met Amerikaanse ex-slaven. Naast economische motieven om deze specifieke groep arbeiders naar de Surinaamse kolonie te halen, had de Nederlandse staat ook humanitaire beweegredenen. Zo werd er door een Nederlandse diplomaat beschreven hoe de

¹⁴⁴ 'The West India Island', *Debow's Review* 5:6 (1848) 455-500, aldaar 496-497.

¹⁴⁵ G. Federico en A. Tena-Junguito, 'American divergence. Lost decades and emancipation collapse in Latin-America and the Caribbean 1820-1870', *European Review of Economic History* 22 (2017) 185-207, aldaar 197.

¹⁴⁶ M.J. Douma, 'The Lincoln administration's negotiations to colonize African Americans in Dutch Suriname', *Civil War History* 61:2 (2015) 111-137, aldaar 121.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 118-121.

Afro-Amerikaanse gemeenschap in de Verenigde Staten in zowel de noordelijke als de zuidelijke staten werd beperkt in haar burgerlijke vrijheden, waardoor de leden van deze gemeenschap een moeilijk en slecht leven hadden. Als gevolg hiervan zouden ze tevens mishandeld worden. De kolonisatie naar Suriname zou voor deze gemeenschap een oplossing en een beter leven bieden.¹⁴⁸

In het artikel van Douma wordt in detail beschreven hoe de onderhandelingen tussen Nederland en de Verenigde Staten vorderden. Douma laat hier zien dat de onderhandelingen door verschillende redenen uiteindelijk op niets uitliepen, waardoor Suriname nauwelijks Amerikaanse arbeidsmigranten heeft mogen verwelkomen. Dit had gedeeltelijk te maken met de verschillende verantwoordelijke Nederlandse ministers die zich in korte tijd met dit vraagstuk bezighielden. Ook hadden de regeringsbeambten niet kunnen voorzien dat de Afro-Amerikanen er weinig voor voelden om hun Amerikaanse gronden te verruilen voor de vreemde Surinaamse gebieden. Ondanks dat men in de Verenigde Staten constant moest vechten voor rechten en vrijheden, voelden velen zich wel verbonden met het land van hun voorouders.¹⁴⁹ Douma vestigt in zijn conclusie de aandacht op de internationale impact die de Amerikaanse Burgeroorlog had op de grotere Amerikaanse wereld, zowel op politiek als economisch gebied. Daarbij weet hij deze Amerikaanse wereld te verbinden met het Europese kolonialisme.¹⁵⁰ De aandacht van Douma is hier vooral op de Amerikaanse politiek en de manier waarop hierbinnen een oplossing werd gevonden voor het grote aandeel Afro-Amerikanen in de samenleving. Hierbij hadden deze specifieke onderhandelingen echter ook in een ander perspectief geplaatst kunnen worden, waarbij de beschermende rol van de natiestaat jegens de kolonies en de ondersteunende rol van de *American Mediterranean* binnen dit koloniale belang juist verder worden onderstreept.

Uit de onderhandelingen ontstond uiteindelijk een traktaat dat werd opgesteld op 15 december 1863.¹⁵¹ Het traktaat schiep de voorwaarden waarbinnen de emigratie van de vrij verklaarde negers naar Suriname moest gaan plaatsvinden.¹⁵² In de overeenkomst werd bepaald dat de Nederlandse overheid de volledige controle zou nemen over de gewenste emigratiestroom. Zo moest de regering zelf agenten machtigen die in de Verenigde Staten Afro-Amerikanen gingen overhalen om in Suriname te gaan werken. Daarnaast werd het de agenten

¹⁴⁸ NA, Archief van Gezantschap Verenigde Staten/Legatie Washington (hierna AVS), inv.nr. 142, 25 juni 1862, nr. 4.

¹⁴⁹ Pargas, *Slavery and forced migration*, 256-257.

¹⁵⁰ Douma, 'The Lincoln administration's negotiations', 136-137.

¹⁵¹ De politiek achter deze onderhandelingen wordt uitgebreid besproken in het artikel van Douma. Zie verder NA, AVS, inv.nr. 142, nr. 3, 4, 7, 10, 15, 16, 20, 31 en 32.

¹⁵² NA, AVS, inv.nr. 142, nr. 32.

verplicht om de emigranten een waardige bootreis aan te bieden, waarbij ze de beschikking moesten hebben over voldoende eten en drinken. Ook moest de Nederlandse overheid garanderen dat de emigranten bij aankomst in Suriname direct toegang hadden tot een baan, een stuk grond en een huis.¹⁵³ Deze afspraken maakten het mogelijk dat de Amerikaanse arbeidsmigranten onder bescherming en toezicht van de Nederlandse staat de mogelijkheid kregen om te migreren naar Suriname. Deze gewenste arbeidsmigranten boden de Nederlandse staat een volgende oplossing in het aanhoudende probleem van de Surinaamse *second slavery* periode. Tegelijkertijd moesten deze overbodige Amerikaanse arbeiders de Nederlandse overheid in staat stellen om deze periode af te sluiten. Hoewel het onderhandelde akkoord nooit uitgevoerd zou worden, laat dit wederom zien dat de Nederlandse staat veel wilde proberen om de Surinaamse kolonie aantrekkelijk te houden. Om dit te realiseren maakte Nederland veelvuldig gebruik van de mogelijkheden die werden geboden door de *American Mediterranean*.

Kortom, Suriname lag in het centrum van meerdere grote netwerken en onderhield hiermee relaties met de buitenwereld. Op de plantages werden diverse gewassen verbouwd die hoofdzakelijk waren bedoeld voor de Nederlandse markt. Door de grote belangen die de Nederlandse staat en de planters hadden in Suriname, was het belangrijk dat de productie van de plantages op een hoog niveau bleef. Na het sluiten van de slavenhandel en het begin van de *second slavery* periode in de negentiende eeuw waren zowel de staat als de planters gedwongen om nieuwe manieren te vinden om het gewenste productieniveau te bereiken. De oplossing voor deze situatie werd onder andere geboden door het netwerk dat bestond rondom de *American Mediterranean*. Dit netwerk verbond het koloniale maritieme netwerk van de Atlantische Oceaan met de belangen en handelsroutes die bestonden tussen de kolonies van de Caraïbische gebieden.

In dit hoofdstuk zijn drie zaken behandeld die dankzij dit Amerikaanse netwerk een significante invloed hadden op de Surinaamse samenleving. Deze zaken moesten de slavenpopulatie onderhouden en tevens ervoor zorgen dat de arbeidstekorten niet langer een probleem zouden zijn op de plantages. Zo waren de producten die de Noord-Amerikaanse schepen kwamen brengen van groot belang voor het onderhoud van de Surinaamse inwoners. Tegelijkertijd zorgden de grote hoeveelheden tarwe en vis ervoor dat de planters hun slaven in hun primaire levensbehoeften konden voorzien, zonder dat hen dit te veel kapitaal zou kosten. De Noord-Amerikaanse handel was zo belangrijk, dat de Nederlandse staat dit nadrukkelijk

¹⁵³ Ibidem.

steunde. De Amerikaanse handelaren mochten bijvoorbeeld als enige tegen gereduceerde tarieven handel drijven met de Nederlandse kolonie. Naast het onderhouden van de Surinaamse inwoners bracht het Amerikaanse netwerk ook kennis en technologie. De technologische innovatie waar voornamelijk suikerplanters naar streefden, werd behaald door kennis en machines die veelal afkomstig waren uit de Amerikaanse suikerstaten. Dankzij plantersgidsen en pogingen van de Nederlandse staat kwamen planters geregeld in contact met deze technieken, welke gemakkelijk konden circuleren binnen de planterswereld.

Suriname had een belangrijke economische functie voor de Nederlandse staat en de planters. De Nederlandse staat wilde een goed vestigingsklimaat garanderen, zodat de planters hun producten in grote aantallen konden blijven produceren. Hierom werd er veel rekening gehouden met de wensen en plannen van de planters. Zo wilde de staat de slavernij rondom 1840 al afschaffen, maar zag hier steeds vanaf om de planters te behoeden voor grote verliezen. Ook hier bood de *American Mediterranean* wederom een oplossing. De Amerikaanse Burgeroorlog zorgde voor een groot overschot aan Afro-Amerikaanse arbeiders die de Amerikaanse regering graag wilde uitzetten naar de omliggende Caraïbische kolonies met een arbeidstekort. De correspondentie die bestond tussen de regeringen van de Verenigde Staten en Nederland is een goed voorbeeld van de waarde die vanuit Nederland werd gehecht aan de Amerikaanse kennis en 'producten' die de Surinaamse kolonie konden ondersteunen. De economische, technologische en sociale uitwisselingen die in dit hoofdstuk aan bod zijn gekomen, laten zien dat Suriname een knooppunt was binnen een uitgebreid maritiem netwerk dat werd gebruikt om de problemen die gepaard gingen met *second slavery* op te lossen. Hiermee had de *American Mediterranean* een aanzienlijk effect op het functioneren van de Surinaamse plantages.

Conclusie

*Colonies have been studied within the broader context of colonialism or imperialism, which rendered them no separate status; they were basically treated as insignificant objects in a larger power game. Colonies were parts of empires, by definition, since: 'Empire is a relationship, formal or informal, in which one state controls the effective political sovereignty of another political society.'*¹⁵⁴

In de inleiding werd verwezen naar het artikel van Fatah-Black, waarin hij een oproep doet om de Surinaamse geschiedschrijving te 'dekoloniseren'. Fatah-Black deelt hierin de mening van Schalkwijk en vindt dat historische analyses van de koloniale gebiedsdelen te veel de nadruk leggen op de relatie tussen kolonie en kolonisator. Dit onderzoek moet aansluiten bij de oproep van Fatah-Black door hier verder in te gaan op de diversiteit aan verbindingen die Suriname gedurende de negentiende eeuw kende. Hiermee wordt er geprobeerd aan te tonen dat Suriname niet enkel onderdeel was van een op Nederland georiënteerd netwerk en dat het noodzakelijk is om andere, mondiale verbindingen in acht te nemen. Om de verschillende verbindingen met Suriname goed in beeld te brengen, stond in dit werk de volgende hoofdvraag centraal: *Hoe werd door de plantage-eigenaars en het Nederlandse koloniale bewind hun 'cosmopolitan web' ingezet om ten tijde van de 'second slavery' periode de winstgevendheid van plantages en de Surinaamse kolonie veilig te stellen en welke plek had de Surinaamse plantage-economie binnen dit 'web'?* Bij het beantwoorden van deze vraag heeft de nadruk gelegen op de maritieme verbindingen die rondom de Caraïbische Zee en de Atlantische Oceaan bestonden met Suriname. Hoewel er in deze hoofdvraag nog altijd een nadrukkelijke rol is weggelegd voor de koloniale verbinding tussen Nederland en Suriname, mag er ook niet worden ontkend dat deze relatie een grote invloed had op de manier waarop Suriname werd ingericht en functioneerde. Tegelijkertijd wordt er met deze hoofdvraag wel degelijk gezocht naar een verbreding van het perspectief, waarin er aandacht is voor de mondiale en niet-koloniale relaties die Suriname tijdens de *second slavery* periode onderhield.

In deze analyse is er gebruik gemaakt van twee concepten, welke gezamenlijk aantonen hoe Suriname losgezien kan worden van Nederland. Ten eerste is er gebruik gemaakt van de inzichten van McNeill en McNeill en hun concept van het *cosmopolitan web*. Met dit concept worden de vergevorderde globale verbindingen benadrukt die tijdens de negentiende eeuw

¹⁵⁴ J.M.W. Schalkwijk, *The colonial state in the Caribbean. Structural analysis and changing elite networks in Suriname, 1650-1920* (Den Haag 2011) 27.

bestonden en de bewoners van alle continenten in staat stelden informatie en producten op een efficiënte en structurele wijze met elkaar uit te wisselen. Dit uitgebreide web aan globale relaties vormde de basis waarbinnen de plantagegemeenschappen in Amerika en de Caraïbische gebieden in staat waren nieuwe technieken te ontwikkelen en deze konden uitwisselen. Verder maakten deze connecties ook economische transacties tussen verschillende kolonies en de Europese consumentenmarkten gemakkelijker. Hierom was dit globale web belangrijk voor het functioneren en ontwikkelen van de verschillende plantagegemeenschappen. De plantages kenden gedurende de negentiende eeuw tegelijkertijd op veel verschillende vlakken ingrijpende veranderingen, welke worden benaderd door het *second slavery* concept. Dit concept van Tomich wijst op de manier waarop er in de negentiende eeuw een verandering van slavernij als arbeidsrelatie plaatsvond, waardoor deze arbeidsvorm onmogelijk benaderd kan worden als een statische verhouding. Door de politieke veranderingen ten gevolge van de *Age of Liberty*, waarin nieuwe staten binnen de Amerikaanse continenten ontstonden en er vanuit Engeland steeds meer bemoeienis kwam rondom het sluiten van de slavenhandel, veranderde het fundament waarop de plantagegemeenschappen in het verleden waren gebouwd. De negentiende eeuw luidde een herstructurering van de plantageslavernij in, waarin tegelijkertijd de vraag naar plantageproducten en de productie ervan toenam. Om aan de groeiende vraag op de markt te kunnen voldoen, was het voor de plantages belangrijk dat er in deze *Age of Slavery* voldoende slaven beschikbaar waren. Echter, tijdens deze periode werd dit bemoeilijkt door de sluiting van de slavenhandel en de toenemende schaarste van slaven, waardoor planters binnen hun Surinaamse bedrijven op zoek moesten naar andere oplossingen om aan de vraag van de markt te kunnen voldoen.

In drie hoofdstukken is ingegaan op de manier waarop de Surinaamse planters probeerden in te spelen op deze vernieuwde politieke en economische situatie, waarin er ook aandacht is gegeven aan de manier waarop de Nederlandse staat probeerde de planters in deze periode te ondersteunen. Door de verschillende verbindingen tussen Suriname en het Atlantisch en Caraïbisch gebied hier te accentueren, wordt aangetoond dat er in de historiografie onterecht zoveel aandacht is geweest voor de centrale verbinding tussen Nederland en Suriname. Hierdoor wordt Suriname enkel gezien als een perifere zone die in dienst stond van de Nederlandse economie. Uit de verschillende hoofdstukken komt duidelijk naar voren dat Suriname zelf ook beschouwd moet worden als een knooppunt waar diverse verbindingen samenkwamen.

Zo stonden in het eerste hoofdstuk de verbindingen tussen de absente Nederlandse planters en hun Surinaamse bezittingen centraal. Hier werd ingegaan op de manier waarop deze

connecties werden gebruikt om de Surinaamse plantages te beheren. Ook is hier geanalyseerd hoe de eigenaars een centrale rol belichaamden binnen een in Nederland gevestigd plantersnetwerk. Binnen dit netwerk onderhielden de eigenaars meerdere verbindingen met de belanghebbenden van de plantage, die geld hadden geïnvesteerd in één of meerdere plantages. De investeerders werden via dit netwerk op de hoogte gehouden van de productie op de plantage en de winsten die het per periode zou genereren. Deze informatie werd verzameld en aangeleverd door de administrateur die speciaal was aangenomen om de belangen van de Nederlandse eigenaars veilig te stellen. De administrateur had hierom een cruciale positie binnen het plantersnetwerk, omdat hij de wensen van de Nederlandse planters op de Surinaamse plantages succesvol ten uitvoer moest brengen. Tegelijkertijd moest hij hen vanuit Suriname op de hoogte houden van de algehele situatie op de plantage en werd hij door de planters geacht te helpen bij het maken van lastige financiële beslissingen. In de historiografie wordt de rol van deze administrateursgroep vaak onderschat, terwijl deze functie juist een nieuw licht werpt op de koloniale relatie tussen Suriname en Nederland. Vaak wordt er in de historiografie voornamelijk aandacht geschonken aan de houding van de planters tegenover hun plantagegronden. Stonden ze open voor innovatie, of waren ze vooral bezig om roofofbouw te plegen op hun gronden? Deze benadering is niet heel relevant voor de negentiende eeuw, omdat het overgrote gedeelte van de planters niet meer in Suriname woonde. Het waren de administrateurs die een monopolie hadden op de informatie die vanuit Suriname het Nederlandse plantersnetwerk kon bereiken. Dankzij deze informatie konden de eigenaars besluiten maken over bepaalde investeringen. De verbinding vanuit Suriname naar Nederland was hierom belangrijk en voor deze periode een cruciale voorwaarde voor de ontwikkeling van de Surinaamse plantagebedrijven.

In het tweede hoofdstuk is uitvoerig stilgestaan bij de sociale innovatie die op veel plantages werd doorgevoerd in deze periode. De aandacht voor deze vorm van innovatie is wederom een reactie op de historiografie, waarin voornamelijk wordt ingegaan op de technologische verbeteringen die veel planters wilden doorvoeren op hun plantages. Verschillende vormen van innovatie waren gedurende *second slavery* van groot belang. Door de afname van het aanbod aan slaven op de Surinaamse slavenmarkt, welke alleen maar verder daalde tussen 1814 en 1826, verdween de mogelijkheid voor planters om het hoge sterftcijfer van de plantageslaven te compenseren door nieuwe slaven aan te kopen. Hierdoor werden er andere oplossingen gezocht om de slavenmacht op een gewenst niveau te houden. Hoewel veel historici wijzen op pogingen van centralisatie en mechanisatie op de plantage, kozen verscheidene planters ook voor sociale innovatie. Hierbij werd er een poging gedaan om de

levenswijze van de slaven verder te controleren. Om dit te realiseren werd een beroep gedaan op het zendingswerk van de Duitse Moravische Broeders, die als sinds 1735 hadden geprobeerd om de slaven religieus te onderwijzen. Aan de hand van de archieven van deze zendelingen is aangetoond hoe zij vanaf 1828 steeds succesvoller werden in het bereiken van de plantageslaven. Dit succes is verbonden aan de financiële steun van de Haagse Maatschappij en de veranderende houding van de absente planters. De Haagse Maatschappij was speciaal opgericht door een groep gegoede Nederlandse burgers om de Surinaamse slaven religieus onderwijs aan te bieden. Deze organisatie wist steun te verwerven onder een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking, waaronder ook koning Willem I. De koning bepaalde per wet dat de Maatschappij geld in Nederland mocht inzamelen om de Moravische Broeders te helpen hun religieuze missie te realiseren.

Ook is er in dit hoofdstuk gewezen op de manier waarop de zendelingen hun Surinaamse netwerk wisten op te bouwen en uit te breiden. De groei van dit netwerk werd verwezenlijkt door Nederlandse financiële steun en door de welwillendheid van steeds meer planters om de zendelingen toe te laten tot de plantages. Hierdoor kon het Moravische plantagenetwerk in omvang constant toenemen en een steeds groter gedeelte van de plantageslaven bereiken. De omslag in de houding van de planters was bijzonder, omdat zij tot het einde van de achttiende eeuw nog probeerden de zendelingen van hun plantages te weren. De verandering had waarschijnlijk te maken met zowel de wijze waarop de Haagse Maatschappij in Nederland het religieuze project wist aan te prijzen, als de motieven van de planters zelf in deze periode. De planters hoopten dat het gedachtegoed van het christendom de slaven sterker aan de grond en hun meesters zou verbinden. Ook hoopten ze dat het geloof hen zou stimuleren om tweeoudergezinnen te stichten, waardoor het sterftecijfer op de lange termijn zou afnemen en het geboortecijfer zich positief zou ontwikkelen.

Hoewel de Atlantische Oceaan verbindingen realiseerde die de absente eigenaars alsnog aan hun gronden konden verbinden, waardoor management en sociale innovatie mogelijk waren, kon deze maritieme connectie niet alles bieden. Zo produceerden de plantages voornamelijk in dienst van de Nederlandse markt, maar genereerde deze markt niet genoeg vraag om ook alle koloniale producten over te nemen. Ook waren er producten als melasse, waar in Nederland nagenoeg geen vraag naar was. Tegelijkertijd wilden veel planters wel degelijk technologische innovatie doorvoeren op hun plantages, zoals uitvoerig beschreven is in de historiografie. Sommige planters wilden een stoommachine, terwijl anderen nieuw gereedschap of planttechnieken wilden toepassen. De Nederlandse verbinding was hier onvoldoende toereikend om de planters de kennis en apparatuur te verschaffen om dit te

verwezenlijken, omdat Nederland nog te veel achterliep op het gebied van industrialisatie. In 1839 was deze sector binnen Nederland nog in opbouw, waardoor planters voor technische specialistische kennis al snel aangewezen waren op landen als de Verenigde Staten. Hier boden de relaties die bestonden tussen Suriname en andere gebiedsdelen rondom de Caraïbische Zee een uitkomst. In het derde hoofdstuk is benaderd hoe Suriname gepositioneerd was binnen de *American Mediterranean*, welke het mogelijk maakte dat er een gemakkelijke uitwisseling was tussen alle gebieden die waren gelegen aan de Caraïbische Zee. De *American Mediterranean* moet hier gezien worden als een onderdeel van een *cosmopolitan web*.

De *American Mediterranean* bracht drie belangrijke invloeden naar de Surinaamse plantage-economie. Zo onderhielden Suriname en Noord-Amerika een belangrijke handelsrelatie met elkaar, waardoor de haven van Paramaribo grote hoeveelheden gezouten vis, tarwemeel en planken ontving uit de Noord-Amerikaanse staten. De Amerikaanse handelaren kregen hiervoor speciale privileges, zodat ze zonder hoge invoerheffingen deze producten konden blijven aanleveren. Hierdoor waren de producten gemakkelijk verkrijgbaar voor de planters, die deze waren konden gebruiken om op een goedkope wijze de slavenpopulatie te onderhouden. Verder bracht de *American Mediterranean* op verschillende manieren de technische kennis en innovatie die de Surinaamse planters wilden hebben. Zo lazen veel eigenaars en administrateurs de plantersgids van Hering, waarin uitvoerig aandacht was voor de technologische ontdekkingen die men in de Amerikaanse plantagestaten deed. Dankzij de Caraïbische Zee en de verbindingen die hiermee samengingen, werden Amerikaanse ontdekkingen en ontwikkelingen snel gedeeld met de planters in Suriname. Dit biedt een nieuw perspectief op de wijze waarop innovatieve maatregelen Suriname bereikten. Hoewel er in de historiografie wel aandacht is voor de motieven van planters om te investeren in technische innovatie, wordt er zelden gesproken over de wijze waarop deze planters wisten welke mogelijkheden ze hadden om de plantage te verbeteren. Ten derde bracht de *American Mediterranean* ook een oplossing om de periode van *second slavery* af te sluiten, voor zowel de planters als het koloniale regime. De onderhandelingen die in de laatste jaren van de Surinaamse slavernijperiode plaatsvonden tussen Nederland en de regering van Lincoln tonen nogmaals aan hoe het Caraïbische netwerk gebruikt kon worden om tijdsgebonden veranderingen rondom de aard van slavernij op te lossen. Het is opvallend dat deze onderhandelingen binnen de historiografie nauwelijks aandacht krijgen, behalve in het artikel van Douma. Deze onderhandelingen tonen aan hoe de Surinaamse plantages niet alleen een koloniale relatie onderhielden met Nederland. Suriname werd gevormd door verschillende,

mondiale invloeden die door diverse belanghebbenden gemobiliseerd konden worden om een doel na te streven.

De resultaten uit de drie hoofdstukken tonen aan hoe een grote variatie aan mondiale verbindingen van invloed konden zijn op Suriname en hoe deze verbindingen tijdens *second slavery* oplossingen boden voor de verandering van de politieke en economische sfeer. Hiermee toont dit onderzoek aan dat Suriname gezien moet worden als een centraal knooppunt binnen het Amerikaans gebied, hoewel hier enige nuance in moet worden aangebracht. Suriname was niet onlosmakelijk verbonden met Nederland, maar deze koloniale verhouding was wel leidend voor de manier waarop andere relaties zich konden ontwikkelen. Zo gaf de Nederlandse staat wettelijk toestemming aan de Moravische Broeders én de Noord-Amerikaanse handelaren om hun religieuze en economische netwerken verder uit te breiden in Suriname. Ook was er een grote rol weggelegd voor het plantersnetwerk, waarbinnen beslissingen werden gemaakt en contacten werden onderhouden met buitenlandse planters en zendelingen. Ook de planters probeerden de voorwaarden te scheppen, waarbinnen externe krachten konden worden toegelaten tot de plantages. Dit deden ze door de informatie te controleren die de administrateur opstuurde, of door voorwaarden te stellen aan de zendelingen die hun plantages wilden betreden. Desalniettemin had het koloniale regime noch het plantersnetwerk invloed op het ontstaan van dergelijke relaties en invloeden. Suriname was reeds onderdeel van een mondiaal *cosmopolitan web*. Deze verbindingen werden gebruikt door de verschillende belanghebbenden van de Surinaamse kolonie om de continuïteit van de kolonie en de verschillende plantages veilig te stellen. Er moet in de historiografie meer recht gedaan worden aan deze dynamische omgeving, waarin de koloniale relatie gezien moet worden als een sturende factor. De veelzijdigheid van het *cosmopolitan web* gaf hierin juist vorm aan Suriname en mag hierom zeker niet ontbreken in een historische analyse.

De dynamische omgeving van Suriname en het *cosmopolitan web* waarop het aangesloten was, kan omschreven worden als het Caraïbisch-koloniale netwerk. Deze term legt de nadruk op de mondiale verbindingen die Suriname onderhield, terwijl er tegelijkertijd wordt onderstreept dat Suriname zich ook binnen een koloniaal rijk bevond. Zo bestond de Surinaamse kolonie binnen het Caraïbisch gebied en kende het binnen de *American Mediterranean* meerdere relaties met omliggende kolonies en Noord-Amerika. Tegelijkertijd werden deze Caraïbische verbindingen aangestuurd en centraal geregeld door het koloniale regime. De Nederlandse regering probeerde in de negentiende eeuw steeds vaker bepaalde relaties te formaliseren of per wet vast te leggen. De absente Nederlandse planters verhiielden zich op een soortgelijke wijze tot de Surinaamse gronden, waarbij ze vanaf een afstand

probeerden om hun bedrijven aan te sturen. Het Caraïbisch-koloniale netwerk wijst op de belangrijke niet-koloniale verbindingen die met Suriname bestonden, terwijl het ook laat zien dat deze verbindingen werden vormgegeven door de koloniale verhouding tussen Nederland en Suriname. Deze term kan daarbij gebruikt worden als raamwerk om binnen historisch onderzoek andere koloniale verhoudingen te analyseren. Hoewel de negentiende eeuw gezien moet worden als een periode van kolonialisme en aangeduid kan worden als een tijd waarin natiestaten zich gingen vormen, moet er ook nadrukkelijk buiten de grenzen van deze koloniale rijken gekeken worden. Veel Europese kolonies, zoals Suriname, kenden nog altijd veel lokale en niet-Europese invloeden.¹⁵⁵ De hier voorgestelde term legt nadruk op de Europese en regionale invloeden, zodat een ‘dekolonisatie’ van de Caraïbische geschiedschrijving gerealiseerd kan worden.

Ten slotte moet hier nog worden ingegaan op de kritiek die Van Stipriaan in zijn werk uit over het historische onderzoek naar de West-Indische kolonies. Ook hij is van mening dat er in veel onderzoeken overwegend gewezen is op de relatie tussen de perifere kolonies en de centrale naties in het Westen.¹⁵⁶ Hiermee schetst hij dezelfde problematiek als Fatah-Black en Schalkwijk, waarin de Caraïbische kolonies in de historiografie zijn verbonden aan de Westerse geschiedenis. Zoals in de inleiding uiteengezet is, stelt Van Stipriaan hierom een lokale benadering voor, waarin er aan de hand van plantagearchieven gekeken moet worden naar de interne factoren die van kracht waren op de plantages. Hoewel Van Stipriaan hiermee een goede aanzet geeft om de historiografie verder te ‘dekoloniseren’, doet hij hiermee onvoldoende recht aan de belangrijke externe invloeden die juist zo karakteriserend waren voor de Caraïbische kolonies.¹⁵⁷ Van Stipriaan wil met zijn methode het accent leggen op de interne werking binnen de kolonie, waardoor minder aandacht gegeven wordt aan mondiale en koloniale invloeden. Hij hecht minder belang aan deze factoren, omdat deze enkel zouden resulteren in structuren en generaliserende modellen.¹⁵⁸ Maar zoals in dit onderzoek is betoogd, waren het juist de koloniale invloeden die een omgeving creëerden waarbinnen andere factoren en invloeden zich konden manifesteren en ontwikkelen. Hierom zou een Caraïbisch-koloniale benadering, waarin aandacht is voor de koloniale verbinding, externe invloeden en interne invloeden, een vollediger beeld opleveren van een kolonie. Op deze manier kan er wel aandacht zijn voor de koloniale verbinding, zonder dat deze de overhand krijgt. Verder legt deze benadering meer de

¹⁵⁵ P.D. Curtin, *The world and the West. The European challenge and the overseas response in the Age of Empire* (Cambridge 2000) 276-277.

¹⁵⁶ Van Stipriaan, *Surinaams contrast*, 2-3.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 5-6.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 3-6.

nadruk op de kenmerkende aspecten van de koloniale periode en de negentiende eeuw, waarbij globalisering en mondiale relaties een prominente rol kunnen innemen.

In dit onderzoek hebben de typerende mondiale relaties, gefaciliteerd door een *cosmopolitan web*, een centrale rol aangenomen. Hiermee is aangetoond dat de Surinaamse kolonie zich te midden van een dynamisch netwerk bevond. Edmund Morgan bestempelt deze periode met recht de *Age of Liberty*, omdat hij hiermee aantoont hoe verbonden deze wereld was. Ideeën en idealen over vrijheid en onafhankelijkheid konden zich gemakkelijk tussen de verschillende kolonies verspreiden en zich op een lokaal niveau manifesteren. Tegelijkertijd bestonden er veel politieke vraagstukken die de nationale sfeer ontstegen en vaak meerdere naties aangingen. Zo had de sluiting van de slavenhandel invloed op de handel en economie van meerdere koloniale rijken. De wereld was in de negentiende eeuw sterk met elkaar verbonden en deze verbindingen mogen in historische analyses vaker concreet gemaakt worden. Hiertegenover staat dat de methode van Van Stipriaan in historisch onderzoek meer aanhang lijkt te winnen, waardoor de meeste aandacht uitgaat naar de lokale dynamiek binnen de kolonies. Daarbij lijkt dit zelden te resulteren in het verdwijnen van de onafscheidelijke band tussen kolonie en kolonisator, omdat Fatah-Black in 2012 nog altijd hetzelfde probleem weet te identificeren als Van Stipriaan dat in 1993 al deed. Hoewel een lokale invalshoek veel nieuwe historische inzichten oplevert, bijvoorbeeld door meer kennis te verwerven over het leven van de slaven of de praktijk van het plantagebeheer, doet deze invalshoek tekort aan de mondiale verbindingen en relaties die in deze periode bestonden. Historische analyses lijken zich hierin nog altijd te willen beperken tot de grenzen van het koloniale rijk dat wordt onderzocht. Historici zouden geregeld buiten deze strak gedefinieerde grenzen moeten durven kijken, zodat er werkelijk een begin gemaakt kan worden aan de ‘dekolonisatie’ van de geschiedschrijving over het Caraïbisch gebied. De historicus moet er wel voor waken dat de aandacht die aan deze globale verbindingen wordt gegeven, gebalanceerd blijft. De Caraïbische kolonies waren dynamische gebieden, waar ook interne en koloniale invloeden veel effect hadden op de wijze waarop de kolonie was ingericht. Alleen door een gelijke mate van aandacht aan deze relaties te geven, kan er worden voorkomen dat historisch onderzoek uitmondt in een hernieuwde ontwikkeling van nietszeggende modellen.

Hoewel er in dit werk een verdere aanzet is gegeven tot de ‘dekolonisatie’ van het historisch onderzoek naar Suriname, is er in dit onderzoek enkel nog gekeken naar een kleine selectie aan belangrijke mondiale verbindingen binnen het Surinaamse Caraïbisch-koloniale netwerk. De economische relatie met Nederland, het religieuze netwerk van de Moravische Broeders en de economisch-technische uitwisselingen met Noord-Amerika waren belangrijk,

maar vanzelfsprekend was dit maar een selectie. Er is in dit werk geen ruimte geweest om de illegale slavenhandel naar Suriname of de uitwisseling die bestond tussen de verschillende kolonies binnen het Caraïbisch gebied als onderdeel van de *American Mediterranean* te behandelen. In toekomstig onderzoek moeten dit soort maritieme verbindingen geanalyseerd worden als onderdeel van een groter netwerk, waarin Suriname als centraal knooppunt wordt genomen. Alleen op deze manier kan er een verdere loskoppeling tussen de Surinaamse en Nederlandse geschiedenis gerealiseerd worden. Hier moet nogmaals aan worden toegevoegd dat er wel rekening gehouden moet worden met de omgeving waarbinnen deze connecties met Suriname konden bestaan. De koloniale verbinding schiep de voorwaarden waarbinnen uitwisseling met Suriname kon plaatsvinden. Ook lijkt het voor de voortgang van de historische discussie relevant om de Caraïbisch-koloniale invalshoek in toekomstig onderzoek verder te testen op andere, West-Indische (Nederlandse) kolonies, zodat er een vollediger beeld ontstaat van de lokale en koloniale effecten binnen deze gebieden.

Ook binnen de maatschappelijke discussie over Suriname mist vaak het bredere perspectief dat hier benadrukt is. Suriname wordt ook hierin vaak benaderd als onderdeel van het Nederlandse koloniale rijk, waarbij er zelden gewezen wordt op de manier waarop Suriname in contact stond met andere gebieden in de wereld. Wanneer er in de toekomst aandacht is voor de wijze waarop Suriname gezien moet worden als onderdeel van een koloniaal rijk, moet er meer nadruk gelegd worden op de geglobaliseerde en verbonden wereld waar Suriname onderdeel van was. Op deze manier kan men bewust gemaakt worden van de veelzijdigheid aan relaties die bestonden gedurende de negentiende eeuw en hoe deze geglobaliseerde wereld invloed had op de positie en functie van dergelijke kolonies, zoals Suriname. Dit resulteert niet alleen in een vollediger begrip van de geglobaliseerde wereld van de negentiende eeuw, maar kan ook bijdragen aan een betere kennis van de verbonden wereld waarin wij nu leven.

Geraadpleegde primaire bronnen

Archieven

Nationaal Archief Den Haag, Collectie 115 J. van den Bosch, 1627-1914,

- Inv.nr. 117, Staat van de inkomsten en uitgaven der koloniën Suriname, Curaçao, Sint-Eustatius en Sint-Maarten in 1825 en 1826, z.j.
- Inv.nr. 119, Brief aan J. van den Bosch van de Secretaris van Staat over de koloniale geldmiddelen, met concept van een brief van J. van den Bosch aan koning Willem I hierover, 1829.
- Inv.nr. 122, Verzoekschrift van John Cockerill & Co. te Seraing aan de minister voor de Marine en de Koloniën om Th. Keen te accrediteren als agent bij het goevernement voor het plaatsen van stoomwerktuigen in de West-Indische bezittingen, met brief dien aangaan de van Th. Keen aan J. van den Bosch, z.j.
- Inv.nr. 123, Aantekeningen betreffende handelsgebruiken in West-Indische havens, z.j.
- Inv.nr. 139, Memorie voor koning Willem I naar aanleiding van een geschrift van Vlier over hervormingen op diverse gebieden in Suriname en rapport over de verbetering der zeden van de slaven in West-Indië, beide van C.R. Vaillant, 1827.
- Inv.nr. 144, Staat van de aantallen blanken, vrijlieden en slaven in Suriname op 1 januari 1827, 1827.
- Inv.nr. 148, Koninklijk Besluit tot goedkeuring van de oprichting van een afdeling in Nederland van de Maatschappij tot bevordering der godsdienstige en zedelijke verbetering der negers in Suriname, 1829.
- Inv.nr. 167, Opgaven van de in 1825, 1826 en 1827 te Paramaribo aangekomen Noord-Amerikaanse schepen en de ladingen daarvan, alsmede van de met die schepen uitgevoerde melasse, 1828.
- Inv.nr. 169, Memorie van M. Abrahams Wittering betreffende de handelsbetrekkingen van Suriname met Noord-Amerika, met begeleidende brief aan J. van den Bosch, 1828.
- Inv.nr. 715, Brief aan J. van den Bosch van Jacques Ed. Saportas ter aanbeveling van de oprichting van een sociëteit voor het vervaardigen en herstellen van stoom- en andere werktuigen, 1839.

Nationaal Archief Den Haag, Collectie 203 Copes van Cattenburch, Van Mierop en anderen, 1542-1931,

- Inv.nr. 76, Briefwisseling van de eigenaars, met bijlagen, genummerd, 1781-1828.
- Inv.nr. 79, Registers van ingekomen en uitgaande brieven, 1821-1826.

- Inv.nr. 80, Instructie voor de administratie, opgesteld door Jacques Docher ten behoeve van zijn opvolger A. Koppelman, 22 mei 1804.
- Inv.nr. 82, Akte houdende volmacht aan Pieter Heydorn en Adrianus Koppelman tot het beheer van de plantage, 17 februari 1811.

Nationaal Archief Den Haag, Collectie 277 Van Dam van Isselt, 1772-1949,

- Inv.nr. 529, Acte van aandeel der Plantagie *Annasburg*, in de kolonie van Suriname, 1820, met aantekeningen van W.E. van Dam van Isselt over de plantage, z.j.

Nationaal Archief Den Haag, Collectie 371 Gülcher, 1586-1980,

- Inv.nr. 34.9, Ingekomen brieven van J.A. Voet, echtgenote en weduwe van C.V. Pannekoek. Originelen, 1809-1830, 1810-1820 en z.j.
- Inv.nr. 34.11, Programma van de inwijding van de kerk van de Moravische Broedergemeente, met teksten van gezangen in Sranan Tongo, met Surinaamsche Courant houdende mededelingen van de inwijding, oktober 1844.
- Inv.nr. 34.13, Ingekomen verslag van J.G. Wünsche, predikant van de Moravische Broedergemeente, over zijn zendingswerk tot het jaar 1859.

Nationaal Archief Den Haag, Gezantschap Verenigde Staten/Legatie Washington, 1814-1946,

- Inv.nr. 142, Stukken betreffende het aantrekken van vrij geworden negers uit de Verenigde Staten met het oog op tewerkstelling op plantages in Suriname, 1862-1866.

Nationaal Archief Den Haag, Maatschappij bevordering godsdienstig onderwijs onder de slaven en kleurlingen in Suriname, Afdeling 's-Gravenhage, 1828-1837.

- Inv.nr. 1, Reglementen en brochures, gedrukt, 1828-1831.
- Inv.nr. 2, Verslagen en handelingen van de afdeling 's-Gravenhage, gedrukt, 1831.
- Inv.nr. 3, Ibidem, 1832.
- Inv.nr. 4, Ibidem, 1833.
- Inv.nr. 6, Ibidem, 1835.
- Inv.nr. 8, Ibidem, 1837.
- Inv.nr. 9, Ingekomen en minuten van uitgegane brieven van de afdeling 's-Gravenhage, 1829-1835.

Nationaal Archief Den Haag, Plantage Spieringshoek, 1819-1955,

- Inv.nr. 2, Stukken betreffende de overdracht van de plantage *Thyronne* door Frederik Taunayaan Jean Louis Victor Karsseboom, gemachtigde van de gezamenlijke eigenaren van de plantage *Spieringshoek*, 18 augustus 1838.
- Inv.nr. 4, Kaart gemaakt naar aanleiding van de opmeting van een stuk land, na 1787 bekend als de plantage *Spieringshoek*, door P. Gardin, landmeter, in 1745, 1850.

- Inv.nr. 5, Stukken betreffende de koop van de plantage *Spiershoek* en het perceel *Thyronne* door Jean Frowin en Theodore de Bray uit de openbare veiling ten behoeve van Jacob Andries Luchtman, Gijsbert Johannes Luchtman, Martha Johanna Luchtman, Cornelia Antonia Luchtman, Benedictus van der Velden en Susanna Antoinetta van der Velden door J.M.J. Eijken Sluifjters, commissaris van het gerechtshof in Paramaribo, met staat van de geregistreerde slaven, 1853.

Nationaal Archief Den Haag, Sociëteit van Suriname, 1650-1796,

- Inv.nr. 401, Ingekomen brieven en papieren van de Gouverneur en andere overheidspersonen. Met bijlagen, 10 juni 1793 tot 9 november 1793.

Utrechts Archief, Inventaris van het archief van het zendingsgenootschap van de Evangelische Broedergemeente te Zeist (Zeister Zendingsgenootschap), 1793-1962,

- Inv.nr. 85, Ingekomen brieven uit Herrnhut, Suriname en elders, gericht aan de deelnemers aan de zendingfeesten, 1795-1893, 1907, 1925-1937, 1945-1948, 1956, 1960.
- Inv.nr. 180, Stukken betreffende de oprichting van de Maatschappij ter bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de slavenbevolking in Suriname (Haagsche Maatschappij), 1828-1829.
- Inv.nr. 827, Verslag van het werk op de plantage *Charlottenburg* over het jaar 1845 door de zendelingen Hans Jurgen Bleichen, Johan Gottlieb Stanke en Johan Gustav Ferdinand Jansa, z.j.
- Inv.nr. 829, Verslag van het werk op de plantage *Rust en Werk* over het jaar 1845 door het zendelingenechtpaar Johan Gottlieb Wünsche, 1845.
- Inv.nr. 830, Stukken betreffende een overeenkomst met de eigenaren van de plantage *Rust en Werk* over het gebruik van bepaalde gebouwen voor het houden van godsdienstoefeningen en het geven van onderwijs aan slaven, en met andere plantage-eigenaren over het beschikbaar stellen van jonge negerslaven om te worden opgeleid tot onderwijzer, 1854-1855.

Artikelen

- ‘Advertentie’, *Algemeen Handelsblad* (22 december 1847) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010072376:mpeg21:a0019>> (11 februari 2019).
- A Mississippi planter, ‘Management of negroes upon southern estates’, *Debow’s Review* 10:6 (1851) 621-627.
- Bruins, H., ‘Onderscheid tusschen Demerary en Suriname’, *Nieuw Rotterdamse Courant* (25 februari 1847) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010081984:mpeg21:a0040>> (11 februari 2019).
- ‘Statistiek’, *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 11 augustus 1853 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011191878:mpeg21:a0007>> (22 maart 2019).
- ‘Statistiek’, *Surinaamsch Weekblad*, 25 juli 1858 <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011190226:mpeg21:a0031>> (22 maart 2019).
- ‘Sugar planters convention’, *Debow’s Review* 20:2 (1856) 226-228.
- ‘The West India Island’, *Debow’s Review* 5:6 (1848) 455-500.
- ‘Voorloopige advertentie’, *Opregte Haarlemsche Courant* (20 maart 1827) <<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010517460:mpeg21:a0005>> (11 februari 2019).

Boeken

- Benoit, P.J., *Voyage à Surinam. Description des possessions Néerlandaises dans la Guyane par P.J. Benoit* (Brussel 1839).
- Hering, C.J., *De kultuur en de bewerking van het suikerriet, bevattende de meest volkomene en nauwkeurigste theoretische en practische beschrijving van het suikerriet en deszelfs bewerking, met inbegrip van de laatste verbeteringen, zoowel in Amerika als in Europa, benevens eene beschrijving van al de toestellen tot de suikerbereiding en tot het destilleren van rum, ten gebruike der planters in al de Nederlandsche overzeesche bezittingen, tweede deel* (Rotterdam 1858).
- Stedman, J.G., *Narrative of a five years’ expedition, against the revolted negroes of Surinam, in Guiana, on the wild coast of South America, from the year 1772, to 1777. Elucidating the history of that country and describing its productions* (Londen 1813).
- Teenstra, M.D., *De landbouw in de kolonie Suriname. Voorafgaand door eene geschied -en natuurkundige beschouwing der kolonie, eerste deel* (Groningen 1835).

Literatuurlijst

- Berlin, I., *Generations of captivity. A history of African-American slaves* (Cambridge 2003).
- Blackburn, R., 'Why the second slavery?', in: D.W. Tomich ed., *Slavery and historical capitalism during the nineteenth century* (Lanham 2017) 1-36.
- Boogaart, E. van den, en P.C. Emmer, 'Plantation slavery in Surinam in the last decade before Emancipation. The case of Catharina Sophia', *Annals of the New York Academy of Sciences* 292:1 (1977) 205-225.
- Brandon, P., 'Gert Oostindie and Jessica V. Roitman, Dutch Atlantic connections, 1680-1800. Linking empires, bridging borders', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 13:1 (2016) 158-160.
- Idem, 'Rethinking capitalism and slavery. New perspectives from American debates', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 12:4 (2015) 117-137.
- Chalhoub, S., 'The politics of second slavery', *Slavery & abolition* 39:2 (2018) 435-437.
- Curtin, P.D., *The world and the West. The European challenge and the overseas response in the Age of Empire* (Cambridge 2000).
- Daalder, R., 'Fraaie gezigten van Neerland's West-Indiën. Suriname en de Antillen in het werk van Gerard Voorduin', in: Idem e.a. ed., *De ontdekking van de wereld. Nederlanders in onbekend vaarwater, 1600-2000* (Zutphen 2003) 91-102.
- Davis, N.Z., 'Judges, masters, diviners. Slaves experience of criminal justice in colonial Suriname', *Law and History Review* 29:4 (2011) 925-984.
- Douma, M.J., 'The Lincoln administration's negotiations to colonize African Americans in Dutch Suriname', *Civil War History* 61:2 (2015) 111-137.
- Dragtenstein, F., *De ondraaglijke stoutheid der wegloopers. Marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768* (Utrecht 2002).
- Emmer, P.C., *The Dutch slave trade, 1500-1850* (New York 2006).
- Idem, 'Suriname and the decline of the Dutch slave trade', *Revue Française d'Histoire d'Outre-Mer* 62:1 (1975) 245-251.
- Fatah-Black, K., *White lies and black markets. Evading metropolitan authority in colonial Suriname, 1650-1800* (Leiden 2015).
- Idem, 'Suriname en de wereld, 1650-1800. Een Atlantisch en mondiaal perspectief', *OSO: Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 31:2 (2012) 177-191.

- Federico, G. en A. Tena-Junguito, 'American divergence. Lost decades and emancipation collapse in Latin-America and the Caribbean 1820-1870', *European Review of Economic History* 22 (2017) 185-207.
- Gillman, S., 'Humboldt's American Mediterranean', *American Quarterly* 66:3 (2014) 505-528.
- Grandin, G., *The empire of necessity. Slavery, freedom, and deception in the New World* (New York 2014).
- Groot, S.W. de, 'Naar aanleiding van het herdrukken van Benoit's Voyage à Surinam', *Nieuwe West-Indische Gids* 46:1 (1968) 292-296.
- Guterl, M.P., *American Mediterranean. Southern slaveholders in the age of emancipation* (Londen 2008).
- Hawthorne, W., *From Africa to Brazil. Culture, identity, and an Atlantic slave trade, 1600-1830* (Cambridge 2010).
- Higman, B.W., *Plantation Jamaica 1750-1850. Capital and control in a colonial economy* (Kingston 2005).
- Klinkers, E.M.L., 'The transformation and downfall of plantation culture in Suriname', in: W. Klooster ed., *Migration, trade, and slavery in an expanding world. Essays in honor of Pieter Emmer* (Leiden 2009) 289-304.
- Idem, 'Moravian missions in times of emancipation. Conversion of slaves in Suriname during the nineteenth century', in: M. Gillespie en R. Beachy ed., *Pious pursuits. German Moravians in the Atlantic world* (New York 2007) 207-222.
- Kolfin, E., 'De muze met een missie. Verbeeldingen van slavernij in de West c. 1650-1860', *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 16:1 (1997) 5-20.
- Lamur, C., *The American takeover. Industrial emergence and Alcoa's expansion in Guyana and Suriname 1914-1921* (Dordrecht 1985).
- Lamur, H.E., 'The slave family in colonial 19th-century Suriname', *Journal of Black Studies* 23:3 (1993) 371-381.
- Idem, 'The impact of Maroon wars on population policy during slavery in Suriname', *The Journal of Caribbean History* 23:1 (1989) 1-27.
- Lee, D., *Slavery and the Romantic imagination* (Philadelphia 2002).
- Linde, J.M. van der, *Het visioen van Herrnhut en het apostolaat der Moravische Broeders in Suriname, 1735-1863* (Paramaribo 1956).
- Loon, J. van, 'Network', *Theory, Culture & Society*, 23:2/3 (2006) 307-314.

- McNeill, J.R., en W.H. McNeill, *The human web. A bird's-eye view of world history* (New York 2003).
- Morgan, E.S., 'Slavery and freedom. The American paradox', *The Journal of American History* 59:1 (1972) 5-29.
- Nimako, K. en G. Willemsen, *The Dutch Atlantic. Slavery, abolition and emancipation* (Londen 2011).
- O'Malley, G.E., *Final passages. The intercolonial slave trade of British America, 1619-1807* (Chapel Hill 2014).
- Oostindie, G., *Roosenburg en Mon Bijou. Twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht 1989).
- Pargas, D.A., *Slavery and forced migration in the antebellum South* (New York 2015).
- Paton, D., *No bond but the law. Punishment, race, and gender in Jamaican state formation, 1780-1870* (Durham 2004).
- Postma, J., 'Slavery, religion, and abolition in Suriname', *Nieuwe West-Indische Gids* 71:3/4 (1997) 309-316.
- Ragatz, L.J., *The fall of the planter class in the British Caribbean, 1763-1833. A study in social and economic history* (New York 1963).
- Regier, A., 'Anglo-German connections in William Blake, Johann Georg Hamann, and the Moravians', *Studies in English Literature, 1500-1900* 56:4 (2016) 757-776.
- Schalkwijk, J.M.W., *The colonial state in the Caribbean. Structural analysis and changing elite networks in Suriname, 1650-1920* (Den Haag 2011).
- Smallwood, S.E., *Saltwater slavery. A Middle Passage from Africa to American diaspora* (Cambridge 2007).
- Stipriaan, A. van, *Surinaams contrast. Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden 1993).
- Idem, 'The Suriname rat race. Labour and technology on sugar plantations, 1750-1900', *The West India Guide* 63:1/2 (1989) 94-117.
- Tomich, D.W., 'The second slavery and world capitalism. A perspective for historical inquiry', *International Review of Social History* 63:3 (2018) 477-501.
- Idem, 'Introduction', in: Idem, *The politics of second slavery* (New York 2016) ix-xi.
- Winter, J.M. van, 'Public opinion in the Netherlands on the abolition of slavery', in: M.A.P. Meilink-Roelofs ed., *Dutch authors on West Indian history. A historiographical selection* (Den Haag 1982) 100-128.

Zeuske, M.M.P., 'The names of slavery and beyond. The Atlantic, the Americas and Cuba', in:
U. Schmieder, K. Füllberg-Stolberg en M.M.P. Zeuske ed., *The end of slavery in Africa
and the Americas. A comparative approach* (Münster 2011) 51-80.